

**BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
Savjet za izradu Šumarskog Programa FBiH**

Završni izvještaj:

**„SOCIJALNI ASPEKT GOSPODARENJA ŠUMSKIM RESURSIMA“
(Ugovor br.: BA-Add.Fin.-37791-BOS-CQ-SA-CS-10-1.A.1-16)**

Konsultant: CEPOS” Centar za podršku održivom gazdovanju šumskim resursima,
Kolodvorska 13/II,
Sarajevo

Projektni tim:

Prof. dr. Dalibor Ballian, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Zagrebačka
20, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, balliand@bih.net.ba
Prof. dr. Mirza Dautbašić, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Zagrebačka
20, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, mirzad@bih.net.ba

Obradivači: Vlado Soldo dipl.ing.šum.
Ševal Konjalić dipl.ing.šum.

Sarajevo; oktobar/listopad 2013.godine

Sadržaj:

	Lista skraćenica	3
	Lista Tablica i slika	3
	Projektni tim	4
1.	PREDGOVOR	5
2.	UVOD	7
3.	ZADATAK PROJEKTA	8
4.	DJELOKRUG RADA	9
5.	METODIKA RADA	11
6.	REZULTATI SVIH PROVEDENIH ANALIZA IZ DJELOKRUGA RADA	12
	A. Potrebe društva u odnosu na šumu	12
	1. Procijeniti sadašnje potrebe društva i sposobnost šuma da značajno poboljšaju opšte uslove života i podižu opće blagostanje društva, te utvrditi trenutni stupanj korištenja društveno-korisnih funkcija šume:	12
	Proizvodne funkcije šume (proizvodnja drveta i nedrvenih šumskih proizvoda)	13
	Zaštitne funkcije šume:- ublažavanje dnevnih temperaturnih ekstrema;-zaštita od štetnog djelovanja vjetra; -osiguranje dovoljnih količina pitke, čiste i kvalitetne vode;-reguliranja režima voda;-protuerozivna funkcija šuma;-zaštita od zagađivanja atmosfere;- utjecaj šuma na smanjivanje buke i dr.)	19
	Utjecaj šume na okolinu	19
	Utjecaj šume na temperaturu zraka	19
	Utjecaj šume na čistoću zraka	20
	Utjecaj šume na suzbijanje buke	20
	Utjecaj šume na zaštitu od radioaktivnost	20
	Utjecaj šume na čistoću i režim voda	20
	Sprječavanje erozije vjetrom	21
	Rekreativno-zdravstvene funkcije šume	21
	Estetske funkcije šuma	21
	Naučno odgojne funkcije šuma	22
	2.Na temelju navedenih procjena i izvršenih analiza utvrditi smjernice za optimalno objedinjavanje i korištenje svih funkcija šume i u optimalnom odnosu na sadašnje i buduće potrebe društva sa prijedlogom plana aktivnosti i mjera za njihovo unapređenje, kao i prijedlogom mjera za maksimalno ograničavanje spornih situacija između pojedinih funkcija šume	23
	B. Kulturološki aspekti šume	26
	1.Uraditi procjenu kulturološkog aspekta šume sa stanovišta	26
	Korištenja i zaštite znamenitih povijesnih i kulturnih objekata i lokaliteta unutar šume ili vezanih za šumu	26
	Korištenja i zaštite šume ili dijelova šume kao prirodne veoma bogato opremljene laboratorije, interesantne za mnoga znanstvena istraživanja	27
	Korištenja i zaštite šume kao otvorene knjige iz koje mogu stjecati znanje učenici raznog uzrasta i raznog nivoa obrazovanja-škola u prirodi	29
	Korištenja i zaštite šume ili dijelova šume kao atrakcije za ljudsko oko i kao inspiracije umjetnicima, slikarima, turistima, fotografima i sl., bilo da se radi o kompleksu šume, pojedinačnim stablima-soliterima, drvodredima, izraženom reljefu i živopisnim predjelima, potocima, vodotocima, jezerima i vodopadima i sl.	31
	2.Na podlozi navedenih procjena i izvršenih analiza utvrditi smjernice održivog gospodarenja šumama u cilju očuvanja, zaštite i unapređenja i optimalnog korištenja navedenog aspekta šume, uz prijedlog plana aktivnosti i mjera za njihovo unapređenje i mjera za maksimalno ograničavanje spornih situacija između pojedinih funkcija šume.	34
	C.Urbano i periurbano šumarstvo	35
	1.Procjeniti trenutni stupanj korištenja i stanje realnih potreba za društveno-korisnim funkcijama	35

	šuma, neophodnim za poboljšanje općih uvjeta življenja i daljnji razvoj urbanih područja, kao i za poboljšanje općih uvjeta življenja stanovništva u šumskim (ruralnim) područjima.	
	2.Utvrditi smjernice gospodarenja šumama koje su prvenstveno u funkciji poboljšanja općih uvjeta življenja i podrška daljnjem razvoju urbanih i periurbanih područja sa prijedlogom mjera za unapređenje stanja	38
	D. Direktni i indirektni doprinos šume upošljavanju	40
	1.Na osnovu podataka provedenih analiza kao i podataka iz studija broj: 8,13,14,15,16 i 21 utvrditi trenutni direktni i indirektni doprinos šuma upošljavanju, kao i projekciju daljnjeg doprinosa šuma upošljavanju u skladu sa utvrđenim budućim potrebama društva, sa prijedlogom mjera za unapređenje	40
	Prikaz trenutnog ukupnog broja zaposlenih i broja zaposlenih u šumarstvu i prerađivačkoj industriji koji se bazira na drvetu (odvojeno, ukupno) uključujući javni (poduzeća, uprave, ministarstva) i privatni sektor (za nivo Federacije BiH i nivo pojedinih kantona)	40
	Pregled broja zaposlenih u sektoru šumarstva FBiH	40
	Zaposlenost u prerađivačkoj industriji koja se bazira na drvetu	42
	Analiza trenutne kadrovske politike u sektoru šumarstva sa procenom ponude i potražnje na tržištu radne snage srednje i visokoobrazovanih šumarskih i hortikulturnih stručnjaka te problematika stipendiranja učenika i studenata	48
	Analiza trenutne kadrovske politike (popunjenosti) u sektoru šumarstva	48
	Ponuda i potražnja za kadrovima šumarske struke VSS, SSS, i hortikulturom	51
	Prikaz moguće diversifikacije u cilju zadovoljenja sociološke uloge šumarstva	52
	Reižinjering šumarskih poduzeća	52
	Proizvodno-poslovni portfolio kao pokazatelj uspješnosti poslovanja šumarskih poduzeća	56
	Diversifikacija proizvodno-poslovnog portofolija	61
	Turizam i rekreacija kao sociološka funkcija šuma	63
	a. Socijalni i okolišni utjecaji turizma i rekreacije	63
	b. Gospodarski utjecaji	63
	Plan razvoja i načine uključivanja lovnog turizma u ponudu turističkih agencija uz razvoj alternativnih ponuda (npr. foto-safari i sl.)	65
	E. Šumarstvo, ruralni razvoj i mogućnost korištenja podsticajnih mjera EU	68
	1.Na podlozi postavki navedenih u uvodnom dijelu, potrebno je utvrditi smjernice i prijedloge načina i mogućnosti korištenja poticajnih mjera od strane drugih pravnih lica, kao i poticajnih mjera EU, usmjerenih na podršku očuvanju i unapređenju društveno-korisnih funkcija šuma i podršku ruralnom razvoju.	68
	Financiranje od strane međunarodnih institucija	69
	Karakteristike uvjeta međunarodnog financiranja	70
	Financiranje od strane komercijalnih banaka	72
	Kvantitativna analiza	72
	Kvalitativna analiza	73
	Diversifikacija kreditnog portfolija	73
	Strana ulaganja u sektor šumarstva	74
	Karakteristike sektora šumarstva sa stanovišta financiranja	75
7.	KLJUČNI PRINCIPI (NAČELA) SOCIJALNOG ASPEKTA GOSPODARENJA ŠUMSKIM RESURSIMA	77
8.	FINALIZACIJA CILJEVA, STRATEGIJA I AKCIONOG PLANA (NA TEMELJU POVRATNIH INFORMACIJA DOBIVENIH SA JAVNIH KONSULTACIJA I KOMENTARA OD STRANE RELEVANTNIH INSTITUCIJA, ORGANIZACIJA I POJEDINACA FINALIZIRATI CILJEVE, STRATEGIJE I AKCIONI PLAN)	79
9.	RAVNOPRAVNOST SPOLOVA	91
10.	IZVJEŠTAJ SA JAVNE RASPRAVE	93
11.	LITERATURA	100

Lista skraćenica:

ARDP - Projekt poljoprivrede i ruralnog razvoja za BiH
CEFTA - Centralnoeuropskom sporazumu o slobodnoj trgovini
CITES – Međunarodni certifikat za ne drvne proizvode
DNK-ssr, cpDNK, mtDNK – genetički biljezi
EU – Europska unija
FAO – Food and agriculture Organization of UN
FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine
FSC - Forest Stewardship council
IPA - Instrument predpristupne pomoći
IUCN - Međunarodne unije za zaštitu prirode
KEAP – Kantonalni plan zaštite prirode KS
MVTEO – Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
NŠP - Nedrvni šumski proizvodi
ŠGO - Šumsko privredna osnova
ŠPD - Šumsko privredno društvo
ŠVZV (VZV) - Šume visoke zaštitne vrijednosti (HCVF)
UN – Ujedinjeni narodi
WTO - Svjetska trgovinska organizacija

Lista tablica i grafikona

Tablica 1. Struktura površina šuma i šumskih zemljišta prema vegetacijskom obliku i teritorijalnim jedinicama (entitetima)	12
Tablica 2. Struktura površina šuma i šumskih zemljišta prema vegetacijskom obliku i vlasništvu u BiH	12
Tablica 3. Struktura površina šuma i šumskih zemljišta u F BiH prema vegetacijskom obliku i vlasništvu	12
Tablica 4. Pregled ekonomskih, ekoloških i socioloških funkcija šuma	13
Tablica 5. Funkcionalni učinci (efekti) šume, prirodni potencijal	14
Tabela 6. Pregled realizovanog obima sječa u FBiH	16
Tabela 7. Prikaz sortimentnog napada za period od 2005. do 2009. godine	16
Tablica 8. Pregled broja zaposlenih u kantonalnim ŠPD (na bazi sati rada)	41
Tablica 9. Kvalifikaciona struktura zaposlenih u kantonalnim ŠPD	41
Tablica 10. Pregled broja zaposlenih u kantonalnim upravama	42
Tablica 11. Pregled uposlenih u Federalnoj upravi	42
Tablica 12. Kvalifikaciona struktura zaposlenih u Federalnoj i kantonalnim upravama	42
Tablica 13. Pregled zaposlenih u preradi drveta, proizvodnji namještaja, šumarstvu i šumarskim uslugama u periodu 2000-2009. godine	44
Tablica 14. Kvalifikaciona struktura visokoobrazovanih kadrova i ukupan broj zaposlenih u poduzećima D.D. „Šume TK“ i KŠPD „Sarajevo-šume“	46
Tablica 15. Pretpostavljena struktura visokoobrazovanih kadrova u kontekstu promjena organizacione strukture poduzeća D.D. „Šume TK“ i KŠPD „Sarajevo-šume“	47
Tablica 16. Šumsko privredna društva	50
Tablica 17. Kantonalne uprave za šumarstvo	50
Tablica 18. Pregled planiranog broja uposlenika, uposlenih kadrova sa 31.12.2008., potrebnog broja za upošljavanje i procenta uposlenosti po institucijama javne šumarske administracije (zbirno)	51
Tablica 19. Pregled planiranog broja uposlenika, uposlenih kadrova sa 31.12.2008., potrebnog broja za upošljavanje i procenta uposlenosti po institucijama javne šumarske administracije (po kantonima)	51
Tablica 20. Pregled nezaposlenih šumarskih kadrova	52
Tablica 21. Procjena relativne vrijednosti karakterističnih proizvoda/usluga šume u američkom društvu u drugoj polovini XX vijeka	53
Tablica 22. Struktura prihoda u poduzećima K.Š.P.D. „Sarajevo-šume“ i D.D. „Šume TK“ u poslovnoj 2004. godini	57
Tablica 23. Ciljevi i akcioni plan	81
Tablica 24. Pregled okvirnih troškova po godinama realizacije za planski period 2012. – 2016. godina	88
Grafikon 1. Realizirani obim sječa u FBiH	16
Grafikon 2. Prikaz sortimentnog napada za period od 2005 – 2009. godine	17
Grafikon 3. Zaposlenost u šumarstvu i prerađivačkoj industriji baziranoj na drvetu u FBiH	43
Grafikon 4. Struktura financiranja pojedinih sektora u 2009	72
Grafikon 5. Procentualni udio pojedinih sektora u financiranju od strane komercijalnih banaka	74

Projektni tim:

Prof. dr. Dalibor Ballian, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Zagrebačka 20, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, balliand@bih.net.ba

1. PREDGOVOR

U okviru izrade Šumarskog programa Federacije Bosne i Hercegovine, predviđena je izrada 22 stručne studije čiji je cilj da daju doprinos finalizaciji ključnih ciljeva, strategija i akcionih planova, uključujući i izgradnju odgovornosti za implementaciju istih u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Šumarski program Federacije će, poštujući međunarodne dogovore i obaveze, definirati opću politiku šumarstva i politiku gospodarenja šumom, *uz zadovoljavanje Socijalnog aspekta gospodarenja šumskim resursima* na području Federacije, orijentiranu u pravcu očuvanja i trajnosti gospodarenja šumama, uključujući zadovoljenje svih ljudskih potreba u šumama i na šumskom zemljištu.

Šumarski program Federacije Bosne i Hercegovine sastojat će se iz dva dijela:

- a) opći dio, u kojem će biti određeni glavni ciljevi, principi i generalne smjernice za trajno gospodarenje šumama u Federaciji na osnovu aktualnog statusa šuma uvažavajući međunarodno dogovorene smjernice za trajno gospodarenje šumama;
- b) izvedbeni dio u kome će biti postavljeni i razrađeni ciljevi i određeni načini realizacije, uključujući financiranje, za njihovo ostvarivanje u određenom roku.

Opći dio Šumarskog programa Federacije donosi Parlament Federacije Bosne i Hercegovine i isti će se donijeti za dugoročni period.

Izvedbeni dio Šumarskog programa Federacije Bosne i Hercegovine će Vlada Federacije Bosne i Hercegovine usvojiti na period od 5 godina i isti će predstavljati osnovu za korištenje Budžeta Federacije i budžeta kantona u skladu sa odredbama Zakona.

Jedna od 22 stručne studije jeste i projektni zadatak: "**Socijalni aspekti gospodarenja šumskim resursima**", u kojem treba ukazati na sadašnje stanje, realne mogućnosti i pravce razvoja u ovoj oblasti.

Realizacija zadatka je od strane Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Federacije Bosne i Hercegovine, PIU Šumarstva i Poljoprivrede Sarajevo povjerena Udruženju građana „CEPOS“ iz Sarajeva

2. UVOD

Održivo gospodarenje šumskim resursima podrazumijeva uravnoteženo zadovoljenje socioloških, ekoloških i ekonomskih zahtjeva društva u odnosu na šumu. U zavisnosti od ekonomskih, političkih i društvenih realiteta u različitim zemljama i regionima, ekološke i sociološke funkcije šuma postaju sve važnije, ponekad prevazilazeći i po značaju i po vrijednosti ekonomske funkcije, koje u percepciji javnosti ali i znatnog broja šumarskih stručnjaka još uvijek predstavljaju primarni cilj gospodarenja šumskim resursima. Pravac i intenzitet promjena zahtjeva društva u odnosu na šumu zavisi od mnogo faktora. Stupanj industrijalizacije i razvijenost privrede, opći nivo ekološke svijesti, značaj šumarstva i drvne industrije za nacionalnu ekonomiju i spremnost lokalnog stanovništva za aktivno političko djelovanje predstavljaju samo neke od tih faktora. Generalno uzevši, sa porastom značaja i kompleksnosti ekoloških i socioloških funkcija, demokratizacijom društva i pluralizacijom političkih sistema, usložnjavaju se i odnosi između različitih interesnih grupa i vidova korištenja šumskih resursa. Na globalnom planu se u posljednjim decenijima značajno povećao broj aktera šumarske politike sa različitim, nerijetko i suprotstavljenim interesima. Imajući to u vidu, primjena koncepta multifunkcionalnog šumarstva koji osigurava uravnotežen odnos potreba različitih interesnih i korisničkih grupa u odnosu na mnogobrojne funkcije šume, nameće se kao jedino konzistentno, ali nedvojbeno i najkompleksnije rješenje. Pri tome se ne smije zaboraviti da u demokratskom društvu nijedna odluka ne može biti legitimna ako se ne temelji na transparentnosti, slobodnom pristupu informacijama, učešću javnosti u donošenju odluka i prihvatanju istih od strane svih (ili bar ključnih) aktera šumarske politike i interesnih grupa na koje se te odluke odnose.

Trenutni zahtjevi društva prema šumi, posebno u urbanim gradskim sredinama, imaju specifičan karakter – oni se dramatično mjenjaju u odnosu na raniji period. Šuma se više ne posmatra kao ekosistem koji osigurava drvo, već kao jedan od najvažnijih elemenata u usklađenom kreiranju sveukupnog okoliša, pogotovo u urbanim i periurbanim područjima udaljenim od šumskih područja, u kojima ljudi žive u značajno obesprirođenim uvjetima. Na ovaj način ulazimo i u socijalnu sferu šume odnosno šumarstva. Socijalno djelovanje šume (Anko, 1995) definiše: “ sve djelovanje šuma na stvaranje fizičkih životnih uvjeta i oblikovanje svijesti ljudskog društva “.

Zakonom o šumama („Službene novine FBiH“, broj 20/02, 29/03 i 37/04) u smislu izrade Šumarskog programa Federacije BiH člankom 17 definirano je slijedeće:

Šumarski program Federacije će poštujući međunarodne dogovore i obaveze definirati opću politiku šumarstva i politiku gospodarenja sa šumom, nešumskim proizvodima, divljači i samim prostorom koji dolazi u kategoriju šumskog zemljišta na području Federacije, a trajno je orijentiran u pravcu očuvanja i trajnosti gospodarenja šumama uključujući održavanje i unaprjeđivanje biodiverziteta u šumama i na šumskom zemljištu, kao i zadovoljenje brojnih socioloških uloga koje šuma i šumsko zemljišta daje.

Šuma je složen ekosistem koji osigurava različite dobrobiti za društvo. Održivo gazdovanje šumama podrazumijeva održavanje i unapređenje šuma uz osiguravanje svih njihovih funkcija, a posebno sociološke, za sadašnje i buduće generacije. Tu se još moramo osvrnuti i na šumu kao pokretača ruralnog razvoja, koji predstavlja poseban segment brige svakog suvremenog društva, jer se kroz njega rješava veliki problem nezaposlenosti, kao i opstanak ljudi u seoskim sredinama.

Na osnovu FAO klasifikacije, funkcije šuma se mogu podijeliti na: funkciju zaštite biodiverziteta, funkciju zaštite zemljišta i voda, proizvodnu funkciju i sociološku ulogu (FAO, 2004). U većini evropskih zemalja, pa tako i u BiH, proizvodnja drveta predstavlja još uvijek primarnu funkciju šuma, koja bi se u narednom periodu trebala da smanjuje u odnosu na sociološku ulogu. Tu su još i brojne, ekološke uloge šuma koje postaju sve važnije, ponekad prevazilazi značaj ekonomskih funkcija kao primarnog cilja gazdovanja.

Izrada nacionalnih šumarskih programa je adekvatan alat za planiranje i kasnije korištenje šumskih resursa u cilju ispunjenja dugoročnih potreba društva i svih interesnih grupa vezanih za ovaj resurs. Stoga je FBiH pristupila izradi Šumarskog programa Federacije, a on bi trebao da poštuje sve što je dano u sljedećoj shemi potrajnog (održivog) gospodarenja šumom, gdje značajno mjesto zauzima sociološka uloga šuma.

Shema 1. Ključni aspekti strategije upravljanja šumskim resursima (Preuzeto iz: Xavier i Tribe, 2000)

3. ZADATAK PROJEKTA

Analiza trenutnog stanja i efekata gospodarenja šumskim resursima u smislu zadovoljenja potreba društva za šumom, direktnog i indirektnog doprinosa šume socijalnom aspektu gospodarenja šumskim resursom, kako bi se osiguralo ravnomjerno korištenje šumskog resursa na način kojim je moguće zadovoljiti potrebe različitih interesnih skupina i u optimalnom odnosu na sadašnje i buduće potrebe društva.

4. DJELOKRUG RADA

Uvažavajući činjenicu da je u Planu i programu izrade Šumarskog programa FBiH predviđena izrada više studija, od čijeg će nivoa stručnosti i kvaliteta obrade u konačnici ovisiti uspjeh ili neuspjeh ovog procesa i rukovodeći se očekivanjima da će rezultati tih studija biti osnova za kreiranje ciljeva, principa i generalnih smjernica za trajno gospodarenje šumama u Federaciji BiH, kao i načina njihove realizacije i financiranja, naveden je pregled svih aktivnosti i zadataka koje treba provesti konsultant.

A. Potrebe društva u odnosu na šumu

1. Procijeniti sadašnje potrebe društva i sposobnost šuma da značajno poboljšaju opšte uslove života i podižu opće blagostanje društva, te utvrditi trenutni stupanj korištenja društveno-korisnih funkcija šume:
 - *Proizvodne funkcije šume (proizvodnja drveta i nedrvenih šumskih proizvoda)*
 - *Zaštitne funkcije šume:- ublažavanje dnevnih temperaturnih ekstrema;-zaštita od štetnog djelovanja vjetra;-osiguranje dovoljnih količina pitke, čiste i kvalitetne vode;-reguliranja režima voda;-protuerozivna funkcija šuma;-zaštita od zagađivanja atmosfere;- utjecaj šuma na smanjivanje buke i dr.)*
 - *Rekreativno-zdravstvene funkcije šume*
 - *Estetske funkcije šuma*
 - *Naučno odgojne funkcije šuma*
2. Na podlozi navedenih procjena i izvršenih analiza utvrditi smjernice za optimalno objedinjavanje i korištenje svih funkcija šume i u optimalnom odnosu na sadašnje i buduće potrebe društva sa prijedlogom plana aktivnosti i mjera za njihovo unapređenje, kao i prijedlogom mjera za maksimalno ograničavanje spornih situacija između pojedinih funkcija šume

B. Kulturološki aspekti šume

1. Uraditi procjenu kulturološkog aspekta šume sa stanovišta:
 - *Korištenja i zaštite znamenitih povijesnih i kulturnih objekata i lokaliteta unutar šume ili vezanih za šumu*
 - *Korištenja i zaštite šume ili dijelova šume kao prirodne veoma bogato opremljene laboratorije, interesantne za mnoga znanstvena istraživanja*
 - *Korištenja i zaštite šume kao otvorene knjige iz koje mogu stjecati znanje učenici raznog uzrasta i raznog nivoa obrazovanja-škola u prirodi*
 - *Korištenja i zaštite šume ili dijelova šume kao atrakcije za ljudsko oko i kao inspiracije umjetnicima, slikarima, turistima, fotografima i sl., bilo da se radi o kompleksu šume, pojedinačnim stablima-soliterima, drvoredima, izraženom reljefu i živopisnim predjelima, potocima, vodotocima, jezerima i vodopadima i sl.*
2. Na podlozi navedenih procjena i izvršenih analiza utvrditi smjernice održivog gospodarenja šumama u cilju očuvanja, zaštite i unapređenja i optimalnog korištenja navedenog aspekta šume, uz prijedlog plana aktivnosti i mjera za njihovo unapređenje i mjera za maksimalno ograničavanje spornih situacija između pojedinih funkcija šume.

C. Urbano i periurbano šumarstvo

1. Procijeniti trenutni stupanj korištenja i stanje realnih potreba za društveno-korisnim funkcijama šuma, neophodnim za poboljšanje općih uvjeta življenja i daljnji razvoju urbanih područja, kao i za poboljšanje općih uvjeta življenja stanovništva u šumskim (ruralnim) područjima.
2. Utvrditi smjernice gospodarenja šumama koje su prvenstveno u funkciji poboljšanja općih uvjeta življenja i podrška daljnjem razvoju urbanih i periurbanih područja sa prijedlogom mjera za unapređenje stanja

D. Direktni i indirektni doprinos šume upošljavanju

1. Na osnovu podataka provedenih analiza kao i podataka iz studija broj: 8,13,14,15,16 i 21 utvrditi trenutni direktni i indirektni doprinos šuma upošljavanju, kao i projekciju daljnjeg doprinosa šuma upošljavanju u skladu sa utvrđenim budućim potrebama društva, sa prijedlogom mjera za unapređenje

E. Šumarstvo, ruralni razvoj i mogućnost korištenja podsticajnih mjera EU

1. Na podlozi postavki navedenih u uvodnom dijelu, potrebno je utvrditi smjernice i prijedloge načina i mogućnosti korištenja poticajnih mjera od strane drugih pravnih lica, kao i poticajnih mjera EU, usmjerenih na podršku očuvanju i unapređenju društveno-korisnih funkcija šuma i podršku ruralnom razvoju.

F. Javna konsultacija/rasprava na temu

Nakon kompletne analize svih zadataka i aktivnosti odnosno definiranih prijedloga, u konsultaciji sa Savjetom za izradu šumarskog programa FBiH, organizirati javnu raspravu sa svim interesnim stranama.

G. Finalizacija ciljeva, strategija i akcionog plana

Na temelju povratnih informacija dobivenih sa javnih konsultacija i komentara od strane relevantnih institucija, organizacija i pojedinaca finalizirati ciljeve, strategije i akcioni plan.

H. Ravnopravnost spolova

Razmotriti nacionalni zakonski okvir po pitanju ravnopravnosti spolova; analizirati utjecaj istog na predmet studije, te u skladu sa prepoznatom potrebom izraditi odgovarajuću analizu.

I. Prijedlog indikatora, sistema monitoringa i evaluacije

Izraditi prijedlog indikatora za uspostavu sistema monitoringa i evaluacije za definirane ciljeve.

J. Ostale aktivnosti i preporuke konsultantu:

Prilikom izrade Studije preporučuje se i ohrabruje konsultant da vodi računa o nekoliko važnih aspekata koje treba uzeti u obzir:

- Veze sa srodnim sektorima;
- Transparentnosti cjelokupnog procesa;
- Da prilikom formiranja ekspertnog tima poštuje princip ravnopravnosti spolova
- Realan vremenski okvir;
- Resurse koji su na raspolaganju za implementaciju procesa.

5. METODIKA RADA

Aktivnosti na realizaciji studije se zasnivaju na teoretskim istraživanjima, dostupnih lateralnih izvora iz Federacije Bosne i Hercegovine koji su se do sada bavili problematikom održivog gospodarenja šumskim resursima, njihovom analizom i komparacijom sa sličnim istraživanjima u okruženju i Evropskoj uniji, njihovo usaglašavanje i interpretacija.

Za realizaciju planiranih aktivnosti iz opisanog djelokruga rada koristit će se standardne naučne metode:

- Metoda analize i sinteze
- Komparativno-analitička metoda
- Metoda indukcije i dedukcije

Jedan od osnovnih principa na kojima počiva proces izrade Šumarskog program Federacije Bosne i Hercegovine je aktivno učešće stručne i šire javnosti u izradi, usaglašavanju ciljeva i donošenju ovog značajnog strateškog dokumenta, te je s tim u vezi, dana 26. juna 2012.godine provedena javna rasprava koja se održala na Blidinju (Motel Hajdučke Vrleti). Izvještaj sa provedene javne rasprave predstavlja prilog ovom dokumentu.

6. REZULTATI SVIH PROVEDENIH ANALIZA IZ DJELOKRUGA RADA

A. Potrebe društva u odnosu na šumu

1. Procijeniti sadašnje potrebe društva i sposobnost šuma da značajno poboljšaju opšte uslove života i podižu opće blagostanje društva, te utvrditi trenutni stupanj korištenja društveno-korisnih funkcija šume:

Šume i šumska zemljišta predstavljaju najvažniji prirodni resurs u BiH koji se ne koristi u punom obimu. Trenutno najvažniji izvor prihoda iz šuma predstavlja sirovina u obliku drveta, dok se ostali proizvodi veoma malo ili potpuno neorganizirano koriste, te su veoma često zbog stihijskog i neplanskog korištenja dovedeni do ugroženosti, ili pak do devastacije staništa.

Kakva je pak vrijednost šuma i šumskih zemljišta može se vidjeti iz preliminarnih rezultata inventure šuma, prikazujemo u tablicama 1,2 i 3.

Tablica 1. Struktura površina šuma i šumskih zemljišta prema vegetacijskom obliku i teritorijalnim jedinicama (entitetima)

Vegetacijski oblik	FBiH	RS	Distrikt Brčko	BiH	
	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	Udio u površini %
1. Visoke šume	869.000	773.300	10.100	1.652.400	51.1
2. Izdanačke šume	596.600	652.700	2.900	1.252.200	38.7
3. Šibljiaci	92.100	38.500	-	130.600	4.0
4. Goleti	126.900	60.300	-	187.200	5.8
5. Ostale šumske površine	8.100	1.000	-	9.100	0.3
FAO šume (1+2+3+5)	1.565.800	1.465.500	13.000	3.044.300	94.2
6. Sve šume i šumska zemljišta	1.692.700	1.525.800	13.000	3.231.500	100.0

Tablica 2. Struktura površina šuma i šumskih zemljišta prema vegetacijskom obliku i vlasništvu u BiH

Vegetacijski oblik	državne	privatne	BiH
	ha	ha	ha
1. Visoke šume	1.326.500	325.900	1.652.400
2. Izdanačke šume	662.100	590.100	1.252.200
3. Šibljiaci	75.000	55.600	130.600
4. Goleti	187.200	0	187.200
5. Ostale šumske površine	9.100	0	9.100
FAO ŠUME (1+2+3+5)	2.072.700	971.600	3.044.300
6. Sve šume i šumska zemljišta	2.259.900	971.600	3.231.500
Procentualni udio (%)	69.9	30.1	100.0

Tablica 3. Struktura površina šuma i šumskih zemljišta u F BiH prema vegetacijskom obliku i vlasništvu

Vegetacijski oblik	Državne FBiH	Privatne FBiH	Ukupno FBiH
	(ha)	(ha)	(ha)
1. Visoke šume	705.000	164.000	869.000
2. Izdanačke šume	357.800	238.800	596.600
3. Šibljadi	56.500	35.600	92.100
4. Goleti	126.900	-	126.900
5. Ostale šumske površine	8.100	-	8.100
FAO šume (1+2+3+5)	1.127.400	438.400	1.565.800
6. Sve šume i šumska zemljišta	1.254.300	438.400	1.692.700

Inajući ove podatke može se krenuti u daljnju raščlambu uloga šuma, te u narednom dijelu ćemo prikazati njen značaj koji nije u ulozi proizvodnje samo drva, nego su tu u pitanju njene polivalentne uloge.

- ***Proizvodne funkcije šume (proizvodnja drveta i nedravnih šumskih proizvoda)***

Gospodarenje (gazdovanje) šumama obuhvata planiranje, uzgajanje, zaštitu i korištenje šuma i šumskog zemljišta. Održivo ili trajno gospodarenje šumama podrazumijeva korištenje proizvoda šuma i upotrebu šuma i šumskih zemljišta na način i sa intenzitetom koji će očuvati njihov biodiverzitet, proizvodnost, sposobnost obnavljanja, vitalnost, te povećati njihov potencijal za obavljanje ekoloških, ekonomskih i socioloških funkcija u sadašnjosti i budućnosti na lokalnom i globalnom nivou.

Šumski ekosistemi osiguravaju ljudskom društvu mnogobrojne koristi, a koje se mogu svrstati u dvije grupe. U prvu grupu spadaju direktne ili proizvodne koristi, odnosno materijalna dobra u obliku različitih šumskih drvnih sortimenata i mnogobrojnih tzv. „nedravnih šumskih proizvoda” kao, razni šumski plodovi, ljekobilje i jestivo bilje, gljive, smola, pluto, drveni ugljen i sl.

Druga grupa koristi od šume proizlazi iz upotrebne vrijednosti šume kao prirodne pojave. Šuma svojim postojanjem osigurava blagodati koje čovjek uživa kroz materijalne i nematerijalne koristi. Materijalne koristi se ogledaju kroz doprinos koje šuma daje razvoju drugih djelatnosti kao, turizmu, poljoprivredi, vodoprivredi, energetskom sektoru i sl. Koristi nematerijalne prirode se ogledaju kroz pozitivan utjecaj na ljudsko zdravlje preko osiguranja čistog i svježeg zraka, regulacije makro i mikroklimatskih faktora, osiguravajući mogućnost rekreacije u cilju poboljšanja psiho-fizičkog stanja čovjeka, zaštite zemljišta i naselja od različitih elementarnih nepogoda, te zadovoljenja kulturološko-estetskih potreba čovjeka. Nabrojane koristi koje šuma osigurava i koje čovjek koristi, ukazuju i potvrđuju izuzetan značaj šuma i neprocjenjivu vrijednosti koju u sebi sadrži, uključujući njihov biološki, ekološki, zaštitni, općekorisni i klimatski potencijal.

Različiti lateralni izvori koji dolaze od različitih autora daju i posebne pristupe u klasifikaciji proizvoda od šuma. Jedan od filozofskih pristupa u objektivizaciji funkcija šuma se zasniva na dva principa u odnosu čovjeka i šume.

Prvi pristup zasnovan na konceptu korisnosti se bazira na ideji da su šumski resursi u potpunosti kontrolirani od strane čovjeka i zadovoljenja njegovih različitih potreba u zavisnosti od vremena i prostora. Funkcije šume se smatraju uslugama koje čovjek zahtjeva i koji isključivo odlučuje o njihovoj upotrebi i vrijednosti. Prema ovom konceptu bazne funkcije šuma su ekonomske, ekološke i sociološke sa nizom glavnih funkcija i podfunkcija (Tablica 1).

Tablica 4. Pregled ekonomskih, ekoloških i socioloških funkcija šuma

Bazne funkcije	Glavne funkcije	Pripadajuće funkcije
Ekonomske	Proizvodne	Drvni proizvodi Nedrvni proizvodi
Ekološke	Stabilizacija	Reprodukcijске funkcije

	Vodni režim	Zadržavanje, usporavanje, akumulacija, infiltracija, zadržavanje, pročišćavanje, zaštita vode
	Zaštita zemljišta	Kontrola erozije, kontrola odrona, sprečavanje lavina, zaštita nasipa
	Očuvanje klime i zraka	Stvaranje kisika, akumulacija CO ₂ , filtracija, antiradijacija
Sociološke	Rekreacijska	Rekreacija, lovstvo, turizam
	Zdravstvena	Liječenje
	Kulturološko-edukaciona	Uređenje pejzaža, estetska, meditacija, duhovna, očuvanje prirodnosti, naučna, edukaciona
	Ostale sociološke	Obrambena

Drugi pristup je koncept postojanja šumskog ekosistema koji svojim postojanjem odbezbjeđuje proizvode i efekte, te prirodne funkcije šuma (prirodni potencijal), neovisno od želje ljudi. Funkcionalni efekti (učinci) su prikazani u tabeli 2.

Tablica 5. Funkcionalni učinci (efekti) šume, prirodni potencijal

Potencijal	Efekti (učinci)
Klimatski	Stvaranje kisika Akumulacija CO ₂ Filtracija Antiradijacija
Vodni	Vodni režim Vodni balans
Edafski	Pedogenetski Sprečavanje klizišta Kontrola erozije Sprečavanje lavina
Biotski (biljni i životinjski)	Primarna proizvodnja Biodiverzitet Stabilizacija ekosistema Ekološka ravnoteža
Poboljšanje pejzaža (krajolika)	Stabilizacija Izgled pejzaža

Koristi od šume kao ekosistema su mnogobrojne, a mogućnost njihovog korištenja je u zavisnosti od postojećih uvjeta staništa i razvojne dinamike šumske vegetacije. Šume imaju značaj za stanovništvo na različite načine, a jedan od načina korištenja je u privredne svrhe, što je moguće kroz generacije, samo pod uvjetom, da način i obim korištenja ne ugrožava prirodni potencijal i stanje resursa. Šume, predstavljaju gigantsku tvornicu koja, s obzirom na količinu proizvedene organske materije (drveta), nema konkurencije, a da pri tome ne zagađuje okolinu, naprotiv, unapređuje je. Drvo je izvanredna i vrijedna sirovina. Shvaćajući vrijednost i značaj drveta za svoju zemlju i svoj privredni život mnogi narodi nazivaju svoje šume “ zelenim zlatom”. Koristi u sferi materijalnih dobara, uvjetovane stupanjem razvijenosti proizvodnih snaga ljudskog društva, uočljive su u stvarnom privrednom životu, uslijed čega su u svijesti ljudi nerijetko prihvaćene kao osnovna manifestacija koristi od šume, dok se ostale koristi, na neki način podrazumijevaju i prateće se u izvršenju osnovne funkcije šuma.

Promatrano u širem kontekstu, portfolio proizvoda i usluga šumarskih poduzeća je vrlo širok. Zakon o šumama FBiH iz 2002. godine jasno definira šumske proizvode kao “sve proizvode šuma i šumskog zemljišta, uključujući, šumsko drveće i žbunje i sve njihove dijelove, sjeme, koštunjicavo voće, bobičaste plodove, koru drveta, korijen, češeri i plodove druge vegetacije unutar šume, mahovinu, paprat, travu, trsku, cvijeće, ljekovito, aromatsko i jestivo bilje i druge biljke, gljive, biljni sok, smolu, med, listinac, divljač i ostale životinje koje žive u šumi, travnati ili pašnjački prekrivač, treset, zemlju, pijesak, šljunak i kamen”. Nadalje, isti zakon definiše funkcije šuma kao: ekološke (biodiverzitet – zaštita staništa, zaštita zemljišta, zaštita voda, klimatska – uključujući ulogu šuma kod vezivanja ugljika iz zraka), ekonomske (prihod od proizvodnje drveta i sekundarnih šumskih proizvoda) i sociološke (rekreacija, turizam, obrazovanje, istraživanje, odbrana, zaštita objekata i infrastrukture).

Nacrt Zakona o šumama, koji je trenutno u proceduri, sveobuhvatno i na prihvatljiv način definira funkcije šuma, što je i u skladu sa FAO klasifikacijom i to:

- a) ekološke: zaštita biodiverziteta, zaštita staništa, zaštita zemljišta, zaštita voda, klimatska, uključujući ulogu šuma u vezivanju ugljika iz zraka;
- b) socijalne: nauka, istraživanje, obrazovanje, odbrana, zaštita naselja, objekata i infrastrukture, turizam, rekreacija, pejzažno-estetske funkcije, povijesne funkcije, umjetnost, duhovno-spiritualne funkcije i unaprjeđenje kvaliteta življenja stanovništva.
- c) ekonomske: prihod od proizvodnje drveta i nedrvnih šumskih proizvoda.

Proizvodi od drveta i nedrvni šumski proizvodi obuhvaćaju:

- šumsko drveće i grmlje i sve njihove dijelove;
- biomasu ukupne šumske vegetacije;
- cvjetove, sjeme, koštunjičavo voće, bobičaste i druge plodove, koru drveta, korijen, češeri i plodove druge vegetacije unutar šume;
- mahovinu, lišajeve, paprat, travu, trsku, cvijeće, ljekovito, aromatsko i jestivo bilje i druge biljke i njihove dijelove;
- gljive;
- biljni sok ili smola;
- med;
- listinac;
- divljač i ostale životinje koje žive u šumi;
- ribe, puževe i rakove;
- travnati ili pašnjački prekrivač;
- treset, zemlju, pijesak, šljunak i kamen sa površine zemlje.

Uslijed objektivnih ekonomsko–društvenih uvjeta u prethodnim periodima, a i danas, poslovni sistemi šumarstva u BiH nisu razvili širok portfolio proizvoda i usluga. Međutim, promjene u zahtjevima društva u odnosu na šumske resurse, neminovno nameću potrebu drugačijeg i naprednijeg programa proizvoda i usluga koje bi poduzeća šumarstva trebala ponuditi tržištu i javnosti.

Detaljna analiza proizvodno-poslovnog portfolia poduzeća šumarstva u FBiH je izvršena u studiji „Planiranje, ekonomika i marketing šumarskog poslovanja“. Prema podacima poslovanja poduzeća šumarstva FBiH u ostvarenom ukupnom prihodu dominira prihod od prodaje šumskih drvnih sortimenta sa oko 80% (u 2006. godini), 90% (u 2009. godini), do (92% u 2010. godini). Ovaj udio je različit po pojedinim poduzećima. U ostale prihode spadaju prihodi po osnovu korištenja sredstava kantonalnih ili federalnog budžeta, dok je neznatan procent prihoda od izvršenih usluga.

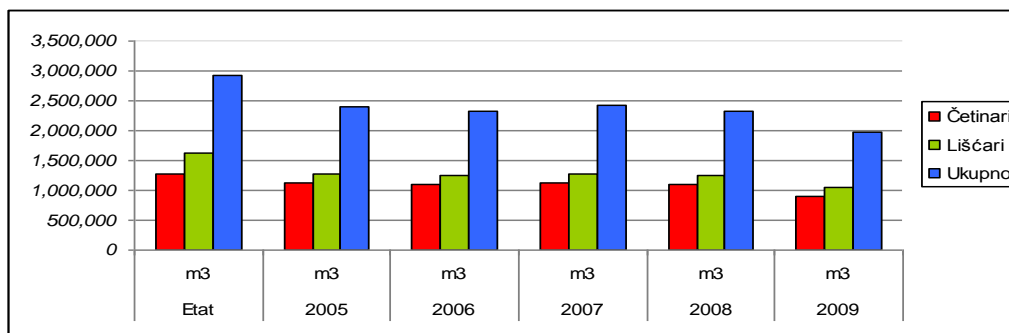
Ovakva struktura prihoda ukazuje na veoma uzak proizvodno-poslovni portfolio poduzeća šumarstva koji je neprihvatljiv s obzirom na izuzetne mogućnosti korištenja različitih proizvoda i usluga šuma. Vlasnik državnih šuma ima interes za korištenje ukupnih proizvodnih potencijala, te bi trebao od korisnika (poduzeća) zahtijevati njihovo korištenje u cilju povećanja ukupnog prihoda i povećanja ukupne novostvorene vrijednosti u šumarskom sektoru.

Iz provedene analize zadatka "Odnos između prirasta i sječa" koji obrađen u studiji "*Planiranje, ekonomika i marketing šumarskog poslovanja*" primjetan je negativan trend da se povećanje prihoda u šumarstvu ostvaruje samo povećanjem sječive mase.

U narednom prikazu daje se pregled izvršenih sječa za period 2005. do 2009. godine:

Tabela 6 . Pregled realizovanog obima sječa u FBiH

Vrsta drveta	Dozvoljeni etat	Izvršeno u godini				
		2005	2006	2007	2008	2009
	m^3	m^3	m^3	m^3	m^3	m^3
Četinjače	1.284.655	1.120.460	1.089.122	1.132.169	1.089.122	905.978
Listače	1.634.342	1.272.760	1.247.723	1.280.854	1.247.723	1.059.260
Ukupno:	2.918.997	2.394.220	2.336.845	2.413.023	2.336.845	1.965.238

Grafikon 1. Realizirani obim sječa u FBiH

Iz tabele je vidljivo da etat do sada nije realizovan u punom obimu. Obim sječa četinjača je dosta bliži mogućem od obima sječa listača. U narednom periodu treba koristiti 100% mogućeg etata, a naročito akcent staviti na realizaciju etata u kulturama sa procijenjenom drvnom masom i u izdanačkim šumama⁴.

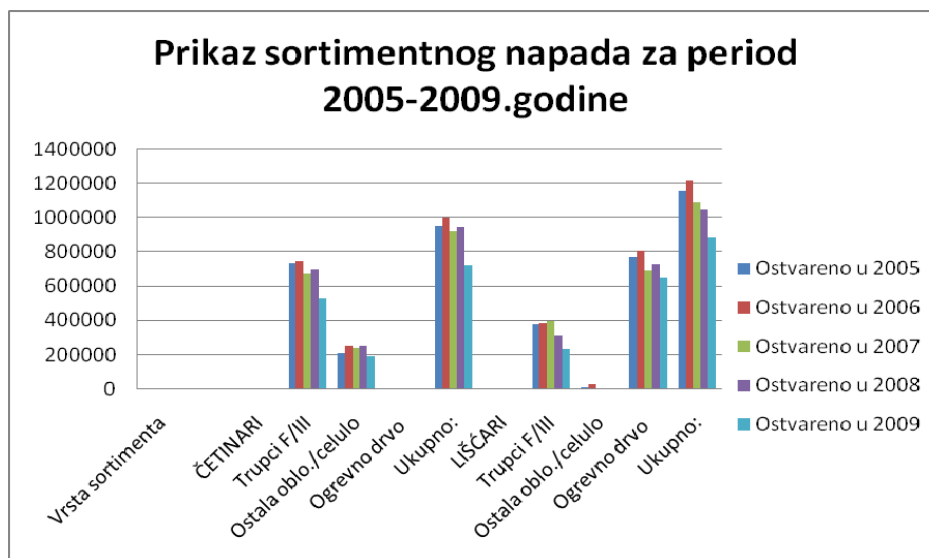
U tabeli - je prikazana sortimentna struktura četinjača i listača, gdje je vidljivo veoma dobro korištenje drvne mase četinjača obzirom da oblovina, koja se plasira u drvoprerađivačke kapacitete učestvuje sa 79,21 %, a celulozno i ogrjevno drvo 20,79 %. Kod listača je situacija značajno lošija, naime, oblovina za industrijsku preradu učestvuje sa skromnih 30,24 %, dok je učešće celuloznog i ogrjevnog drveta 69,76 %. Odnos celuloznog i ogrjevnog drveta nije realan, a razlog za to je nepostojanje industrijskih kapaciteta za preradu celuloze listača, kao ni fabrika ploča koje su u predratnom periodu koristile lišćare kao sirovinu. Veći dio celuloznog drveta se plasira kao ogrjevno drvo, što ima značajan negativan finansijski efekat na poslovanje poduzeća koja gospodare šumama. Nepravilnim gospodarenjem šumama listača, skupinastim i skupinastopreborebnim sječama, odnosno golim sječama na velikim površinama, naročito bukve, u predratnom periodu, kada su sječena kvalitetnija stabla a ostavljana lošija, šume su značajno degradirane i potreban je duži vremenski period (preko 50 godina) da im se povрати stabilnost i osigura potrajnost gospodarenja.

⁴ Informacije o gospodarenju šumama u FBiH 2009

Tabela 7. Prikaz sortimentnog napada za period od 2005. do 2009. godine

Vrsta drveta	Ostvareno u godini				
	2005	2006	2007	2008	2009
	m ³	m ³	m ³	m ³	m ³
ČETINJAČE					
Trupci F/III	733.166	743.361	675.524	694.411	526.085
Ostala oblovina/celuloza	210.104	253.503	238.912	248.520	193.145
Ogrijevno drvo	5.238	3.969	5.532	3.594	3.173
Ukupno:	948.508	1.000.833	919.968	946.525	722.403
LISTAČE					
Trupci F/III	376.602	381.329	395.642	314.102	230.677
Ostala oblovina/celuloza	9.609	27.381	4.527	2.606	3.455
Ogrjevno drvo	771.128	807.790	691.860	730.137	652.019
Ukupno:	1.157.339	1.216.500	1.092.029	1.046.845	886.151
SVEUKUPNO:	2.105.847	2.217.333	2.011.997	1.993.370	1.608.554

Izvor: Informacije o gospodarenju šumama, FMPVŠ

Grafikon 2. Prikaz sortimentnog napada za period od 2005 – 2009. godine

Pored proizvodnje drveta šume FBiH daju i niz drugih proizvoda (gljive, aromatične i ljekovite biljke, šumsko voće i plodovi, biljke ili dijelovi biljaka za cvjetne aranžmane itd.) koji su u prethodnom periodu relativno malo korišteni. Odnos prema ovim proizvodima šuma i šumskog zemljišta zorno prikazuje i činjenica da su se i službeno nazivali „Sporadni šumski proizvodi“ ili „sekundarni šumski proizvodi“. Bez obzira na mnoštvo i njihove socijalne, ekonomske i ekološke vrijednosti, ovi proizvodi do danas nisu adekvatno vrednovani niti je gospodarenje ovim proizvodima bilo adekvatno. Prvi korak u tom smislu bio bi da se ovi proizvodi nazivaju „Nedrvni šumski proizvodi“ ili skraćeno NŠP, kako je to uvriježeno u svjetskoj znanstvenoj i stručnoj literaturi.

Stotine biljaka i gljiva, koje su podcijenjene, neocijenjene ili oboje, sakupljaju se za osobnu ili komercijalnu uporabu. Težište ove studije će biti na poticanju i promoviranju intenzivnijeg

komercijalnog korištenja aromatičnog, jestivog i ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva kao alata za očuvanje i ruralni razvoj. Intenzivnije komercijalno korištenje aromatičnog, jestivog i ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva može biti važan dio financiranja održivog gospodarstva šumama. Šumski proizvodi i usluge su mnogo više od drveta, zato je nužno naplaćivati sve proizvode i usluge šuma i šumskog zemljišta kako bi se očuvale šume.

Upravo intenzivnije korištenje nedrvenih šumskih proizvoda i usluga otvara mogućnost razvoja sitnog, malog i srednjeg poduzetništva, koje može potaknuti gospodarski razvoj ruralnih sredina.

Bosna i Hercegovina ima stoljećima dugu tradiciju sakupljanja samoniklog jestivog, ljekovitog i aromatičnog bilja, šumskih plodova i gljiva. Sakupljanjem gljiva, jestivog, aromatičnog i ljekovitog bilja, šumskih plodova i voća u BiH se bavi više od 100.000 ljudi. Ne postoje pouzdani podaci koliko se od tog broja bavi sakupljanjem za komercijalnu uporabu i kolike su zapravo količine u komercijalnoj uporabi. Jedna procjena od prije rata (Kosović i Dunjić, 2000) nalazi vrijednost izvoza od šumskog voća, ljekovitog bilja i gljiva na 15 milijuna USD za 5 do 7 tisuća tona prikupljenih proizvoda.

Mnogobrojne netaknute šume, plodno poljoprivredno zemljište i brojni izvori staništa su za 3.882 vrste viših biljaka (vaskularna flora), 1.086 podvrsta i 166 hibrida viših biljaka, 1.119 vrsta algi i cijanobakterija, te 3.000 do 5.000 vrsta gljiva i lišaja (Osnovni podaci o Bosni i Hercegovini, www.mvteo.gov.ba). Obzirom na broj biljnih vrsta i relativno malu površinu zemljišta, Bosna i Hercegovina spada među pet najbogatijih zemalja Evrope u pogledu gustine i različitosti vrsta. Procjena je da se u Bosni i Hercegovini nalazi i značajan broj endemskih vrsta, oko 500. U šumskim eko sustavima Bosne i Hercegovine moguće je pronaći oko 74 procenta od ukupnog broja vrsta gljiva pomenutih u Crvenoj listi Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN) u Europi.

Ipak, floru Bosne i Hercegovine potrebno je u potpunosti popisati. Iako je, po svojoj biljnoj raznolikosti, Bosna i Hercegovina važan centar u regionu, ona od svih zemalja u Evropi ima najveći procent ugroženih vrsta. Ne postoje pouzdani podaci o sadašnjem stanju ugroženosti biljnih vrsta u Bosni i Hercegovini, ali diverzitet eko sustava upućuje na mogućnost da je u pitanju veliki broj biljaka i gljiva. Osobito se to odnosi na vrste iz subalpskih i alpskih pojaseva. Stoga je lista ugroženih biljaka u Bosni i Hercegovini, a koje se nalaze na Crvenoj listi Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN), kreirana iz podataka koji potiču iz literature ili iz herbarija. Crvena lista ugroženih biljnih vrsta za Bosnu i Hercegovinu još uvijek nije kreirana.

Generalno gledano, NŠP koji su predmet ove studije se mogu svrstati u 3 osnovne grupe:

- Gljive
- Jestivo, aromatično i ljekovito bilje
- Šumski plodovi

U BiH raste veliki broj raznih vrsta viših gljiva. Od toga broja je oko 200 jestivih, oko 60 otrovnih i oko 30 smrtno otrovnih gljiva. Procjena je da je sakupljanje gljiva u odnosu na potencijal i pretpostavku racionalnog, održivog sakupljanja iskorišteno samo sa 15-20%. Dakle, postoji mogućnost većeg učešća svih struktura i kategorija stanovništva u značajnije uključivanje u sektor sakupljanja gljiva. Nijedna od gospodarski važnih gljiva nije u statusu rijetkih, rizičnih, niti zaštićenih gljiva.

Jestivo, aromatično i ljekovito bilje igra važnu ulgu u životima ljudi od najstarijih vremena. Pored toga što služe za jelo, u biljkama se nalazi i veliki broj poznatih i nepoznatih lijekova. Farmaceutska industrija u svijetu koristi biljke kao sirovine za proizvodnju lijekova. Medicinski značaj nekih biljaka je neosporan. Takav je slučaj sa vrstama iz rodova *Digitalis*, *Adonis*, *Convallaria*, *Nerium*, *Scilla*, *Artemisia*, *Achillea* i mnogim drugim. Aromatične biljke i biljna etarska ulja se sve više traže i upotrebljavaju za aromatizaciju kozmetičkih i higijenskih

preparata za najširu uporabu. Aromatične biljke koriste se i kao kulinarski začini, konzervansi u prehrambenoj industriji, za izradu raznih ekstrakata za proizvodnju pića i sl. Zahvaljujući svom zemljopisnom položaju, raznovrsnosti klime, reljefa, zemljišta i drugih prirodnih uvjeta Bosna i Hercegovina je vrlo bogata u ljekovitim i aromatičnim biljkama. Mnoge od njih imaju status oficijelnih droga, kao na primjer: sljez, pelin, velebilje, lincura, kamilica, kadulja, odoljen i druge.

Procjena održivosti resursa nije moguća jer nikada nije vršena inventarizacija i procjena stanja, ali se pretpostavlja da je veći broj vrsta ugrožen zbog prekomjernog sakupljanja. Donnelly i Helberg (2003) navode da su 64 vrste u BiH u opasnosti zbog neodrživog branja, uključujući i 2 ugrožene vrste (*Orchis* sp. i *Gentiana lutea*) koje su na međunarodnom CITES popisu kao ugrožene i za koje BiH izvoznici dobiju oko 120 KM / kg. Sve to se izvozi (najčešće preko Mađarske) i uvijek prijavljeno kao druge aromatične i ljekovite biljke (Hadžiabdić, 2005).

Prema studiji Europske Unije s početka 2002 godine, procjenjuje se da je u Bosni i Hercegovini ukupna tržišna vrijednost nedrvenih šumskih proizvoda iznosila KM 200 milijuna, od toga je tržišna vrijednost ljekovitog i aromatičnog bilja iznosila KM 50 milijuna godišnje. Od tada su povećani zahtjevi za proizvodima od ljekovitog i aromatičnog bilja, osobito za sirovinama i za esencijalnim uljima.

Šumski plodovi uglavnom se koriste u svježem stanju kao hrana, ali se i prerađuju. Najznačajniji šumski plodovi su: borovnica (*Vaccinium myrtillus*), malina (*Rubus idaeus*), smrika (*Juniperus communis*) i šipurak (*Rosa* sp.).

Sakupljanjem NŠP u BiH bavi se veliki broj ruralnog stanovništva i za njih je to značajan izvor zarade, a otkupom, proizvodnjom i preradom gljiva, ljekovitog i aromatičnog bilja i šumskih plodova u BiH bavi se nekoliko velikih kompanija, prethodno u vlasništvu države a sada privatiziranih, te veći broj malih, relativno novih kompanija. Oko 50 kompanija u BiH je od ekonomskog značaja za ovaj sektor. Još uvijek, veliki broj bosanskohercegovačkih kompanija se bave samo otkupom i trgovinom sirovog biljnog materijala, šumskih plodova i gljiva.

Postoji jedna značajna grupa kompanija koje se bave proizvodnjom finalnih biljnih proizvoda; čajeva od ljekovitog bilja, biljnih preparata koji imaju različite medicinske primjene, eteričnih ulja te kozmetičkih proizvoda.

Činjenica je da u BiH ne postoje programi koji trebaju osigurati jačanje “ekonomsko-ekološkog” kapaciteta zemljišta, preko promocije i poticanja održivih tehnika korištenja šume i NŠP.

Zaustavljanje ovakvog negativnog trenda je moguće samo kroz provođenje diversifikacije poslovnog portofolija šumarskih poduzeća.

- **Zaštitne funkcije šume:-**

Ublažavanje dnevnih temperaturnih ekstrema;-zaštita od štetnog djelovanja vjetra; - osiguranje dovoljnih količina pitke, čiste i kvalitetne vode;-reguliranja režima voda; - protuerozivna funkcija šuma;-zaštita od zagađivanja atmosfere;- utjecaj šuma na smanjivanje buke i dr.)

Utjecaj šume na okolinu

Kao što određeni faktori okoline djeluju na šumu, tako i šuma čitavim niz raznih djelovanja utječe na okolinu, u kojoj se nalazi. Kroz to djelovanje se ogleda polivalentna uloga šume, koja ima nemjerljivu vrijednost za čovjeka i društvenu zajednicu.

- **Utjecaj šume na temperaturu zraka**

U uvjetima klime koji vladaju u našoj zemlji, šuma sa svojim visokim stablima značajno ublažava pojavu visokih i niskih ekstremnih temperatura, odnosno štiti od vrućine i hladnoće. Tako su u šumi dnevna i godišnja kolebanja temperature manja nego što je slučaj sa golom površinom. Tijekom ljetnih vrućina u šumi je svježije, a kad su zimske hladnoće nešto je toplije. Sam utjecaj temperatura na šumu povezan je sa vrstama u njoj, njihovim visinama i gustoći. Obzirom da između šume i golih površina postoji stalno strujanje zraka, obično imamo strujanje hladnijeg zraka tijekom ljeta, te toplijeg tijekom zime iz šume, čime se ublažavaju temperaturni ekstremi na otvorenom području neposredno uz šumu.

Prema tome šume koje se nalaze u blizini naseljenih područja djeluju na njih kroz ublažavanje temperatura. Na temelju toga, planski podignute i njegovane šume oko gradova omogućavaju da u njima imamo prilično blaže i ugodnije temperature.

- **Utjecaj šume na čistoću zraka**

Rad industrije i intenzivan saobraćaj u gradovima doprinose da je u njima zrak jako zagađen prašinom kao i mnogim drugim štetnim česticama. Kao izravnu posljedicu toga imamo mnoga oboljenja kod ljudi i životinja, a u tom slučaju samo suzbijanje onečišćenja predstavlja veliki problem. U takvim situacijama šume mogu značajno doprinijeti pročišćavanju zraka. Tako nečistoće koje vjetrom dopiru u šumu, se zadržavaju u krošnjama drveća, odnosno na granama i lišću, koje ga djelomično apsorbira, te na taj način filtriraju zrak. Kasnije kiša te čestice spere te drveće ponovo može da primi nove čestice prašine. Prema provedenim i u svijetu priznatim istraživanjima šuma smreke i običnog bora može da zadrži oko 30 do 35 tona prašine po ha godišnje, a bukova šuma i do 68 tona. Inače filtriranje zraka u šumi ovisi od položaja šume u odnosu na izvore onečišćenja, vrste i koncentracije onečišćenja, kao i građe odnosno strukture šume. Na temelju rečenog u unutrašnjosti šume zrak je čišći, bez čestica prašine, i u tome je osnovno djelovanje šume na zdravlje čovjeka.

- **Utjecaj šume na suzbijanje buke**

Buka u urbanim sredinama je vrlo štetna za zdravlje čovjeka, a utječe i na smanjenje radnih sposobnosti. Šuma umanjuje buku na taj način što zadržava zvučne valove, kojima se buka širi, te na taj način smanjuje njenu jačinu. Stoga je jako korisno podizati ljudska naselja, škole i bolnice u blizini šuma, ili ih odvajati umjetno podignutim šumama od jakih izvora buke, kao što su frekventne saobraćajnice da bi se buka svela na najmanju moguću mjeru. Za znatno smanjenje buke su najpogodnije mješoviti šume, sa jako gustim i izraženim donjim slojem grmlja, kao i šume četinjača jer su preko cijele godine zelene i sa iglicama.

- **Utjecaj šume na zaštitu od radioaktivnost**

Mnoga istraživanja pokazuju da šuma može da apsorbira veliku količinu radioaktivnih čestica koje stalno lebde u zraku. Šuma nikako ne može predstavljati potpunu zaštitu za radioaktivnost, ali u znatnoj mjeri može da ublaži neželjena djelovanja.

- **Utjecaj šume na čistoću i režim voda**

Ranije su ljudi vjerovali da čiste vode ima dovoljno, te su je smatrali manje vrijednom. Međutim sa povećanjem stanovništva, kao i naglom industrijalizacijom potrošnja vode se povećala, te se naglo počela osjećati nestašica. Teško je ustanoviti u kakvoj vezi stoji šuma sa snabdijevanjem pitkom i čistom vodom, ali suvremena istraživanja su povezala mnoge nepoznanice u jednu

cjelinu, te razjasnila taj fenomen. Zahvaljujući šumama regulira se režim voda u tlu kao i na površini tla, i na taj način nas snabdijeva čistom vodom i sprječava pojavu erozija.

Šuma stvara rezerve vode, na taj način što šumsko drveće i mnoge šumske životinje i insekti u tlu grade mnoštvo kanala i zračnih pora, u kojima se voda sakuplja ili otječe, kroz nastali provodni sustav. Na taj način šuma omogućava lakše primanje padalinskih voda u tlo, te tako jedan hektar šume može da primi u dubini od jednom metra od 500 do 2000 kubnih metara vode, i spriječi pojavu površinskih tokova, erozije i bujica. Šuma prihvaćenu vodu odmah ne predaje dalje, nego je izvjesno vrijeme zadržava i postupno predaje podzemnim tokovima. Podzemni tokovi prenose vodu do izvora, i na taj način su aktivni kroz duži vremenski period ili imaju stalan protok vode. Kako se šumsko tlo slabije zamrzava od onog na otvorenom, i tijekom zime u sebe prima vodu od topljenja snijega, te i tada smanjuje mogućnost nastanka bujica odnosno poplava. Također u šumi manja količina oborina dopijeva do tla, jer drveće svojom krošnjom i deblom zadržava značajniji dio na sebi. Što se tiče isparavanja vode iz tla, odmah možemo reći da tla pod šumama manje isparavaju od ogoljenih površina, te i na taj način šuma regulira količinu vode u tlu. Ako pak imamo tla sa visokom razinom vode, koja se dugo zadržava, šuma tu razinu može značajno da smanji, te da popravi strukturu tla.

Šuma ima sposobnost da vodu na njenom putu kroz tlo očisti. Tako voda koja prolazi kroz šumsko tlo, i kroz matični supstrat biva filtrirana i ujednačene temperature i specifičnog ukusa, prema strukturi minerala iz tla. Stoga rezervoari i izvori za snabdijevanje vodom nalaze u šumskim područjima, a sa šumama u tim područjima se mora posebno gospodariti.

Šumsko drveće svojim korijenskim sustavom sprječava pojavu erozije. Na golim padinama veći dio oborina otječe površinski, te odnosi dio tla. Ako u isto vrijeme imamo pojačane dotoke vode sa golih padina, izravna posljedica je pojava poplava. Za razliku od golih površina, u područjima sa šumom poplave su svedene na najmanju moguću mjeru. Stoga samo zdravo i rastresiti tlo koje je pod šumom može da primi veliku količinu vode, te tako ispuni zadatak u pogledu zaštite od erozije tla.

- **Sprječavanje erozije vjetrom**

Mnoga od tala u našoj zemlji su laka i suha, te naročito u ljetnom periodu izložena odnošenju vjetrom, odnosno eolskom erozijom. Šuma može u znatnoj mjeri da spriječi štetne procese ove erozije, kroz izravno djelovanje na vjetar, tako što ublažava njegovu jačinu, a tlo drži vlažnim i kompaktnijim.

- **Rekreativno-zdravstvene funkcije šume**

Uslijed kompleksnog djelovanja šume, zrak u njoj je čistiji, slabiji je utjecaj vjetra, manja je buka, prevladavaju prirodni šumovi, te imamo različite spektre prirodnih boja. Sve to djeluje jako umirujuće na čovjeka iz urbanih sredina. Šetnje u takvom okruženju su mnogo ugodnije nego u urbanim sredinama, te imaju za posljedicu samo zdrav fizički umor, i psihičko opuštanje u zdravoj sredini, što predstavlja bit odmora za suvremenog čovjeka. Otuda je velika potreba da se šume koriste za odmor i rekreaciju, te je u njima potrebno planski podići i određene sadržaje koji ne bi umanjili njihovu vrijednost.

- **Estetske funkcije šuma**

Federacija BiH raspolaže izuzetno visokim stupanjem pejzažne raznolikosti. Tome doprinosi specifična orografija, geološka podloga, hidrologija i ekoklima. Imajući u vidu relativno malu površinu BiH, te broj do sada utvrđenih pejzažnih rariteta i vrijednosti, Federacija BiH spada u red najraznovrsnijih na Balkanu i u Evropi, uz visoku estetsku vrijednost šuma.

Iako pod izraženim antropogenim utjecajem estetska funkcija šuma je još uvijek očuvana, pa je treba staviti pod odgovarajući sustav održivog upravljanja. Estetska raznolikost Federacije BiH je temeljna determinanta visokog stupanja raznolikosti staništa, odnosno biotopa.

Kao posljedica koegzistencije i visokog nivoa interakcija između biološke i geološke raznolikosti, na čitavom prostoru BiH je prisutan i visok stupanj pejzažnih raznolikosti. Uvažavajući biogeografske i fizičko-geografske specifičnosti mogu se razlikovati sljedeći tipovi pejzaža:

- mediteranski pejzaži,
- supramediteranski pejzaži,
- mediteransko-montani pejzaži,
- pripanonski pejzaži,
- planinski pejzaži;

Poseban pečat unikatnosti prostoru BiH daju specifični pejzaži koji su karakteristični za ukupni diverzitet i prema kojima se vrši identifikacija ekosustava sa visokim prirodnim vrijednostima:

1. Visokoplaninski pejzaži sa dominacijom ekosustava planinskih livada ili rudina, planinskih točila ili sipara, pukotina stijena, baziflnih treseta, te pretplaninskih ekosustava klekovine bora, bukve, munike, smrče i jele;
2. Raznoliki i polidominantni pejzaži u refugijumima Bosne i Hercegovine:
 - a. pejzaži reliktnih borovih šuma na dolomitima i ofolitskoj zoni sa ekosustavima ilirskog bora, munike;
 - b. pejzaži reliktno-refugijalnih ekosustava u kanjonima i klisurama Une, Sane, Neretve, Bosne i Drine, u kojima je sadržan najveći diverzitet ekosustava, zajednica, staništa, vrsta, te geoloških formi;
3. Močvarni pejzaži (Hutovo Blato, Buško Blato, Bardača), planinska jezera Kupreške visoravni, Bjelašnice, Prenja, Čvrtnice, Šatora, te močvarna planinska područja u obliku otoka (Vranica, Zvijezda);
4. Složeni ekosustavi kraških polja i polja u kršu (Grahovsko, Livanjsko, Glamočko, Kupreško, Šuičko, Grudsko, Posuško, Dugo polje, Mostarsko blato, Ljubuško, Stolačko i zapadni dio Popovog polja sa hidrogeološkim i morfološkim fenomenom – pećinom Vjetrenicom).

Na osnovu Strategije zaštite okoliša FBiH generalno se mogu izdvojiti sljedeće karakteristike raznolikosti:

- visok stupanj ekosustavske raznolikosti;
- visok stupanj očuvanosti cjelina pejzažne raznolikosti od europskog i globalnog značaja;
- značajan stupanj promjena u odnosu na distribuciju i sastav klimatogenih ekosustava;
- izražen trend gubitka raznolikosti, uvjetovan antropogenim utjecajima;

Prirodno nasljeđe BiH podrazumijeva dijelove prirodnog okoliša koji su izdvojeni i prepoznati kao područja od visokog značaja, te kao takvi zaštićeni zakonskim aktima. Ukupna površina pod zaštitom je veoma niska i ne odgovara prirodnim potencijalima koje BiH posjeduje. Čak ni ona područja koja posjeduju određeni stupanj zaštite ne ostaju pošteđena raznih antropogenih destruktivnih aktivnosti. Stoga nije rijetkost da se u zaštićenim područjima, pod isprikom „održivog“ razvoja, grade energetske objekti, otvaraju kamenolomi, vrše neprimjerene sječe itd.

Iako je urađen veliki obim istraživanja na pedološko geološkom diverzitetu, posebice prilikom izrade pedoloških karata BiH, te prilikom izrade ekološko vegetacijske karakterizacije šume BiH, ipak ostaje još veoma mnogo da se uradi i upotpuni slika geološkog i pedološkog diverziteta.

- **Naučno odgojne funkcije šuma**

Biološki diverzitet i pejzažna raznolikost FBiH karakteriziraju se izrazito visokim nivoom jedinstvenosti, endemizma i neponovljivosti, što ovom prostoru daje značaj na regionalnoj i globalnoj razini. Bogatstvo flore, faune i gljiva naše zemlje ne ogleda se samo u visokom broju ovdje zastupljenih oblika, nego prije svega u visokom stupanju diferenciranosti između taksonomskih srodnika, što zasigurno svjedoči o vrlo specifičnim procesima geneze života na ovom prostoru, te pravom bogatstvu različitih genskih varijanti, odnosno genotipova unutar jedne vrste.

Raznolikost flore i faune

Raznolikost se povećava pojavom šumskim ekosustava u mediteranskim, sub-mediteranskim, brdski, gorskim, planinskim, pripanonskim i panonskim područjima, te daje veliku znanstvenu vrijednost našim šumama.

Prikaz biodiverziteta BiH a prema tome i FBiH dat je u publikaciji „Bosna i Hercegovina – zemlja raznolikosti“ (Redžić i sur.) u izdanju Federalnog Ministarstva okoliša i turizma, 2008. u Sarajevu. U publikaciji su na kratak i jasan način prikazana dosadašnja istraživanja različitih oblika biodiverziteta, ali ne i stupanj njihove istraženosti:

- Diverzitet flore (vrsni diverzitet je u potpunosti istražen)
 - Diverzitet cijanobakterija i algi
 - Diverzitet viših biljaka
 - Diverzitet *Bryophyta*
 - Diverzitet *Pteridophyta*
 - Diverzitet *Spermatophyta*
 - Endemična flora BiH
 - Alohtona flora
- Diverzitet faune u BiH (vrsni diverzitet je u potpunosti istražen)
 - Diverzitet beskičmenjaka
 - Karakteristike biodiverziteta limnofaune
 - Diverzitet kičmenjaka
 - Diverzitet riba
 - Diverzitet vodozemaca
 - Diverzitet gmizavaca
 - Diverzitet ptica
 - Diverzitet sisara
- Diverzitet gljiva i lišajeva (u malom procentu istraženo)
 - Diverzitet gljiva
 - Diverzitet lišajeva
- Diverzitet pejzaža BiH (djelomično istraženo, samo za manji broj)
 - Mediteranski pejzaži BiH
 - Submediteranski pejzaži BiH
 - Mediteransko-montani pejzaži BiH
 - Gorski pejzaži BiH
 - Brdski pejzaži BiH
 - Panonski pejzaži BiH
- Specifični pejzaži BiH (djelomično istraženo, samo za manji broj)
 - Visoko planinski pejzaži BiH
 - Refugijumi glacijalne flore i faune
- Reliktno – refugijalni pejzaži BiH (djelomično istraženo, samo za manji broj)
 - Pejzaži reliktnih borovih šuma

Pejzaži reliktno-refugijalnih ekosustava u klisurama i kanjonima bosanskohercegovačkih rijeka

Refugijalni i reliktni ekosustavi u slivnom području rijeke Une

Refugijalni i reliktni ekosustavi u slivnom području rijeke Vrbas

Refugijalni i reliktni ekosustavi u slivnom području rijeke Bosne i njenih pritoka

Refugijalni i reliktni ekosustavi u slivnom području rijeke Drine i njenih pritoka

Refugijalni i reliktni ekosustavi u slivnom području rijeke Neretve

Močvarni pejzaži BiH (djelomično istraženo, i to samo za manji broj)

Pejzaži kraških polja BiH (djelomično istraženo, samo za manji broj)

- Genetička raznovrsnost Bosne i Hercegovine (u malom procentu istraženo)

Biljni genetički resursi BiH

Genetička raznolikost pasmina domaćih životinja

Tradicionalne biotehnologije

- Invazijske vrste u BiH (u malom procentu istraženo)

Invazijske biljne vrste

Invazijske vrste insekta i životinja

Invazijske vrste patogena.

Iz prikaza može se zaključiti da se sublimirana istraživanja odnose uglavnom na taksonomski diverzitet kao i opise zajednica pojedinih pejzaža, te su kao takvi u potpunosti istraženi, ili bar u većem obimu. Međutim osim ovih oblika diverziteta u FBiH su rađena i istraživanja heterogenosti i izjednačenosti kalkulacijama indeksa diverziteta vrsta i strukturnog diverziteta npr. Simpsonovog ili Shannovog indeksa diverziteta ili Camargo indeksa izjednačenosti u različitim tipovima šumskih ekosustava. Ovi radovi su uglavnom rađeni od različitih autora (Beus, Višnjić, Vojniković...) sa Šumarskog fakulteta u Sarajevu. Mora se istaći da su ova istraživanja još nedostatna, kao i prostorna istraživanja alfa, beta i gama diverziteta. Provedena su i brojna molekularno genetička istraživanja važnih šumskih vrsta drveća o čemu će biti kasnije govora. Slična istraživanja sa životinjskim vrstama su također urađena, za mrkog medvjeda, divokozu, tetrijeba, vuka i divlju svinju, a rezultati će biti objavljeni naknadno. Ipak, preliminarni rezultati ukazuju na specifičnost svih istraživanih vrsta iz Dinarskog masiva, u odnosu na srednju, istočnu i zapadnu Europu.

Zbog veoma velike raznolikosti u svim oblicima diverziteta, možemo zaključiti da su se istraživanja na karakterizaciji neravnomjerno obavljala, a temeljni razlog je bio u nedovoljnoj zastupljenosti istraživača u nekim oblastima. Tako je vrsni diverzitet biljaka možda najviše istražen, te je ostalo da se još taksonomski u potpunosti razriješi, dok je ostalo neriješeno pitanje mahovina. Kod gljiva je također slična situacija, bez ulaska u problematiku mikroglijiva koje nalazimo u tlu. Što se tiče faune ona je veoma dobro karakterizirana, te se u zadnje vrijeme radi na njenoj usporedbi s onom iz drugih dijelova Europe.

2. Na temelju navedenih procjena i izvršenih analiza utvrditi smjernice za optimalno objedinjavanje i korištenje svih funkcija šume i u optimalnom odnosu na sadašnje i buduće potrebe društva sa prijedlogom plana aktivnosti i mjera za njihovo unapređenje, kao i prijedlogom mjera za maksimalno ograničavanje spornih situacija između pojedinih funkcija šume

Dokumenti koji su na Federalnom ili kantonalnom nivou, važni za procjenu sadašnjih potreba društva i sposobnost šuma da značajno poboljšaju opšte uslove života i podižu opće blagostanje

društva, te utvrditi trenutni stupanj korištenja društveno-korisnih funkcija šume bez stvaranja konfliktnih situacija između zainteresiranih strana, su sljedeći:

- Federalni Zakon o šumama (van snage – radi se s uredbama ograničene važnosti)
- Zakon o zaštiti prirode.

Globalnom analizom naznačenih dokumenata za sociološki značaj šuma može se istaknuti sljedeće:

1. Treba posebno tretirati sociološki aspekt šuma;
2. Stupanj istraženosti sociološkog utjecaja je nedovoljan, ali se u mjerama gospodarenja treba naglašavati potreba daljeg istraživanja;
3. Sociološka uloga šuma u Federaciji treba da je sa akcentom na potrajnost gospodarenja, ali da ostavlja dovoljno prostora za zapošljavanje ruralnog stanovništva;
4. U okviru projekta upravljanjima šumama, navode se činjenice bez adekvatnih i naučnih podataka o stanju šumskih sustava (nedovoljna istraženost);
5. Planovi upravljanja i odredbe treba da se u potpunosti implementiraju;
6. U analizi sociološkog aspekta potrebno se osvrnuti i na stanje u susjednim državama (Hrvatska, Slovenija, Srbija, Crna Gora).

Identificiranje problema

- *Stvaranje boljeg i skladnijeg institucionalnog i zakonodavnog okvira zaštite prirode za korištenje svih raspoloživih resursa u šumama Federacije Bosne i Hercegovine na principima potrajnosti.*
- *Nepostojanje strategije o ulozi šume kao sociološkog fenomena.*
- *Mala kapitalna ulaganja društva u šumarski sektor.*
- *Nema ulaganja u šume, kao nosioca ruralnog razvoja.*
- *Zanemarujuće i stihisko korištenje nedrvenih proizvoda.*

Prijedlog unapređenja

- *Jačanje svih funkcija šuma.,*
- *Agresivnija promocija razvoja ruralnih područja u medijima.*
- *Razvoj nauke i prakse vezane za šume.*
- *Izrada elaborata sociološkim ulogama šuma.*
- *Korištenje nedrvenih proizvoda na temelju potrajnosti.*
- *Temeljne analize svih oblika diverziteta uz preporuke za očuvanje i korištenje.*
- *Izrada nove legislative.*
- *Osiguranje trajnih izvora financiranja istraživanja.*
- *Otvaranje novih radnih mjesta.*

Na temelju rečenog, u narednom periodu treba težiti da se usklade nacionalne legislative, "Zakon o šumama FBiH" i "Zakon o zaštiti prirode FBiH", kroz aktivnosti izmjene i prilagodbe u zakonskoj legislativi ili pak kroz donošenje nove legislative o ovoj problematici, da bi se izbjegao konflikt oko sociološkog aspekta šuma koji može proisteći iz različitih pristupa u gospodarenju šumama i s druge strane šumskim gospodarenjem od strane privrednih društava. Samo na taj način možemo usuglasiti buduće aktivnosti i riješiti brojne proturječnosti i probleme koji se mogu javiti u upravljanju šumama.

B. Kulturološki aspekti šume

1. Uraditi procjenu kulturološkog aspekta šume sa stanovišta:

- ***Korištenja i zaštite znamenitih povijesnih i kulturnih objekata i lokaliteta unutar šume ili vezanih za šumu***

Za sada nemamo iskustva u ovoj oblasti, iako imamo veći broj zaštićenih područja. S druge strane na ovoj problematici se radi jako mnogo u svijetu, te ćemo se osvrnuti na ta dostignuća.

Postoji nekoliko primjera iz svjetske baštine UNESCO-a i rezervata biosfere ilustriraju složenost interakcije između ljudi i njihove okoline, između kulture i prirode. U mnogim slučajevima neke vrijednosti se priznaju i uvrštene su u svjetsku baštinu, no ako se promatra prema integriranom pristupu to su samo prvi koraci. Presudna uloga u ovome je prepoznati vrijednosti na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini, kako bi se osiguralo učešće svih sudionika, kroz konzultacije s lokalnom zajednicom i stanovništvom. Nadalje, tu je potrebno osigurati i odgovarajuće dobiti za lokalno stanovništvo oko tih mjesta: kroz smanjenje siromaštva, osigurati održivi razvoj bez prijetnji vrijednostima zaštićenom mjestu, bilo da je u pitanju kulturne ili prirodne naravi, odnosno materijalne i nematerijalne prirode. Svjetska baština može biti ključni primjer koji pokazuje interakciju prirode i kulturne baštine, ako se to priznaje i ako se time rukovodi po sveobuhvatnom integriranom sustavu upravljanja.

Veza između šume i kulture, te sa druge strane pristup gospodarenju je veoma složena. Zato zahtijeva i nove pristupe u obuci učesnika, a potrebno je imati upravnike za prirodnu baštinu sposobne da prepoznaju kulturne vrijednosti i dobiti iz upravljanja istim. Zato je potrebno, čak i kod čisto kulturnih dobara upravljanje prilagoditi prema prirodnim vrijednostima, biološkoj raznolikosti krajolika ili drugih oblika baštine, bio-kulturnog nasljeđa u vidu drevnih naselja ili više pažnje posvetiti uzgoju različitog bilja, posebno ljekovitog u samim mjestima zaštite. Tako postoje brojni primjeri gdje se prepliću utjecaji, kao prolazi kroz nacionalne parkova (npr. 2 milijuna hodočasnika u La Rocia u Donana Nacionalnom parku), gdje imamo kulturna ili arheološka nalazišta u prašumi (Bialowieza), a tu su i brojna pitanja nematerijalne baštine koje srećemo u brojnim šuma u cijeloj Europi.

Da bi se bolje rješavala ta pitanja, sljedeće točke treba uzeti u obzir:

1. Priznavanje kulturnih vrijednosti mjesta u šumi ili krajoliku Važno je poticati prirodnu i kulturnu baštinu kroz agencije na svim razinama, uz integrativni pristup, da rade zajedno kako bi se osigurala koordinirane aktivnosti, tako da su upravitelji svjesni važnosti zaštite te baštine. Ovakve aktivnosti su započete i ostvarene u mnogim zemljama Europe ali prije svega za materijalnu kulturnu baštinu, ali mnogo manje za etno-botanička istraživanja i nematerijalnu baštinu.
2. Jačanje zaštite u širem području krajolika. Zaštićena područja i kulturna dobra nisu izolirani, te se njima mora upravljati u širem kontekstu, kroz integraciju i povezanost. To

se može riješiti obzirom na funkcionalne i prostorne povezanosti i područja kako bi se osigurao dugoročni integritet i prirodnih i kulturnih vrijednosti. Tako je rudarstvo kroz povijest bilo vezano za šumu, a sada imamo zaštićene stare rudnike u šumskim područjima, tu je stalno bila veza i mora se imati u vidu, izvor rude, prijevoz, obrada, izvori energije i veze s tehnološkim objektima, te proizvodnja i prerada na određenim mjestima, kao i društvena povijest radnika koji su bili povezani sa rudarstvom i njihovim nastambama.

3. Uključivanje ljudi u šumska zaštićena područja je ključno jer bez sudjelovanja ljudi na lokalnoj i regionalnoj razini, uključujući i podatke, obrazovanje i podizanje svijesti. Stoga je potrebno imati sustavnu suradnju s lokalnim školama i područnim (regionalnim) trening centrima.

Uključivanje svih sudionika može biti vrlo složena aktivnost, ali daje i dobar rezultat. Tako postoji stalna zainteresiranost gdje se trebaju uključiti vlasnici šuma (to mogu biti velike tvrtke, kao i privatni vlasnici), poljoprivrednici iz okoline, turističke agencije, lokalne i regionalne vlasti, te vlada i državna uprava. Mnogobrojno lokalno stanovništvo (uglavnom na sjeveru Europe) i lokalne zajednice igraju glavnu ulogu u zaštiti svjetske baštine s ekološkim prilagođenim aktivnostima u okolini zaštićenih područja. Zato je potrebno pomoć osigurati za reinterpretaciju postojećih karaktera svjetske baštine kako bi se osiguralo da upravljanje istim pokriva sve vrijednosti i kulturne i biološke raznolikosti u tom području. Stoga sve veze i njihove međusobne povezanosti moraju biti priznate, te je u tom slučaju to uspješan regionalni pristup problemu. Ovi aspekti su priznati od strane učesnika na dva međunarodna sastanka koji tretiraju ovu problematiku: "Šume svjetska baština" u Nancy i Tokiju. Na temelju međunarodnih rasprava o pitanjima kao što su šume i kultura, moraju biti stimulirani uzimajući u obzir postojanje međunarodnih konvencija u vezi kulturne i prirodne baštine, te suradnje između međunarodnih institucija i organizacija. Svjetska baština u vidu šume je oduvijek bili zajednička baština svih ljudi i naroda i kao kulturna i prirodna baština. Tako je uz sve veću globalizaciju postalo obaveza da se radi i na podizanju svijesti o svim oblicima baštine i unutarnjih veza između ljudi i njihovih okolišnih šuma, između materijalne i nematerijalne baštine. Zato se mora njegovati naslijeđe kao dio nacionalnih, europskih i svjetskih identiteta i razvijati inovativne alate kako bi ga zaštitili za budućnosti.

- ***Korištenja i zaštite šume ili dijelova šume kao prirodne veoma bogato opremljene laboratorije, interesantne za mnoga znanstvena istraživanja***

Samo na primjeru genetičkih istraživanja možemo prikazati odgovor na ovo pitanje, ali pored ovoga postoje i brojna istraživanja vezana za ovu problematiku. Tako je kroz više istraživanja provedenih na Šumarskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu karakterizirana je genetička raznolikost nekih od najvažnijih šumskih vrsta drveća i grmlja. Stoga ćemo na temelju dobivenih rezultata dati osnovne postavke o genetičkom diverzitetu i njegovoj konzervaciji.

Sva provedena istraživanja su potvrdila pretpostavke da u Bosni i Hercegovini raspolažemo velikim genetičkim bogatstvom kod svih istraživanih vrsta. Svi analizirani rezultati nas upućuju da je potrebno uložiti veliki napor na očuvanju genetičke raznolikosti, koja u izmijenjenim ekološkim uvjetima (izazvanim klimatskim promjena) može da odigra veoma bitnu ulogu u procesima adaptacije šumskih vrsta.

Genetičke razlike između populacija zbog različitih uvjeta okoline

Ekološka valencija vrste nasljedna je karakteristika, odnosno njezina je sposobnost prilagodbe određena nasljednom osnovom ili genomom biljke.

U dosad obavljenim istraživanjima šumskih vrsta u Bosni i Hercegovini registrirane su značajne razlike unutar svake od vrsta. Tako je do sada obrađena obična jela metodom izoenzima, DNK-ssr, cpDNK, mtDNK DNK-ssr, cpDNK, mtDNK, smreka metodom izoenzima i DNK, hrast lužnjak metodom DNK, bijeli jasen metodom DNK, pančićeva omorika metodom izoenzima, munika i obični bor, te hrvatska sibireja. Sva provedena istraživanja na molekularnoj razini su potvrdila postojanje različitih ekotipova unutar rasprostiranja svih pobrojanih vrsta. Tako se raščlanila varijabilnost istraživanih vrsta i povezala s njihovim seobama poslije ledenog doba.

Pomoću uporabljenih genetičkih parametara različitosti obično razlike između populacija ili unutar populacija bivaju vidljive i jasne, što je potvrđeno u svim istraživanjima u BiH. Mogući su uzroci tih različitosti, osim prirodne selekcije, i antropogena djelovanja, ali i razvojni čimbenici ili procesi prilagođavanja na određene ekološke uvjete.

Kako je područje Dinarida vrlo specifično kad su posrijedi uvjeti okoliša, jer na vrlo malom prostoru postoji velika šarolikost klimatskih, edafskih, orografskih i drugih čimbenika koji izravno utječu na diferencijaciju različitih ekotipova. Stoga brojni domaći i inozemni stručnjaci smatraju da vrste šumskog drveća s područja Dinarida pokazuju veliku varijabilnost, u usporedbi s istim vrstama sa sjevera. Tako se mogu razdvojiti populacije svake od istraživanih vrsta s kiselih i one sa alkalnih tala. Utjecaj orografskih čimbenika, odnosno genetičko prilagođavanje na visinski položaj i formiranje ekotipova vidi se iz fiziološko-genetičkih istraživanja koja su provedena na brojnim vrstama u svijetu, te se također to može očekivati i kod nas.

Utjecaj zagađenosti i otpornost biljaka na zagađivanje podrobno su istraženi u Europi na smreci, uz korištenje relativno otpornih genotipovima, koji generalno pokazuju visoke razine heterozigotnosti, a na temelju genetičke raznolikosti koja je registrirana kod nas možemo očekivati natprosječnu otpornost naših individua (populacija).

Kada se ne mogu isključiti metodički efekti (broj jedinki u uzorku), razvojni i antropogeni čimbenici, razlike upućuju na to da adaptacijski procesi u svakoj populaciji mogu imati značajnu ulogu. Stoga se mogu iznijeti sljedeća stajališta na osnovi dobivenih rezultata:

- Dobivena varijabilnost nije karakteristična za zapadnu i srednju Europu, nego za balkansko područje.
- Mnogi od istraživanih genskih lokusa kod šumskog drveća, izuzev Pančićeve omorike, pokazuju klinalna varijabilnost, što upućuje na adaptivnost u određenim ekološkim uvjetima, ali postoji i mogućnost da je to posljedica kolonizacije. Haplotipovi pokazuju veliki polimorfizam u svim populacijama, što može biti posljedica disjunktnog areala istraživanih vrsta u Bosni i Hercegovini.
- Inače neka od istraživanja u Bosni i Hercegovini su upućivala na apeninsko porijeklo nekih populacija. To se posebno odnosi na hrastove i običnu jelu, što daje jednu specifičnost zapadnim Dinaridima.
- Male, izolirane populacije, a u ovom se slučaju prije svega misli na one u južnom i zapadnom dijelu Bosne i Hercegovine, te neke u Posavini, na molekularno-genetičkoj razini ne pokazuju razliku naspram populacija iz središnjih Dinarida. U populaciji su izolirani svi gen lokusi koji karakteriziraju danu vrstu, iako se primjećuje opterećenje inbridingom, što je vidljivo iz niske heterozigotnosti, te stalnim pojavama genetskog drifta. Također, broj haplotipova u malim populacijama manji je nego u velikima što je i jedna od posljedica izolacije i slabe razmjene genetičkog materijala s drugim populacijama. Tako je u malim izoliranim populacijama primjetan utjecaj antropomorfne promjene u posljednjih 2000 godina.

Na temelju rečenoga može se izvesti zaključak da postoje razlike među populacijama iz različitih ekoloških niša, odnosno da razlike u ekologiji staništa uvjetuju genetičku diferencijaciju među populacijama i da se te razlike mogu registrirati pomoću molekularnih i biokemijskih biljega. To

je potvrđeno i brojnim pokusima provenijencija koje su provedene u Europi a u koje su uključene i provenijencije iz BiH. Iz toga je vidljivo da u svakoj populaciji djeluju specifični selekcijski procesi.

Iz rezultata mnogih istraživanja provedenih u posljednjih 10 godina na važnim šumskim vrstama, može se vidjeti da postoji velika varijabilnost na molekularno-genetičkoj razini koja u prijašnjim istraživanjima nije registrirana ili je registrirana u malog broja metričkih obilježja. Iz toga proizlazi da u prijašnjim istraživanjima morfoloških svojstava nije iskorišten dovoljan broj uzoraka za ispitivanje, a suvremene metode analize biokemijskim i molekularnim biljezima koje se provode na velikom broju jedinki koje predstavljaju populaciju.

U okviru ovog zadatka mogu se identificirati strateški ciljevi čija bi realizacija i implementacija doprinijela efikasnijoj zaštiti diverziteta FBiH. Prije svega se ovdje misli da će stabilni šumski ekosustavi biti garancija dobrog biološkog diverziteta, bilo kojeg oblika. Ovdje, prije svega, treba naglasiti vrsni i genetički diverzitet. Također, stabilni ekosustavi su garancija da će šumske zajednice iz njih mnogo bolje reagirati na promjene u ekosustavu od onih koji nisu stabilni. Uz rečeno je bitno naglasiti da će i princip potrajnosti garantirati multifunkcionalno korštenje šume, te se pod tim može promatrati i trajna aktivnost na zaštiti diverziteta. Tako su šume kojima se gospodari po principima potrajnosti ujedno i područja s jako dobrim vrsnim, genetičkim i strukturnim diverzitetom. Tvrdnje za ovo leže u činjenici do koje su došli brojni istraživači, a to je da u ekonomskim šumama kojima gospodarimo po principu potrajnosti imamo veći vrsni diverzitet

- ***Korištenja i zaštite šume kao otvorene knjige iz koje mogu stjecati znanje učenici raznog uzrasta i raznog nivoa obrazovanja-škola u prirodi***

Škola u prirodi u šumi je za manje uzraste (vrtići i osnovne škole) ili praktična nastava za đake srednjih škola i fakulteta je poseban vid edukacije, gdje se prakticira primjena teoretskih dostignuća u praksi. Ovdje ćemo se osvrnuti na praktičnu nastavu. Uvažavajući participaciju i značaj šuma u Bosni i Hercegovini kao i njihovo učešće u ukupnim privrednim aktivnostima segment obrazovanja kvalitetnih stručnih kadrova je veoma važan za uspješno gospodarenje ovim prirodnim resursima. Adekvatan odgoj i obrazovanje mladih kadrova je ključan za optimalnu brigu, zaštitu i razvoj sistema gospodarenja šumskim ekosistemima. Poseban značaj ima praktično osposobljavanje kadrova kako bi na taj način prepoznali potrebe prakse i mogućnosti nauke te bili u mogućnosti da aktivnim djelovanjem doprinesu razvoju društva. Do osamdesetih godina prošlog stoljeća učenici srednjih šumarskih škola u BiH u skladu sa nastavnim planovima i programima imali su obavezu da dva dana u mjesecu rade u šumarskim poduzećima. U vrijeme ljetnih školskih raspusta morali su raditi minimum mjesec dana u šumarskoj operativi. Njihov rad se pratio i ovlaštena lica na kraju tog perioda davali su konačan stav o angažmanu koji je bio svojevrsna preporuka za daljnju karijeru ovih kadrova u šumarstvu. Uvođenjem usmjerenog obrazovanja u obrazovni proces u Bosni i Hercegovini 80.-tih godina prošlog stoljeća dolazi do negativnih promjena srednjeg šumarskog obrazovanja, a posebno sa aspekta kvaliteta novoformiranih šumarskih kadrova. Osim toga odvija se i proces hiperprodukcije kadrova što je u konačnici imalo nepoželjan efekt i prekidanje pozitivnog trenda u obrazovnom ciklusu u šumarstvu.

Na osnovu analize naučno-nastavnih programa iz tog vremena može se reći da cjelokupni model nije bio adekvatno koncipiran. Period predviđen za terenske nastave je bio minoran. Unatoč činjenici da su kao profesori bili angažirani stručnjaci iz prakse zahvaljujući prije svega neodgovarajućem konceptu usmjerenog obrazovanja kao i naučno-nastavnim programima, nisu se u konačnici uspjeli formirati kvalitetno profilirani kadrovi.

Nakon rata u Bosni i Hercegovini srednja šumarska škola funkcioniše u sastavu Srednje drvnoprerađivačke škole. Danas Srednja šumarska škola funkcioniše u sastavu Srednje šumarske

škole za okoliš i drveni dizajn u Sarajevu, obzirom da je Srednja drvnoprerađivačka škola promijenila ime. Pored ove škole u FBiH kadrovi šumarskog profila se obrazuju u srednjim školama u Zavidovićima, Kladnju, Kiseljaku, Bosanskoj Krupi i Živinicama.

U okviru visokoškolskog obrazovanja Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu provodi nastavne programe koji predviđaju realizaciju praktičnih vježbi kako na terenu tako i u poduzećima i institucijama šumarskog sektora.

U okviru analize sadašnjeg stanja veznog za kvalitet praktične obuke i suradnje obrazovnih institucija i šumarskog sektora identificirane su ključne ciljne grupe i to: Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Srednja škola za okoliš i dizajn, Šumskoprivredna društva iz oblasti šumarstva, Federalna uprava za šumarstvo, Kantonalne uprave za šumarstvo, Udruženje inženjera i tehničara šumarstva FBiH i Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva s čijim su predstavnicima obavljani intervjui. Kompetentnim i odgovornim stručnjacima u okviru stekholdera postavljan je set relevantnih pitanja u cilju utvrđivanja i analize stavova vezanih za kvalitetu praktične obuke i mogućnosti suradnje.

Nakon provedenih istraživanja formirani su jedinstveni stavovi koji u suštini odražavaju stajališta svih interesnih skupina. Zajednički je stav da kvantitativno i kvalitativno učešće praktične obuke u obrazovnom sistemu FBiH nije adekvatno zastupljeno kao i učešće stručnjaka iz prakse u procesu terenske nastave. Apsolutna većina ispitanika smatra da su jedan od ključnih problema aktualni nastavni planovi i programi koji ne daju dovoljan značaj terenskoj obuci. Kao najvažnije aktivnosti u narednom periodu ističu se procesi poboljšanja nastavnih planova i programa kada je riječ o kvantitetu i kvalitetu praktične nastave u šumarstvu i učešća provjerenih stručnjaka u nastavnim procesima te adekvatno uključivanje i participacija u šumarskoj legislativi FBiH. U tom smislu se posebno naglašava potreba afirmacije stručne/terenske obuke u cilju jednog od najizraženijih nedostataka šumarskog obrazovanja u BiH - nedovoljnog poznavanja sociološko – političkih i ekonomskih aspekata gospodarenja šumom. Višedecenijska dominacija tehničkog autoriteta (prevelika zastupljenost šumarskih, tzv. “stručnih” predmeta i terenske nastave (u smislu fizičkog boravka u šumi), koja počinje u sistemu obrazovanja i kasnije se proteže na praksu pa čak i nauku, dovela je do toga da šumarski stručnjaci imaju površno razumijevanje zahtjeva društva prema šumi. Posljedica toga je i činjenica da se šumarski stručnjaci u očima javnosti najčešće tretiraju kao “tehničari/inženjeri za sječu šume” a ne stručnjaci za multifunkcionalno šumarstvo kao složenu ljudsku djelatnost.

Direktna posljedica takvog obrazovnog sistema je i neobučenost šumara za rješavanje problema koji proizlaze iz svakodnevnih sociološko-političkih i ekonomskih realiteta. Stoga ne čudi da vodeću ulogu u rješavanju najvažnijih problema u sektoru šumarstva preuzimaju druge profesije (biolozi, pravnici, ekonomisti...) a šumari bivaju marginalizirani.

Sve dok šumarski obrazovni sistem bude tradicionalan (nepotrebno opterećen tzv. “stručnim” predmetima koji su rijetko potrebni stručnjaku u praksi, uz zapostavljanje tzv. “soft skills”), šumari će biti “osuđeni” od strane društva da se bave šumom a ostale struke će se baviti pravim problemima šumarstva i donositi ključne odluke.

Većina ispitanika smatra neophodnim ponovno vraćanje na provjereni sistem minimalnog broja dana rada u šumarskim društvima na praktičnim zadacima tokom procesa školovanja u srednjim školama, kao i rada tokom ljetnih mjeseci uz praćenje i ocjenu angažmana učenika.

Dobivene reference su svojevrsna preporuka za buduću angažman u praksi. Kao osnovni strateški interes apostrofirano je obrazovanje profiliranog šumarskog kadra sposobnog da se suoči sa svim izazovima moderne šumarske operative i prakse. Kao jedan od razloga za ovakvo stanje je i nefunkcionalan model obrazovanja u FBiH koji je koncipiran na nivou kantona. Sama činjenica da kantoni imaju kompetencije i nadležnosti obrazovanja je nedjelotvorna i neefikasna. Nastavno-naučni planovi programi ne pridaju odgovarajući značaj praktičnoj obuci kadrova u šumarstvu. Praktična obuka ne znači samo boravak učenika/studenata u šumi već i u institucijama javne šumarske administracije, inspekcijским organima i svim službama u

poduzećima (menadžment, marketing, kalkulacije, financije, pravna služba, plan i priprema, projektiranje, proizvodnja, uzgoj, zaštita, lovstvo, ekologija, rasadnici itd.).

S obzirom na rezultate istraživanja prepoznato je nekoliko ključnih problema:

- Zajednička odrednica aktualnih odnosa i stanja u obrazovnom sistemu oblasti šumarstva je nesistemska uređena obla/st šumarskog obrazovanja posebno na nivou srednjeg obrazovanja;
- Obrazovanje stručnjaka šumarske struke nema odgovarajući položaj u obrazovnom sistemu u FBiH, obzirom na značaj i funkciju;
- Aktualni obrazovni koncept srednje šumarske škole je nefunkcionalan i neefikasan;
- Suradnja obrazovnih institucija i šumarske privrede nije na odgovarajućem nivou;
- Valorizacije rada u obrazovnim institucijama nije adekvatna i to je također jedan od suštinskih problema funkcioniranja sistema obrazovanja;

Posebno je specifično odgovarajuće učešće praktične obuke u sistemu obrazovanja. Nivo učešća praktične obuke i participacije provjerenih šumarskih stručnjaka u praktičnoj obuci učenika i studenata nije na odgovarajućem nivou.

Ovdje se treba osvrnuti i na učenje o šumi koje se može ostvariti kod predškolskog uzrasta kroz određene radionice koje se mogu organizirati, također za školsku omladinu (osnovne i srednje škole). Poseban vid edukacije bi bio kroz podizanje informativnih pano, uvođenje virtualnih vodiča u pojedinim dijelovima šuma bliže urbanim centrima, te uređenju mjesta za okupljanje posjetilaca gdje se na licu mjesta mogu upoznati sa prirodnim resursima kroz popularna predavanja stručnih lica. Također u ovim aktivnostima posebno mjesto mogu imati planinarski domovi, lovačke kuće i centri za edukaciju kao što je objekt Čavle na Igmanu kojim upravlja Šumarski fakultet u Sarajevu. također treba naglasiti da i par šume mogu igrati značajnu ulogu u edukaciju kroz prezentiranje prirodnog i kulturnog nasljeđa vezanog za njih.

- ***Korištenja i zaštite šume ili dijelova šume kao atrakcije za ljudsko oko i kao inspiracije umjetnicima, slikarima, turistima, fotografima i sl., bilo da se radi o kompleksu šume, pojedinačnim stablima-soliterima, drvoredima, izraženom reljefu i živopisnim predjelima, potocima, vodotocima, jezerima i vodopadima i sl.***

U okviru postavljenog zadatka za potrebe naznačenih ciljeva izvršena je analiza postojećih dokumenata čija problematika su osnove zaštite i adekvatnog upravljanja zaštićenim područjima na prostoru FBiH, a u okvirima Evropskih direktiva. Dokumenti koji su na Federalnom ili kantonalnom nivou, a obuhvaćaju smjernice stanja, zaštite i upravljanja naznačenim zaštićenim prostorom:

Strategija i akcioni plan za zaštitu biološke i pejzažne raznolikosti BiH – Federalno ministarstvo okoliša,

Strategija zaštite okoliša FBiH 2008 – 2018 - Federalno ministarstvo okoliša,

Strategija upravljanja vodama FBiH – nacrt,

dokumenti vezani za zaštićena područja FBiH sa planovima upravljanja;

KEAP – Kantonalni plan zaštite prirode KS

Ovdje ćemo se osvrnuti samo na neka od zaštićenih područja na prostoru FBiH koja mogu igrati značajnu ulogu u ispunjavanju socioloških potreba. Ta područja, šume, mogu se identificirati kao šume od posebne vrijednosti uporabom HCV alata, temeljem kojih se mogu svrstati i na više kategorije zaštite.

- ❖ *Veći dio podsliva rijeke Une proglašen je "područjem od značaja za Federaciju Bosne i Hercegovine" Nacionalni park Una; specifičnost sedrenih naslaga, biljni i*

životinjski svijet (stupanj istraženosti nepoznat) prostor od 19.800 ha ima kategoriju "nacionalni park", a prostor od 13.500 ha bit će u kategoriji "strogo zaštićeni prostor", dok će 6.300 ha biti kategorisano kao "područje kontroliranog razvoja". Pored rijeke Une, značajni i vrijedni pažnje s karstnim karakteristikama su vodotoci: Unac, Ostrovica, Klokot i Bastašica, sa svojim izuzetno lijepim vrelima. Čitav prostor sa kanjonima direktno je vezan za bogatstvo i raznovrsnost šumskih ekosustava.

❖ Područjem posebnih obilježja od značaja za Federaciju Bosne i Hercegovine proglašeni su Igman-Bjelašnica-Treskavica i Visočica, prostor obuhvata Hercegovačko-neretvanski i Kanton Sarajevo. U ovom području posebnih obilježja značajni vodotoci su: Željeznica, Bijela i Crna rijeka, u širem području nalazi se Neretva i Boračko jezero sa rijekom Šišticom kao istekom iz jezera i rijeka Rakitnica. Površinskih voda gotovo uopće nema na cijelom prostoru. Cijeli prostor se odlikuje izraženom vegetacijskom različitosti. Specifikum ovog prostora predstavlja prašuma „Ravna Vala“ koja je specijalni istraživački i obrazovni rezervat.

❖ Spomenik prirode Skakavac, na području Kantona Sarajevo, površine 1.430 ha. Značajan je i sa hidrološkog aspekta, a odlikuje se visokim stupanjom biološke raznolikosti.

❖ Spomenik prirode Vrelo Bosne, na području Kantona Sarajevo, površine 603 ha:

❖ Spomenik prirode Tajan, na području Zeničko-dobojskog kantona. Površina ovog zaštićenog područja prirode iznosi 4948,35 ha a prostire se na općinama Zavidovići i Kakanj

❖ Spomenik prirode Prokoško jezero, na području Srednjobosanskog kantona na površini od 2.225 ha

❖ Zaštićeni pejzaž „Bijambare“ obuhvata površinu od 367,36 ha i karakteriziraju ga geomorfološke i vegetacijske specifičnosti. Zaštićeno područje „Bijambare“ proglašeno je IV kategorijom ili "zaštićenim pejzažom", namijenjenim za očuvanje, naučna istraživanja, ekološka obrazovanja, kao i rekreaciju i turizam,

❖ Rekreacijski centar „Duga Luka“ kod Bihaća, proglašen je zaštićenim prostorom „šume sa posebnom namjenom“, čija površina obuhvata 118,2 ha. (nema podataka)

❖ Park prirode Hutovo blato - park prirode Hutovo blato predstavlja močvarnu oblast u slivu Neretve. Jedna je od najbogatijih zaštićenih oblasti sa površinom od 7.411 ha i uvrštena je na listu posebno zaštićenih mediteranskih oblasti prema Barcelonskoj konvenciji iz 1964. godine. Hutovo blato je, za sada, jedini prostor u Federaciji BiH koji je uvršten (2002. godine) u popis močvarnih staništa od međunarodne važnosti (Ramsarska konvencija iz 1971. godine).

❖ Park prirode Blidinje jezero. Park prirode Blidinje se nalazi na prostoru Čvrsnice, na oko 2.000 m. n.v. Florni elementi ovog parka i susjednih oblasti Prenja, Čabulje i Vrana, koji ovaj sklop planina u fitogeografskom smislu uvrštavaju u takozvani „Hercegovački endemični razvojni centar“, obiluju endemičnim vrstama koje su zastupljene samo na ovim planinama ili u zoni Dinarida.

Staro drveće.

Poseban oblik u životu čovjeka predstavlja staro drveće jer je imalo i ima veliki značaj od samog početka njegovog razvoja. Tako je u našim krajevima utjecaj čovjeka na šume počeo prije otprilike 4000-5000 godina, u neolitskom periodu, sa početkom razvoja poljoprivredne proizvodnje, ali istodobno sa smjenama naroda koji su ovdje obitali mijenjala se vrsta štovanja pojedinog šumskog drveća koje je bilo jako veliko ili svojim oblikom zadavalo strahopoštovanje stanovništvu. Kasnijim razvojem kulture na našim prostorima, i pojavom Ilirskih plemena, počinje i veći utjecaj na šumu, posebice u južnim i jugozapadnim područjima, gdje danas nalazimo brojne arheološke lokalitete iz tog perioda, ali se i u to vrijeme izdvajaju posebni gajevi koji su štovani kao i staro drveće. Dolaskom Rimljana u ove krajeve prije 2000 godine, početkom nove ere, te intenzivnim razvojem poljoprivrede, rudarstva i metalurgije, i širenjem mreže putova, povećava se potražnja za drvom, te jača negativni utjecaj čovjeka na šume, prestaje se sa štovanjem drveća. U tom periodu zahvaljujući rimskom utjecaju u ove krajeve unose do tada nepoznate vrste drveća. Tu su i brojne kultivirane sorte voća, koje će ostaviti vidnog utjecaja na autohtonu kulturu. Nakon propasti Rimskog carstva, u našim krajevima smanjuje se potreba za drvom, te djelomično slabi utjecaj na šume. Razlog tome je vladavina nomadskih gotskih plemena, koja se nisu bavila poljoprivrednom proizvodnjom, nego su se više oslanjala na pljačkaške pohode, a nešto malo su se bavili stočarskom proizvodnjom. Ipak to nije dugo potrajalo. Tako dolaskom Slavena utjecaj na šume ponovo jača, ali se štiju i mnoge vrste drveća, od hrasta lužnjaka velikih dimenzija, lipe, pa do stoljetnih tisa. U srednjem vijeku razvojem Bosanskog kraljevstva ponovo dolazi do procvata trgovine, prije svega metalnim kovinama, te se intenzivno razvija rudarstvo i prerada metala, posebno doseljavanjem Sasa, a ujedno narastaju i prve organizirane gradske sredine za koje je potrebno osigurati velike količine drva, što za ogrjev što za preradu rude. Taj srednjovjekovni negativni utjecaj na šume i danas možemo primijetiti širom Bosne i Hercegovine, posebno oko srednjovjekovnih urbanih prostora, pa tako dolazi i do gubljenja tradicije štovanja drveća. U tom periodu se javlja i potreba za većim pašnjačkim površinama jer Bosna izvozi i velike količine vune, te se zbog toga pale šume, posebno u južnom dijelu. U području Mediterana i submediterana bila je velika potražnja za salitrom i drvenim pepelom, kao sirovinom za proizvodnju stakla, te su Venecijanci te proizvode otkupljivali, a najjednostavniji način dobivanja je bio izazivanje požara te potom sakupljanje salitre i pepela sa požarišta. Tako su u nepovrat nestajale šume u južnim i jugozapadnim područjima Bosanskog kraljevstva. Dolaskom osmanskog carstva u Bosnu, u početku, dok se nisu stabilizirali trgovački poslovi, pritisak na šume se smanjuje, te ponovo počinje krajem vladavine kad pod sjekirama stranih koncesionara nestaju stoljetne šume hrasta lužnjaka. U tom periodu su se sjekla samo stabla izrazito velikih dimenzija, te su se od njih izrađivale hrastove dužice, i izvezile na zapad. Ipak nakon stotinjak godina, razvojem trgovine i većih gradskih područja taj pritisak jača, te se oko gradskih područja vrlo brzo uništavaju velike površine pod šumama. Također i da bi se spriječile pljačke na putovima kroz Bosnu, oko njih su krčene i paljene šume. Takva situacija je potrajala do pojave Austrougarskog carstva u ovim krajevima. Ipak dolaskom Austrougarske situacija se nije značajnije promijenila, nego je drvo iz bosanskih šuma predstavljalo osnovnu izveznu sirovinu, kao i izvor sredstava za izgradnju putova, pruga i ostale infrastrukture, a ujedno počinje sa planskim sječama. Pored toga na mnogim mjestima dolazi i do podizanja šuma, a kao primjer se mogu navesti područja oko Sarajeva i Mostara. Tako je šuma kroz povijest imala nezamjenjivu ulogu u razvoju društva, sad više sad manje. Sve je to potrajalo do industrijalizacije u Bosni, jer je drvo iz šuma predstavljalo osnovnu sirovinu, a obično se koristilo samo za ogrjev i građenje. Sa industrijalizacijom Bosne i Hercegovine počinje i viši stupanj obrade drva, te industrija zapošljava veliki broj radne snage, a potrebe za drvom iz naših šuma nisu prestale, nego su se pak iz godine u godinu povećavale. Posebice se

povećala potreba drvom koje se koristi u kemijskoj preradi. Te povećane potrebe su bile stalne i počelo se težiti razvoju planskog i potrajnog gospodarenja šumama, da bi se planski i što racionalnije koristili raspoloživi šumski resursi.

Obzirom na trenutnu situaciju u našoj zemlji, šumski prirodni resursi, u ovom slučaju drvo, prvenstveno se koriste samo za podmirenje mehaničke prerade, nešto industrijskog drva, dok se proizvodi zanemariva količina drva za kemijsku preradu i energiju. Iako se svi naslanjaju na ovaj ili onaj način na šumu, te iako je ona predstavljala jedan od ključnih činilaca kulturnog razvoja Bosne i Hercegovine, prisutan je stalni maćehinski odnos prema njoj. Stalno se uzima ali se slabo vraća šumi. Ipak i pored toga **naš** čovjek je često štiti stara stabla kao neki raritet, te se može još naći veći broj veoma starih stabala, posebice oko kulturno povijesnih središta.

Tako se širom Bosne i Hercegovine pojavljuju pojedina izrazito stara stabla, svjedoci burne povijesti kroz koju su prošla ova naša područja, te o mnogim se pričaju u narodu i određene pripovijesti. Tako ta stabla pamte i sve što se kroz taj period dešavalo i brižljivo sve bilježe i sada u ovi turbulentnim vremenima nam daju obilje veoma vrijednih podataka o našoj prošlosti. To je omogućilo da se iz toga razvije jedena posebna nauka poznata kao dendrokronologija, o kojoj se više zna na zapadu nego kod nas. Ipak da bi smo saznali o našoj prošlosti moramo imati sačuvano što više starih stabala kod što više vrsta, jer svaka od vrsta predstavlja posebnog bilježnika, i samo zajedničkom analizom možemo dobiti veoma dobru sliku naše prošlosti, nastajanja šume, promjena u klimi, djelovanju čovjeka, kao i raznim stresovima u okolinu i slično.

Pored rečenog stara stabla predstavljaju posebnu riznicu starih autohtonih gena koje možemo naći u našoj zemlji, te na taj način predstavljaju posebnu vrijednost za buduće aktivnosti na oplemenjivanju šumskog drveća i očuvanju autohtonog genofonda, te turistička atrakcija koja može ostvariti i odgovarajuću financijsku dobit.

2. Na podlozi navedenih procjena i izvršenih analiza utvrditi smjernice održivog gospodarenja šumama u cilju očuvanja, zaštite i unapređenja i optimalnog korištenja navedenog aspekta šume, uz prijedlog plana aktivnosti i mjera za njihovo unapređenje i mjera za maksimalno ograničavanje spornih situacija između pojedinih funkcija šume.

Identificiranje problema

- *Nedovoljna promocija,*
- *Utvrđivanje stvarnog stanja na terenu,*
- *Nedovoljno institucionalnih i zakonodavnih okvira zaštite genetičkog potencijala šuma u Federaciji Bosne i Hercegovine*
- *Slaba zaštita kulturnih dobara i prirodnog nasljeđa.*

Prijedlog unapređenja

- *Težiti potrajnom gospodarenju šumama i zaštiti kroz korištene HCV metoda,*
- *Nastaviti istraživanja diverziteta,*
- *Osigurati trajni izvor financiranja istraživanja,*
- *Uključiti kontrolu gospodarenje i upravljanje šumskim resursima,*
- *Uskladiti legislativu s onim s područja EU.*

C.Urbano i periurbano šumarstvo

1.Procjeniti trenutni stupanj korištenja i stanje realnih potreba za društveno-korisnim funkcijama šuma, neophodnim za poboljšanje općih uvjeta življenja i daljnji razvoj urbanih područja, kao i za poboljšanje općih uvjeta življenja stanovništva u šumskim (ruralnim) područjima.

Brz rast i velika koncentracija populacije u gradovima utječe na dugotrajne izgledе čovječanstva i održivog razvoja. U zadnja četiri tisućljeća centri velikih civilizacija i ekonomskog razvoja, gradovi nisu privlačili više od nekoliko procenata ukupne populacije sve do zadnjeg stoljeća. Trenutno, na početku 21. stoljeća, sustavi gradova su postali dominantan faktor na svjetskoj društvenoj, ekonomskoj, kulturnoj i političkoj sceni. Uskoro će razvoj suvremenih društava uveliko ovisiti o razumijevanju i upravljanju rasta gradova (UN Habitat, 2001). Iako je urbanizacija poznat faktor još od Drugog svjetskog rata, i trenutno nema nikakvih indicija o suprotnom trendu, dobrih primjera održivog urbanog razvoja je malo.

Gradske šume i zelene površine mogu igrati značajan ulogu u poboljšanju održivog razvoja gradskih naselja sa svojim višestrukim ulogama: poboljšanje okoliša smanjenjem zagađenja, omogućuje egzistenciju gradskoj slabo imućnom sloju šumskim proizvodima i poboljšava kvalitetu gradskog života pružajući mjesta za susrete i učenje. Postoji jaka veza između parkova i vrtova u gradskom području kao i okolnih šuma, šumovitih područja i područja pod prirodnom vegetacijom. Iako je šumarstvo, kao znanost i kao praksa nastalo u ruralnom području, javlja se sve veći pritisak i potražnja od strane društva koje živi u gradskim i prigradskim područjima za šumskim predjelima. Rezultat toga je da šume više nisu tu samo da bi bile prirodni resurs nego dobivaju važnost i na širem društveno-kulturalnom, ekonomskom i ekološkom aspektu. Ukratko, stanje šuma se treba poboljšati tako da bolje služe urbanom društvu. Istovremeno gradski parkovi i vrtovi se tradicionalno smatraju izoliranim otocima privatnog ili javnog otvorenog prostora, i smatra se da nisu u odnosu jedni sa drugima kao i sa okolnim šumskim područjima. No gledajući na sve te zelene elemente grada, uzimajući ih kao zeleni resurs, kumulativni efekt cijelog sistema povećava njihove prednosti.

Ovaj dio studije koji tretira urbana i peri-urbano šumarstvo pokušava dati opći pregled trenutnog statusa i trenda u urbanim i peri-urbanim šumskim površinama. Posebna pažnja treba biti usmjerena na pojedinačne uloge urbanih zelenih resursa u ekonomskom, društvenom i kulturalnom smislu sa svrhom postizanja boljeg održivog razvoja kao i poboljšanja gradskog života u zemljama regije.

Nacrti za budućnost treba su bazirani na analizi trenutnog stanja i trenda kao i pokretačkih snaga koje su, a sve je to sjedinjeno u priloženim preporukama za budućnost.

Zemljopisna obilježja BiH variraju od planinskog do mediteranskog, do predjela sa prirodnom vegetacijom pa sve do golih kamenjara. Naša zemlja u zadnje vrijeme ima jake klimatske promjene sa dugim sušnim periodima, nedostacima padalina i nedostacima vode i stoga imaju probleme s tlom koje je osjetljivo. Prirodne nepogode poput zemljotresa, pješčanih oluja, kao i erozije tla, poplave i nanosi blata su za sada nepoznati za našu regiju, ili se mogu javljati u

manjoj mjeri. No šumski pokrivač čineći šumarstvo jednim od najvažnijih sektora privrede, ali ima ulogu i važno za aspekte okoliša, kao što su biološka raznolikost, zaštita vodenih rezervi i zemljišta od erozije kao i za život većine lokalnog ruralnog stanovništva.

Sa društveno-ekonomske točke gledišta BiH je raznolika, sa visoko razvijenim područjima oko velikih centara i ekstremno siromašnim ruralnim područjima što je posljedica posljednjeg rata. BiH se u periodu tranzicije, pokušava se prilagoditi tržišnoj ekonomiji, boreći se izazovima globalizacije i urbane ekspanzije. Ova činjenica pokreće pitanje o budućoj ulozi i strategijama za urbanih i peri-urbanih šuma i zelenih površina, i kao će urbanizacija u budućnosti utjecati na gradske zelene resurse.

Ova će stoga da istakne potencijale i prepreke za razvoj na nacionalnoj razini uzimajući u obzir dosadašnja iskustva kao i samu prirodu urbanizacije za koju se očekuje da će se odvijati do 2020. godine, prema podacima UN. Studija treba da se posebno fokusirati na ekonomski, društveni i kulturni aspekt UPFG-a koji se odnosi na sljedeće:

1. Priroda urbanizacije i razlike između područja, uključujući razlike u prirodi migracija u gradove u regiji i njihov utjecaj na urbano i peri-urbano šumarstvo.
2. Dugoročni trend urbanizacije, uključujući prirodu urbanizacije kao što je određeno od strane raznih pokretačkih snaga i implikacije za urbano i peri-urbano šumarstvo u regiji.
3. Trenutna razina napora u urbanom i peri-urbanom šumarstvu, ukazujući na uspjehe i neuspjehe, kao i navedene fundamentalne razloge.
4. Učinkovitost postojećih institucionalnih uređenja za promicanje urbanog i peri-urbanog šumarstva u regiji i u kojoj mjeri se razlike ogledaju u cjelokupnoj učinkovitosti urbanog i peri-urbanog šumarstva.
5. Sustav financiranja da bi se podržalo urbano šumarstvo i njihova adekvatnost u stvaranju resursa dostupnim za urbano i peri-urbano šumarstvo.

Da bi se ovo razumjelo potrebno je dati i definiciju, te je *Urbano i peri-urbano šumarstvo (Urban and Peri-Urban Forestry - UPF)* pa je u najširem smislu, definirano kao "sve aktivnosti povezane sa urbanim (gradskim) zelenim resursima". Pod urbanim zelenim resursima se podrazumijevaju svi zeleni elementi koji su pod urbanim utjecajem, kao što su:

- Ulično drveća i nasadi pokraj ceste
- Javne zelene površine poput parkova, vrtova i groblja
- Polu privatni prostori kao što su zelene površine u stambenim naseljima i u industrijskim ili posebno dizajniranim parkovima
- Prirodne šume koje su pod urbanim utjecajem, poput prirodnih rezervata, nacionalnih parkova i šuma za ekoturizam
- Gradske poljoprivredne površine, poput voćnjaka...

Ovdje se trebamo osvrnuti i FAO-v pojam «drveće izvan šume» (Trees Outside Forests - TOF), se odnosi na sva drveća koja su izvan šume, šumovitih područja i drugih područja prekrivenih drvećem u ruralnom ili urbanom kontekstu, su zaista na poljoprivrednim i naseljenim područjima te su dio svih iznad spomenutih elemenata zelenih resursa (FAO, 2002a). Zato je potrebno da se djeluje na sučelju između urbanog i ruralnog, radeći na nekoliko funkcija gradskih zelenih površina, a koje obuhvaćaju nekoliko disciplina i profesija. Ovo se pak može opisati kao aktivnost s općim ciljem koji nije samo drvna proizvodnje ili čisto hortikulturno uređenje, nego pomoću uravnoteženja strukture dobi i vrsta, kontinuirana proizvodnja ekoloških, socijalnih i ekonomskih pogodnosti (Nilsson et al, 2001.). U razvijenim državama urbano i periurbano šumarstvo je dobilo željenu pažnju tijekom zadnjih 20 godina djelovanja većinom radi svoje društvene, kulturne i ekološke koristi. U zemljama koje su u razvoju privukle su pažnju

problemima izdržavanja, povezanih sa šumskim proizvodima kao što je drvo, ogrjevno drvo i nedrvenim proizvodima (voće, lješnjaci...), a tu su i okolišni problemi poput upravljanja vodenim slivovima i zaštita od erozije(Kuchelmeister, 2000.).

U želji da se riješi pitanje urbanih zelenih površina i da se stekne korist od istih važno je razmotriti sljedeće aspekte, koji će se rješavati u ovom izvještaju:

- Pravila i legislative
- Strateško planiranje i uređenje
- Financijski mehanizmi i operativno održavanje
- Vlasništvo i pristup
- Tehnologija dizajna, konstrukcije i materijali
- Ključni sudionici i zainteresirane strane
- Edukacija i kapaciteti

Nije bilo dokumentacije s naglaskom na urbane zelene resurse u cjelini, posebno u području zakona i politike. To je jedan od čimbenik koji objašnjava zašto se u ovom istraživanju povremeno navode određeni elementi urbanih zelenih resursa poput parkova, urbanih i peri-urbanih šuma.

Kako se ova studije bavi pitanjima vezanim za šumarstvo, ovdje se možemo osvrnuti na problematiku urbanog i periurbanog šumarstva kroz agroforestri, na temelju pisanja Balliana (2010).

Ovaj pojam je preuzet iz anglosaksonskog govornog područja, točnije iz engleskog jezika. Pojam agroforestri je veoma teško prevesti na naš jezik, jer to ne odgovara baš našem uvriježenom mišljenju da je to poljsko šumsko gospodarenje. Tu se treba odmah ukazati na razlike, jer poljsko šumsko gospodarenje može biti i s prirodnim šumama i livadama, a kod pojma agroforestri misli se na umjetne kombinirane nasade šumskog drveća i poljoprivrednog bilja.

U svjetskim razmjerima agroforestri dobiva svakim danom na značaju. Ako se analizira svjetska proizvodnja drva, oko 2% svjetskih potreba se namiruje na ovaj način. Ako se to promatra kao 2% onda to izgleda veoma malo, ali je to ipak ogromna količina drva. Daljnja analiza ukazuje da se najviše drvne mase na ovaj način dobiva u nerazvijenim, odnosno u zemljama s polu pustinjskom klimom, većinom u području srednje Azije, zemljama Sahela, a u novije vrijeme pojavljuje se Kina kao najrespektabilniji proizvođač drva na ovaj način.

U Kini je ova metoda trenutno najrazvijenija, a počeli su je razvijati još prije 40 godina. Može sa sigurnošću reći da je u zadnjoj dekadi ovaj način proizvodnje drva doveden do savršenstva, uz primjenu suvremenih metoda oplemenjivanja, modificiranja gena, te uz suvremene metode proizvodnje sadnog materijala i primjenu suvremenih metoda uzgoja.

Za razliku od rečenog u SAD agroforestri ima potpuno drugačiju ulogu, a ona se prije svega ogleda u sprječavanju eolske erozije u saveznm državama koje se nalaze u dolini rijeke Misuri i Misisipi. U ovom području je problem eolske erozije posebice izražen u proteklih 70 godina, uvođenjem u poljoprivrednu proizvodnju pesticida i mineralnih gnojiva, kao i teške mehanizacije za obradu tla. Na taj način je aktivni sloj tla koji je bio dubok oko 120 cm, smanjen na 30-40 cm, a tijekom posljednjih 30 godina taj problem je još izraženiji, te se izlaz nalazi u primjeni metoda agroforestrija.

Odmah nameće pitanje gdje je tu Bosna i Hercegovina. Iako se kod nas drvo pridobiva na klasičan način iz prirodnih šuma ne bismo trebali zapostaviti i ovaj način jer bi mogao osigurati veće količine drva, uz druge polivalentne uloge. Kako je temeljna proizvodnja drva kroz agroforestri vezana za topole, a stalno se na tržištu povećava tražnja za drvom mekih listaća, to trebali bi smo razviti i taj segment proizvodnje. Kako raspoložemo velikim a nepotpuno iskorištenim poljoprivrednim površinama, to bi ih mogli uključiti u ovaj vid proizvodnje, koji iziskuje dobro poznavanje ekologije poljoprivrednog bilja i drveća, te ekologije topola.

Poznavanje i ekološko usklađivanjem različitih kultura prilikom primjene agroforestrija osigurava i vrhunske prinose.

Da bi se bolje razumjela problematika potrebno je da se osvrnemo ne neke od pozitivnih primjera, koji bi se mogli primijeniti i kod nas. Tako ćemo se osvrnuti na Turska iskustva koja su među najboljim u svijetu, po uspješnosti primjene ovog vida proizvodnje drva.

Prije 15 godina počelo se s razvojem agroforestrija, uz stalni nadzor Instituta u Izmitu. Kao i svaki početak, i ovo je izazvalo podozrenje stanovništva, jer je ukupno poljoprivredno zemljište u privatnom posjedu. Nakon velike kampanje se krenulo u aktivnosti, u početku na malim i praktično zanemarivim površinama, da bi se u zadnjih 5 godina te površine počele naglo povećavati, te sad zapremaju nekoliko tisuća hektara.

Tako su posjednici zemlje i stručnjaci s instituta bili u mogućnosti da prave različite kombinacije pri primjenama agroforestrija na terenu. Tako postoje kombinacije gdje se kombiniraju dvije vrste, što je najčešći slučaj. Obično je to kukuruz kao poljoprivredna kultura i crna topola, u ovom slučaju, američka crna topola (*Pupulus deltoides*) koji je predstavljen najproduktivnijim klonom u Turskoj poznatom kao "Samsun". Druga kombinacija je s ječmom i topolom, a potom slijedi grah s topolom, paprika s topolom, lubenice i topola, i sl. Posebna kombinacija je s tri kulture, a najčešće se koristi kombinacija kukuruza, lješnjaka i topola. U svim ovim slučajevima topole se koriste u kratkim ophodnjama, najduže do 12 godina, ali je uobičajena starost 8 – 10 godina kad daju prinos preko 200 m³/ha, s tim da glavnu masu predstavlja furnirski trupac čija cijena na lokalnom tržištu ide i preko 150 US\$. Također tu je i dobra iako nešto smanjena proizvodnost poljoprivrednog usjeva, koji ipak raste u povoljnijim ekološkim uvjetima nego isti usjev na otvorenom. Ta smanjenost prinosa poljoprivredne kulture se kompenzira proizvodnošću drva. Inače samo se u zadnjih par godina pred kraj ophodnje prinos se zna smanjiti do 20%.

Posebna uloga topola u ovom slučaju je i fitoremedijacija tla jer topole iz zemljišta kupe sve suvišne nitrata koje unosimo s dušičnim đubrivima u tlo. Na taj način se sprječava zagađenje podzemnih vodotoka i čuva okoliš.

Što se tiče sadnje topola, kod agroforestrija, gustoća sadnje se podešava prema poljoprivrednoj kulturi, kao i prema raspoloživoj mehanizaciji kojom će se obrađivati tlo. Tako su sadnje između redova i u redovima obično od 4 do 6 m, dok ako primjenjujemo i treću vrstu mora se u redovima ostaviti veći razmak između stabala. Sadnja se obavlja u rupe čija je dubina prilagođena visini sadnice, odnosno dubini na kojoj se pojavljuje podzemna voda, a to znači da je u Turskom primjeru dubina sadnje od 1 do 1,5 m. Inače dimenzije sadnog materijala topola koje se rabe za agroforesti je za naše prilike neshvatljiv, te se visina sadnice prve klase klona "Samsun" kreće oko 6 do 6,5 m, i promjerom od 4 do 5 cm.

Na zasađenim biljkama se odmah počinju primjenjivati mjere njege, koje se ogledaju u odrezivanju grana da bi do tla, odnosno do poljoprivredne kulture dospjelo dovoljno svjetla. Krošnja se mora tako oblikovana da smanjuje isparavanje vode iz tla, ali da do biljaka dopire dovoljno svjetla koje je potrebno za njihov nesmetan razvitak. Uspoređivanjem poljoprivrednih kultura koje rastu pod zasjenom i onih s otvorenog prostora došlo se do saznanja da one koje rastu u zasjeni praktično ne pate od sunčanih nekroza, fiziološke suše, te imaju kvalitetnije razvijenu asimilacionu masu lista. Također je potvrđeno da biljnu masu poljoprivrednih kultura proizvedenu kroz agroforesti domaće životinje radije koriste u ishrani nego onu koja je rasla na otvorenom i pokazuje određeni stupanj žilavosti.

2. Utvrditi smjernice gospodarenja šumama koje su prvenstveno u funkciji poboljšanja općih uvjeta življenja i podrška daljnjem razvoju urbanih i periurbanih područja sa prijedlogom mjera za unapređenje stanja

Identifikacija problema

- *Nepostojanje legislative.*

- *Nedovoljno poznavanje materije šumarskih stručnjaka o urbanom i periurbanom šumarstvu.*
- *Nedefinisan sustav upravljanja u urbanom i periurbanom šumarstvu.;*
- *Slaba zaštita voda, flore i faune urbanih i periurbanih područja.*
- *Nerazvijen sustav agroforestrija.*

Mjere za unapređenje stanja

- *Razviti optimalne metode upravljanja u periurbanom i urbanom šumarstvu, uz zadovoljenje svih socioloških potreba;*
- *Povećati zaposlenost lokalnog stanovništva;*
- *Definirati kriterije klasifikacije šuma prema namjeni u urbanom i periurbanom šumarstvu;*
- *Odabrati adekvatne sisteme gazdovanja šumama.*
- *Razvijati agroforestri za što postoje stručnjaci*

D. Direktni i indirektni doprinos šume upošljavanju

1. Na osnovu podataka provedenih analiza kao i podataka iz studija broj: 8,13,14,15,16 i 21 utvrditi trenutni direktni i indirektni doprinos šuma upošljavanju, kao i projekciju daljnjeg doprinosa šuma upošljavanju u skladu sa utvrđenim budućim potrebama društva, sa prijedlogom mjera za unapređenje

Prikaz trenutnog ukupnog broja zaposlenih i broja zaposlenih u šumarstvu i prerađivačkoj industriji koji se bazira na drvetu (odvojeno, ukupno) uključujući javni (poduzeća, uprave, ministarstva) i privatni sektor (za nivo Federacije BiH i nivo pojedinih kantona)

Ljudski potencijali kao jedan od resursa privrednih subjekata, imaju ključnu ulogu u unapređivanju konkurentnosti privrednog subjekta u odnosu na druge privredne subjekte. Obim zaposlene radne snage je uvjetovan vrstom i veličinom zadatka poduzeća, stupnjem tehničke opremljenosti rada i stupanjem iskorištavanja fonda radnog vremena. Kada se obim zaposlenosti radne snage u tekućem periodu usporedi sa odgovarajućim podatkom iz prethodnog perioda, dobije se promjena obima zaposlene radne snage. Promjena broja radne snage u tekućem, u odnosu na prethodni period nastaje pod utjecajem promjene veličine zadatka, promjene tehničke opremljenosti, rada, stupanja korištenja fonda radnog vremena. Na promjenu broja zaposlene radne snage može uticati promjena samo jednog od navedenih faktora ili u kombinaciji sa ostalim faktorima.

Struktura zaposlenih se analizira u statički i dinamički sa različitih stanovišta. Na osnovu statičke analize izvodi se zaključak da li je postojeća struktura zaposlenih zadovoljavajuća ili ne i u kom pravcu treba izvršiti poboljšanja.

Dinamička analiza strukture zaposlenih prikazuje tendencije u promjeni strukture zaposlene radne snage.

Za naše potrebe prikaza trenutnog broja zaposlenih u šumarstvu i prerađivačkoj industriji koja se bazira na drvetu primjenjujemo obje vrste analiza.

Kao izvor podataka su korištene informacije o gospodarenju šumama u Federaciji Bosne i Hercegovine na godišnjem nivou, sastavljeni od Federalne uprave za šumarstvo i Godišnji bilteni statistike Federacije Bosne i Hercegovine

Pregled broja zaposlenih u sektoru šumarstva FBiH

Zakon o klasifikaciji djelatnosti Bosne i Hercegovine je definirao šumarstvo i iskorištavanje šuma kao oblast koja pripada području poljoprivrede, šumarstva i ribolova. Statistika Bosne i Hercegovine objavljuje podatke za oblast šumarstva i iskorištavanja šuma a isti se sastoji od podataka vezani za kantonalna šumsko privredna društva i privredna društva koja za ista vrše usluge u šumarstvu.

Na osnovu prikazanih podataka o broju zaposlenih u šumarstvu i iskorištavanju šuma (ili šumarskim uslugama) u periodu 2004-2009.godine, prisutan je trend rasta zaposlenih 2004 - 2006.godine, a nakon 2006.godine nastupa pad zaposlenost do 2009.godine.

U šumarstvu je u 2009.godini bilo zaposleno 5.232 radnika, što je najmanji broj zaposlenih u periodu 2004 – 2009.godine.

Smanjenje broja zaposlenika u 2009. godini je i rezultat neangažiranja zaposlenika na određeno vrijeme, kako je bila ranije praksa. U nekim šumsko privrednim društvima su npr. za poslove pomoćnih radnika u doznaci umjesto ranije angažiranih uposlenika na određeno vrijeme angažovani zaposlenici koji zbog smanjenog obima proizvodnje nisu obavljali redovne radne zadatke. Također, privredna društva koja su ugovorima dobivala poslove sječe, izvoza i iznosa drvnih sortiemenata su zbog smanjenih godišnjih planova šumsko privrednih društava morali otpustiti zaposlenike ili ne primati na određeno broj zaposlenika, koji su upošljavali prethodnih godina.

Na smanjenje broja zaposlenih u šumarstvu i iskorištavanju šuma se odrazila i sama implementacija odredbe člana Zakona o šumama Federacije Bosne i Hercegovine, kojim su poslovi čuvanja šuma prešli u nadležnost Kantonalnih uprava za šumarstvo.

Udio broja zaposlenih u šumarstvu, iskorištavanju šuma u ukupnom broju zaposlenih u Federaciji BiH u periodu 2004 – 2009. godine je iznosio od 1,6 – 1,2 %.

U okviru šumarstva, broj zaposlenih u kantonalnim šumsko privrednim društvima imao je nešto drugačiji trend rasta u odnosu na sektor šumarstva i iskorištavanje šuma.

Pad zaposlenih u ŠPD je evidentiran u periodu od 2002.godine do 2005.godine. U 2006.godini je ostvaren značajan porast zaposlenih u odnosu na 2005.godinu. Od 2007.godine se bilježi pad zaposlenih u šumsko privrednim društvima zaključno sa 2009.godinom.

U 2009.godini je u ŠPD zaposleno 3.970 zaposlenika, što je najmanji broj zaposlenih u šumsko privrednim društvima od osnivanja 2002.godine, u skladu sa Zakonom o šumama Federacije Bosne i Hercegovine. U strukturi zaposlenih u šumsko privrednim društvima Federacije Bosne i Hercegovine učešće zaposlenih visoke stručne spreme i magistara se kreće oko 11% u ukupnom broju zaposlenika. U ukupnom broju zaposlenika u šumsko privrednim društvima je najveći broj zaposlenika sa srednjom stručnom spremom, oko 40%.

Kroz cijeli analizirani period se kroz već naznačene informacije Federalne uprave za šumarstvo, ističe ostvaren loš sortimentni napad kod izrade drvnih sortiemenata, što je sigurno posljedica nedovoljne stručnosti zaposlenika na tim poslovima ili nedovoljne obučenosti zaposlenih. Radi se o poslovima koje obavljaju zaposlenici srednje stručne spreme šumarskog smjera.

Šumsko privredna društva angažiraju druga pravna lica za izvođenje radova u šumarstvu, procjene su oko 30%, koja imaju znatno lošiju kvalifikacionu strukturu. Može se zaključiti da evidentirani broj zaposlenika visoke stručne spreme u šumsko privrednim društvima nije dovoljan da odgovori zahtjevima koje država stavlja za korisnike državnih šuma.

Tablica 8. Pregled broja zaposlenih u kantonalnim ŠPD (na bazi sati rada)

Kantoni/županije	Godina							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Unsko - sanski	597	607	627	645	677	660	674	578
Posavski			-	-	2	0	0	0
Tuzlanski			508	528	533	536	537	525
Zeničko – dobojski			1127	707	1065	1005	1037	957
Bosansko – podrinjski			43	40	40	41	43	40
Srednjobosanski/ Središnja Bosna			1208	1076	1052	986	933	850
Hercegovačko – neretvanski			374	304	302	248	0	0
Zapadno-hercegovački			9	12	12	12	14	12
Sarajevski			432	505	546	546	534	485
Herceg – bosanski			439	444	480	496	497	523

UKUPNO	4811	4787	4767	4261	4707	4530	4269	3970
---------------	------	------	------	------	------	------	------	------

Izvor: Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH

Tablica 9. Kvalifikaciona struktura zaposlenih u kantonalnim ŠPD

Godina	Dr.	Mr.	VSS	VŠS	SSS	VKV	KV	PK	NK	Ukupno
2006.	1	4	400	77	1511	123	1191	513	786	4606
2007.	-	8	432	72	1701	50	1122	528	485	4391
2008.	-	9	437	61	1628	26	885	451	636	4133
2009.	-	10	445	59	1578	96	683	383	733	3987

* broj zaposlenika na bazi stanja na kraju mjeseca

Zakon o šumama Federacije Bosne i Hercegovine utvrdio je obavezu formiranja kantonalnih uprava za šumarstvo, najkasnije 6 (šest) mjeseci nakon usvajanja zakona (do 2003. godine), ali je ovaj proces tekao veoma sporo.

Broj zaposlenika u kantonalnim upravama za šumarstvo iznosi u 2007. godini 322, u 2008. godini 430, dok je u 2009. godine taj broj nešto manji i iznosi 393 uposlenika.

Nedostaju podaci za od 2002-2006. godine, jer je proces formiranja kantonalnih uprava i upošljavanja bio u toku.

Federalna uprava trenutno ima 7 zaposlenih, a planirano potrebe su za 18 uposlenika.

Struktura uposlenih u kantonalnim i Federalnoj upravi je dana u tabeli. Smatramo da bi bilo potrebno izvršiti popunjavanje upražnjenih radnih mjesta uz mogućnost za upošljavanje visoke stručne spreme, magistara i stručnjaka iz određenih oblasti, kako bi se odgovorni i važni poslovi mogli što kvalitetnije obavljati.

Tablica 10. Pregled broja zaposlenih u kantonalnim upravama

Kantoni/županije	GODINA							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Unsko - sanski	-	-	-	-		30	55	53
Posavski	-	-	-	-		2	2	2
Tuzlanski	-	-	-	-		4	58	2
Zeničko – dobojski	-	-	-	-	*	117	117	115
Bosansko – podrinjski	-	-	-	*	*	10	11	11
Srednjobosanski/ Središnja Bosna	-	-	-	-	*	101	105	103
Hercegovačko – neretvanski	-	-	-	-		4	0	25
Zapadno-hercegovački	-	-	-	*	*	17	17	14
Sarajevski	-	-	-	-		20	20	23
Herceg – bosanski	-	-	-	-		17	45	45
UKUPNO	-	-	-	-		322	430	393

* broj zaposlenika na bazi stanja na kraju mjeseca

Tablica 11. Pregled uposlenih u Federalnoj upravi

R. Br.	KANTONI / ŽUPANIJE	GODINA							
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1.	Federalna uprava	-	-	-	-	-	4	7	7

Tablica 12. Kvalifikaciona struktura zaposlenih u Federalnoj i kantonalnim upravama

Godina	Dr.	Mr.	VSS	VŠS	SSS	VKV	KV	PK	NK	UKUPNO
2007.	0	1	52	2	271	0	0	0	0	326
2008.	-	1	73	5	347	0	6	0	4	437
2009.	0	1	59	3	336	0	0	0	1	400

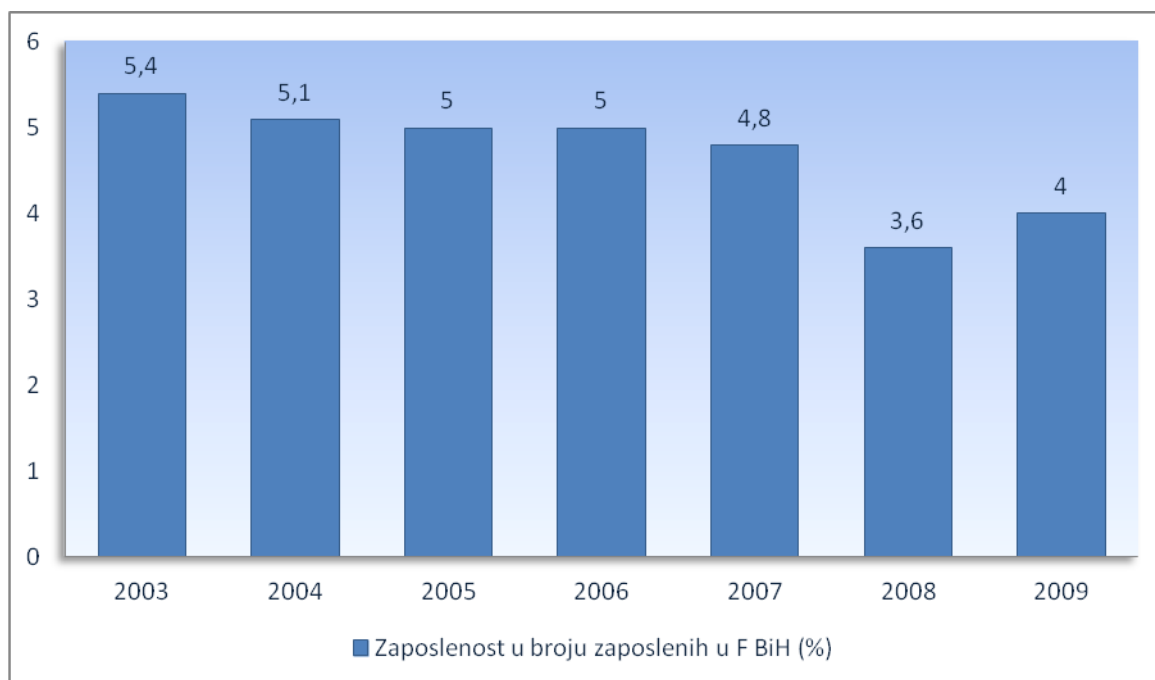
Zaposlenost u prerađivačkoj industriji koja se bazira na drvetu

Bosna i Hercegovina ima veoma dugu tradiciju u prerađivačkoj industriji na bazi drveta. Krajem 80-tih godina XX vijeka u dva velika privredna sistema SOUR „Šipad“ Sarajevo i SOUR „Krivaja“ Zavidovići se broj zaposlenih kretao blizu 100.000. Broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji na bazi drveta je tada učestvovao sa oko 10% u ukupnom broju zaposlenih Bosne i Hercegovine.

Broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji na bazi drveta u periodu 2003 -2009. godine je iznosio od 14.308 zaposlenika do 11.979 zaposlenika, što čini **3,8%** odnosno **2,8%** ukupnog broja zaposlenih u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Od 2003-2006. godine ovaj sektor bilježi pad zaposlenosti, nakon čega dolazi do porasta u 2007. i 2008.godini.

Ovaj sektor bilježi najmanju zaposlenost u 2009.godini sa 11.979 zaposlenih, slično kao što je zabilježeno u sektoru šumarstva i iskorištavanja šuma.

Grafikon 3. Zaposlenost u šumarstvu i prerađivačkoj industriji baziranoj na drvetu u FBiH

Tablica 13. Pregled zaposlenih u preradi drveta, proizvodnji namještaja, šumarstvu i šumarskim uslugama u periodu 2000-2009. godine

GODINA	BROJ ZAPOSLENIH								
	F BIH	Prerada drveta/drva i proizvodnja od drveta/drva i pluta osim namještaja	Proizvodnja namještaja i ostala preradivačka industrija	Ukupno prerada drveta i proizvodnja namještaja	% učešće (5:2)	Šumarstvo i šumarske usluge	% učešća (7:2)	UKUPNO 5+7	% učešća (9:2)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2000.	410.808			20.641		6.044			
2001.	407.199					6.115			
2002.	394.132					6.121			
2003.	378.381	9.560	4.748	14.398	3,8	5.954	1,6	20.262	5,4
2004.	388.310	9.083	4.600	13.683	3,5	6.179	1,6	19.862	5,1
2005.	388.418	8.501	4.699	13.200	3,4	6.211	1,6	19.411	5,0
2006.	389.601	8.464	4.789	13.253	3,4	6.138	1,6	19.391	5,0
2007.	413.676	8.813	5.609	14.422	3,5	5.586	1,4	20.008	4,8
2008.	430.745	8.666	5.624	14.290	3,3	5.525	1,3	19.815	4,6
2009.	426.556	7.052	4.927	11.979	2,8	5.232	1,2	17.211	4,0

Izvor podataka: Statistički godišnjaci / ljetopisi Federacije Bosne i Hercegovine za 2006 - 2009.godine

S obzirom na veliku otvorenost ekonomije Bosne i Hercegovine, na Bosnu i Hercegovinu se u velikoj mjeri odrazila svjetska ekonomska kriza. Ekonomija Bosne i Hercegovine je zabilježila u 2009.godini opći pad u skoro svim proizvodnim i uslužnim djelatnostima. Takav opći pad ekonomske aktivnosti je praćen smanjenjem broja zaposlenih.

Prerada drveta i proizvodnja namještaja su industrijske grane koje su u godinama koje su prethodile 2009.godini davale značajan doprinos rastu industrijske proizvodnje u Bosni i Hercegovini. U 2009.godini prerada drveta i proizvodnja namještaja u Bosni i Hercegovini bilježe pad proizvodnje od 16%, odnosno 8% u odnosu na 2008.godinu, što se prije svega odrazilo na broj zaposlenih u ovoj grani. Broj zaposlenih u Federaciji Bosne i Hercegovine u 2009.godini je smanjen za 1% u odnosu na 2008.godinu, dok je broj zaposlenih u industriji smanjen na 6,5%, pri čemu se smanjenje broja zaposlenih najviše osjetilo u proizvodnji i preradi drveta, te proizvodnji namještaja.

Pad proizvodnje u drvenoj industriji je uticao na smanjenje potražnje proizvoda koje je nudilo šumarstvo za ove kapacitete.

Šumarstvo Federacije Bosne i Hercegovine je svoje proizvode prije svega prodavalo na domaćem tržištu, tako da zbog ne posjedovanja potrebne osjetljivosti za druga tržišta, došlo je u poziciju da se odrekne usluga prije svega zaposlenika koja su zasnivala radni odnos na određeno vrijeme.

Iz prethodne analize se može zaključiti sljedeće:

- ukupan broj zaposlenih u šumarstvu i iskorištavanju šuma ima rastući trend 2003– 2005. godina
 - broj zaposlenih u šumarstvu i iskorištavanju šuma ima opadajući trend od 2005 – 2009. godine
 - broj zaposlenih u šumarstvu i iskorištavanju šuma je učestvovao sa 1,6% u broju zaposlenih u Federaciji Bosne i Hercegovine u periodu 2003. – 2006., dok se u periodu 2007 – 2009. smanjuje i najniže je u 2009.godini 1,2%
 - ukupan broj zaposlenih u preradi drveta i proizvodnji namještaja ima opadajući trend 2003– 2006.godine
 - u periodu 2007 – 2009. ima broj zaposlenih u preradi drveta i proizvodnji namještaja rastući trend, kada šumarstvo i iskorištavanje bilježi pad zaposlenosti
 - broj zaposlenih u preradi drveta i proizvodnji namještaja je učestvovao sa 3,8% u 2003.godini u broju zaposlenih Federacije Bosne i Hercegovine. U ostalim godinama ovaj procent se smanjuje i najniži je u 2009.godini kada iznosi 2,8%.
- Šumarstvo i drvna industrija pružaju realnu mogućnost za veću uposlenost. Pretpostavke koje su neophodne da bi se to ostvarilo u sektoru šumarstva se ogledaju kroz realizaciju proizvodnje raspoloživog etata, kroz unapređenje proizvodno-poslovnog portfolia (korištenje nedrvenih proizvoda, razvoj turističko-rekreativnih djelatnosti, usluga lova i dr.). Razvoj novih djelatnosti u šumarstvu, te razvoj drvne industrije mogu dati značajan doprinos za razvoj ruralnih područja.
- Prisutan „rad na crno“ umanjuje iskazane podatke o broju zaposlenih, za što je potreban angažman nadležnih inspeksijskih organa, ali i aktivnosti države Bosne i Hercegovine koje bi umanjile stope opterećenja prisutna na isplatu plaća zaposlenika. Rad na crno je u značajnoj mjeri prisutan u privrednim društvima koja izvode usluge sječe i izvoza za

šumsko privredna društva, ali treba istaći i prisutan angažman fizičkih lica u šumsko privrednim društvima po osnovu ugovora o privremenim poslovima, a ne po ugovoru o radu.

Upravljanje šumskim područjem na **uravnoteženim osnovama** od suštinskog je značaja za očuvanje fizičko-geografskog i biološkog diverziteta šumskog područja kao i socio-kulturnog naslijeđa u široj regiji područja.

Politika upravljanja se zasniva na sljedećim elementima:

- Očuvanje fizičkogeografskog i biološkog diveziteta šumskog područja i njegove neposredne utjecajne zone,
- Dalje unapređenje mehanizama zaštite prirodnih vrijednosti unutar šumskih zona i na širem okolnom prostoru,
- Promoviranje prirodnih i socio-kulturnih vrijednosti šumskog područja kao i njegovog cijelog neposrednog utjecajnog područja i šire regije,
- Održivo korištenje postojećih resursa za potrebe: recentnih i budućih ekoturističkih posjeta, obrazovnih programa i naučnih istraživanja,

Ostvarivanje održivog razvoja lokalnog stanovništva korištenjem postojećih prirodnih resursa šumskog područja u skladu sa utvrđenim planom korištenja i predloženim mjerama zaštite.

Prema Avdibegoviću (2006.) jedna od bitnih pretpostavki za promjenu organizacione strukture poslovnih sustava je raspoloživost ljudskih resursa. Novo poslovno okruženje zahtijeva i specifične individualne profile stručnjaka sa novim znanjima iz oblasti šumarstva, ali i šire. Danas šumarski stručnjaci ne predstavljaju jedinu struku osposobljenu za obavljanje različitih poslova u šumarstvu. Sve je veći broj ljudi koji, iako po formalnom obrazovanju ne pripadaju šumarskoj struci, razumijevajući promjenjive zahtjeve društva, mogu kompetentno analizirati i rješavati složene probleme u sektoru šumarstva. Oni često mogu nadomjestiti rad šumarskih stručnjaka, pa čak i zauzeti njihovo mjesto, u situaciji kad ovi drugi nisu u stanju da riješe određena pitanja intersektorske prirode ili ne mogu da uspostave potrebnu komunikaciju sa drugim segmentima privrede i društva.

U tablici 15 je prikazana kvalifikaciona struktura visokoobrazovanih kadrova i ukupan broj zaposlenih u poduzećima D.D. „Šume TK“ i KŠPD „Sarajevo-šume“ u 2006. godini.

Tablica 14. Kvalifikaciona struktura visokoobrazovanih kadrova i ukupan broj zaposlenih u poduzećima D.D. „Šume TK“ i KŠPD „Sarajevo-šume“

	D.D. „Šume TK“	KŠPD „Sarajevo-šume“
VSS šumarski fakultet	29	24
VSS ekonomski fakultet	4	2
VŠS ekonomska struka	3	1
VSS pravni fakultet	2	1
VŠS pravna struka	3	1
VSS ostali društveni fakulteti	3	1
VŠS ostale društvene struke	1	-
VSS ostali tehnički fakulteti	2	-
Ukupno VSS/VŠS kadrova	47 (9,3%)	30 (8,2%)
Ukupan broj stalno zaposlenih	508	366

Iz prethodne tabele se može zaključiti da oba poduzeća imaju približno sličan procent visokoobrazovanih kadrova, u odnosu na broj stalno zaposlenih iako nešto povoljniju strukturu, s obzirom na različitost stručnih profila, ima poduzeće D.D. „Šume TK“. Zastupljenost različitih struka u ovom poduzeću, teoretski omogućava ostvarenje jednog od najambicioznijih ciljeva predložene poslovne vizije - implementaciju koncepta multifunkcionalnog gospodarenja šumskim resursima i osiguranje potrajnosti svih funkcija šume. U KŠPD „Sarajevo-šume“ je dominantan profil visokoobrazovanih stručnjaka šumarske struke. Imajući u vidu visok potencijal za diversifikaciju poslovnih aktivnosti ovog poduzeća, neophodno bi bilo povećati procent visokoobrazovanih kadrova ostalih struka.

Na osnovu predloženih unapređenja organizacione strukture analiziranih poduzeća kao i očekivanih promjena u smislu približavanja zahtjevima revirskog sustava gospodarenja, pretpostavljene potrebe za visokoobrazovanim stručnjacima različitih profila prikazane su u tablici 16.

Tablica 15. Pretpostavljena struktura visokoobrazovanih kadrova u kontekstu promjena organizacione strukture poduzeća D.D. „Šume TK“ i KŠPD „Sarajevo-šume“

	D.D. „Šume TK“	KŠPD „Sarajevo-šume“
VSS šumarski fakultet	48	38
VSS hortikultura	1	2
VSS biologija	1	1
VSS poljoprivreda/tehnologija	-	1
VSS ekonomski fakultet	5	8
VSS ekonomska struka	4	2
VSS turizam i ugostiteljstvo	-	1
VSS pravni fakultet	3	5
VSS pravna struka	4	2
VSS žurnalistika	1	2
VSS sociologija	-	1
VSS zaštita na radu/sigurnost	2	1
VSS sport	-	1
VSS građevinarstvo	2	3
VSS strojarstvo/saobraćaj	1	2
VSS informatika	1	1
VSS strojna obrada drveta	-	1
Ukupno VSS/VŠS kadrova	73	72

Ovako značajno povećanje visokoobrazovanih kadrova u strukturi zaposlenih u skladu je sa strateškim ciljevima oba analizirana poduzeća. Potrebno je naglasiti neophodnost angažmana specijalistički obrazovanih šumarskih stručnjaka, posebno onih sa jakom ekonomsko-sociološkom obrazovnom komponentom.

Problemi viška radne snage, radnika sa umanjenom radnom sposobnošću i ratnih vojnih invalida, su vrlo izraženi u šumarskim poduzećima u BiH. Starosna struktura uposlenih, pogotovo direktnih izvršilaca aktivnosti (šumskih radnika) u poduzećima D.D. „Šume TK“ i KŠPD „Sarajevo-šume“ je nepovoljna a značajan procent uposlenih su invalidi rada i ratni vojni invalidi. U poduzeću KŠPD „Sarajevo-šume“ zaposleno je 46 invalida rada II kategorije ili 12,6% uposlenih, a u D.D. „Šume TK“ 58 invalida rada II kategorije i RVI ili 11,4% od ukupnog broja zaposlenih. Najviše invalida rada, njih 44 je zaposleno u Šumskom gazdinstvu "Konjuh" na čijem području se planira formirati zaštićeno područje. Diversifikacijom poslovnih djelatnosti omogućila bi se preraspodjela radnika sa umanjenom radnom sposobnošću, koji više ne mogu dati puni doprinos u redovnim djelatnostima poduzeća, što bi imalo dvojak efekt. Angažiranje

radnika sa umanjenom radnom sposobnošću na takvim poslovima, unaprijedila bi se humanizacija rada, jer bi oni bili u stanju da aktivno nastave svoj rad u poduzeću bez daljeg narušavanja vlastitog zdravlja. S druge strane, poduzeće bi ostvarilo i određene ekonomske efekte, jer bi se na taj način smanjili troškovi povezani sa viškom radne snage u određenim fazama proizvodnje.

Unapređenje proizvodno-poslovnog portfolija, kroz organizirano prikupljanje sporednih šumskih proizvoda, proizvodnju zdrave hrane, seoski i ekoturizam i sl., stvorilo bi pretpostavke za razvoj novih radnih mjesta i kooperativnih odnosa sa lokalnim stanovništvom. Diversifikacija aktivnosti šumarskih poduzeća omogućila bi i razvoj malih, porodičnih prerađivačkih kapaciteta ili poduzeća, čime bi se u znatnoj mjeri poboljšao ekonomsko-sociološki položaj lokalnog stanovništva i omogućio razvoj ruralnih područja. Rješavanjem problema sela, kroz zapošljavanje u okviru upravljanja i poslovanja zaštićenim područjima, stvorila bi se solidna osnova za kvalitetniji životni standard lokalnog stanovništva. S druge strane, u prilagođenoj organizacionoj strukturi šumarskih poduzeća, javljaju se zahtjevi za nizom novih i specifičnih radnih mjesta. Implementiranje predloženih organizacionih rješenja bi otvorilo mogućnost za zapošljavanje lokalnog stanovništva i zaustavilo migracione procese na relaciji selo-grad i BiH-inostranstvo, doprinoseći na taj način općem blagostanju pojedinaca, lokalnih zajednica i društva u cjelini.

Analiza trenutne kadrovske politike u sektoru šumarstva sa procjenom ponude i potražnje na tržištu radne snage srednje i visokoobrazovanih šumarskih i hortikulturnih stručnjaka te problematika stipendiranja učenika i studenata

U cilju analize trenutne kadrovske politike u sektoru šumarstva a radi utvrđivanja stanja na tržištu, tj. ponude i potražnje kadrova u sektoru šumarstva urađena je anketa od strane izvođača studije "Obrazovanje, istraživanje i razvoj u šumarstvu".

Kada je u pitanju problematika stipendiranja kadrova u šumarskom sektoru ustanovljena je potreba da se ova problematika istraži iz sljedeća dva aspekta: (1) stipendiranje kadrova iz socijalnih razloga i (2) stipendiranje iz kadrovskih potreba. I za ovaj aspekt kadrovske politike priređen je anketni upitnik.

Anketni upitnici upućeni su nadležnim institucijama no kako nije bilo povratnih informacija iz ovih izvora pristupilo se prikupljanju informacija i podataka putem telefonskih i face to face intervjua.

Planiranje obrazovanja kadrova za potrebe tržišta u FBiH po Ustavu je u nadležnosti Kantona. Nadležna Kantonalna ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport trebaju da vrše ispitivanje lokalnog i regionalnog tržišta po pitanju potrebe za kadrovima. Na osnovu provedenog istraživanja određuje se politika obrazovanja potrebnog broja kadrova za tržište radne snage za određeni vremenski period. Federalno ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ne vodi aktivnosti na planiranju potrebnog kadra za tržište radne snage za područje FBiH te je ta aktivnost prepuštena Kantonima.

Analiza trenutne kadrovske politike (popunjenosti) u sektoru šumarstva

Dostupni indikator kadrovskog stanja odnosi se na brojnost uposlenika u šumsko-privrednim društvima i kantonalnim upravama u periodu od 2009 – 2010. godine (Tablica 7. i 8.).

Na osnovu realiziranih telefonskih intervjuja i navedenih podataka može se zaključiti da su sva šumskoprivredna društva popunjena sa kadrovima šumarske struke. U nekim ŠPD-ma (Unsko-Sanski, Zeničko-Dobojski i dr.) ima viška kadra šumarskih tehničara (SSS) ili KV šumarskog smjera što je uzrokovano prelaskom poslova čuvarske službe u nadležnost kantonalnih uprava.

Popunjenost Federalne i Kantonalnih uprava nije odgovarajuća s obzirom da se u istim može uposliti još 178 uposlenika uglavnom VSS (Tablica 9.). Npr. popunjavanje Kantonalne uprave za šumarstvo Tuzlanskog kantona treba da se realizira u narednom periodu gdje će se zaposliti još oko 50 uposlenika, od toga većina su šumarski tehničari (SSS) - čuvari šuma.

Nadležne Federalna i kantonalne šumarske inspekcije su uglavnom popunjene sa planiranim potrebnim brojem izvršilaca.

PREGLED ORGANIZACIJE KADROVA NA DAN 31. 12. 2009. GODINE

Tablica 16. Šumsko privredna društva

Red. br.	Kanton	BROJ UPOSLENIH									
		Doktori nauka	Magistri	VSS	VŠ	SSS	VKV	KV	PK	NK	Ukupno
		Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski
1.	UNSKO - SANSKI	0	3	37	0	199	0	30	0	0	269
2.	POSAVSKI	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3.	TUZLANSKI	0	1	36	0	122	0	39	0	0	198
4.	ZENIČKO- DOBOJSKI	0	0	80	0	211	0	48	0	0	339
5.	BOSANSKO – PODDRINJSKI	0	0	6	0	12	1	5	6	0	30
6.	SREDNJEBOŠANSKI	0	1	67	0	238	0	1	5	0	312
7.	HERCEGOV.- NERETVAN.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8.	ZAPADNOHERCEGOVAČKI	0	0	2	0	1	0	0	0	0	5
9.	SARAJEVSKI	0	1	29	0	84	0	0	155	36	374
10.	KANTON 10	0	1	57	6	217	9	0	0	0	290
	SVEUKUPNO	0	7	314	6	1084	10	123	166	36	1817

Tablica 17. Kantonalne uprave za šumarstvo

Red. br.	Kanton	BROJ UPOSLENIH									
		Doktori nauka	Magistri	VSS	VŠ	SSS	VKV	KV	PK	NK	Ukupno
		Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski	Šumarski
1.	UNSKO SANSKI KANTON	0	0	6	0	44	0	0	0	0	50
2.	POSAVSKI	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
3.	TUZLANSKI	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2
4.	ZENIČKO- DOBOJSKI	0	0	15	0	96	0	0	0	0	111
5.	BOSANSKO – PODDRINJSKI	0	0	1	0	10	0	0	0	0	11
6.	SREDNJEBOŠANSKI	0	1	7	0	90	0	0	0	0	98
7.	HERCEGOV.- NERETVAN.	0	0	3	0	21	0	0	0	0	24
8.	ZAPADNOHERCEGOVAČKI	0	0	0	0	13	0	0	0	0	13
9.	SARAJEVSKI	0	0	8	0	7	0	0	0	0	15
10.	KANTON 10	0	0	2	0	40	0	0	0	0	42
11.	FEDERALNA UPRAVA	0	0	6	0	0	0	0	0	0	6
	SVEUKUPNO	0	1	50	0	322	0	0	0	0	373

Napomena: U Tablicama nema podataka za Hercegovачko – neretvanski kanton
Podaci korišteni iz Informacija o gospodarenju šumama u FBiH

Tablica 18. Pregled planiranog broja uposlenika, uposlenih kadrova sa 31.12.2008., potrebnog broja za upošljavanje i procenta uposlenosti po institucijama javne šumarske administracije (zbirno)

Red broj	INSTITUCIJA	Planiran broj uposlenika	Uposleno (31.12.2008)	Potrebno uposliti	% Uposl
1	Federalna uprava za šumarstvo	18	7	11	39
2	Kantonalne uprave za šumarstvo	545	381	164	70
3	Federalna šumarska inspekcija	6	5	1	83
4	Kantonalna šumarska inspekcija	22	20	2	91
Sveukupno		591	413	178	70

Tablica 19. Pregled planiranog broja uposlenika, uposlenih kadrova sa 31.12.2008., potrebnog broja za upošljavanje i procenta uposlenosti po institucijama javne šumarske administracije (po kantonima)

INSTITUCIJA	Planirano	Uposleno 31.12.2008	Potrebno uposliti	% uposl.
KANTONALNE UPRAVE ZA ŠUMARSTVO				
Unsko-Sanski Kanton	79	55	24	70
Posavski Kanton	7	2	5	29
Tuzlanski Kanton	4	4	0	100
Zeničko-Dobojski Kanton	124	117	7	94
Bosansko-Podrinjski Kanton	15	11	4	73
Srednjobosanski Kanton	110	105	5	95
Hercegovačko-Neretvanjski Kanton	65	5	60	8
Zapadno-Hercegovački Kanton	23	17	6	74
Sarajevski Kanton	55	20	35	36
Hercegbosanski Kanton	63	45	18	71
KANTONALNA ŠUMARSKA INSPEKCIJA				
Unsko-Sanski Kanton	3	3	0	100
Posavski Kanton	0	0	0	0
Tuzlanski Kanton	3	3	0	100
Zeničko-Dobojski Kanton	4	2	2	50
Bosansko-Podrinjski Kanton	1	1	0	100
Srednjobosanski Kanton	3	3	0	100
Hercegovačko-Neretvanjski Kanton	2	2	0	100
Zapadno-Hercegovački Kanton	1	1	0	100
Sarajevski Kanton	3	3	0	100
Hercegbosanski Kanton	2	2	0	100

Da bi se moglo sa sigurnošću govoriti da li je neki subjekt u sektoru šumarstva adekvatno popunjen kadrom moraju se utvrditi standardi po jedinici površine kategorije šume za svako šumsko-privredno područje.

Ponuda i potražnja za kadrovima šumarske struke VSS, SSS, i hortikulturom

Na osnovu dostupnih evidencija nezaposlenih šumarskih kadrova kod kantonalnih zavoda za zapošljavanje uočava se da različita brojnost nezaposlenih šumarskih kadrova. Dostupni su bili podaci za tuzlanski, sarajevski, zeničko-dobojski i unsko-sanski kanton. Najveći broj nezaposlenih javlja se sa srednjom stručnom spremom u Zeničko-dobojskom kantonu (346), zatim sarajevskom (168) pa u tuzlanskom (78). U Unsko-sanskom kantonu nema nezaposlenih kadrova šumarske struke. Za ostale kantone nisu dobiveni podaci.

Tablica 20. Pregled nezaposlenih šumarskih kadrova

Kanton	Magistar	VSS	SSS
Tuzlanski	0	3	78
Sarajevski	0	7	168
Zeničko-Dobojski	1	8	346
Unsko-Sanski	0	0	0

Dobiveni indikatori u naprijed navedenim Tablicama ponude šumarskih kadrova i trenutno stanje istih na evidencijama zavoda za zapošljavanje upućuju na zaključak da je prisutna hiperreprodukcija šumarskih tehničara (SSS). Prema analizi produkcije srednjoškolskog šumarskog kadra i broja nezaposlenih na biroima može se uočiti prisutnost neplanskog obrazovanja šumarskog kadra. Ta činjenica upućuje na zaključak da se dosadašnji način planiranja obrazovanja kadrova šumarske struke mora preispitati i pristupiti novom metodološkom pristupu. Planiranje bi trebalo obuhvatiti cijeli prostor FBiH i biti realizirano na federalnom nivou. Planiranje na nivo kantona je realizirano različitim metodološkim pristupima koji često nisu proizlazili iz poznavanja stvarnih trenutnih niti projekcijskih potreba šumarske struke kao privredne grane. Ovi nedostaci ukazuju na potrebu zakonskog reguliranja planiranja obrazovanja stručnih kadrova.

Prikaz moguće diversifikacije u cilju zadovoljenja sociološke uloge šumarstva

Prema istraživanjima provedenim u Bosni i Hercegovini (Avdibegović, 2006), suvremene dinamične društvene promjene dovele su do toga da se šume u modernom demokratskom društvu smatraju javnim dobrom, te da je gospodarenje šumskim resursima u potpunosti izloženo kritici javnosti. Nikada kao danas, nezavisnost državne šumarske administracije, pogotovo kad je u pitanju gospodarenje šumama u javnom vlasništvu, nije bila dovedena u pitanje. Uslijed toga je državna šumarska administracija prinuđena da razmotri i preispita svoju ulogu u društvu ali i obaveze prema javnosti, koje iz te uloge proizlaze. Smanjivanje površina šuma kroz izdvajanje za ZP ima velikog utjecaja na čitav ekonomski sustav u društvu. Posebno se to odražava na sektore privrede vezane za šumarstvo, kao što je drvna industrija, a prije rata i dio kemijske industrije, a koji su zapošljavali veliki broj radnika. Institucije tipa državnih šumarskih poduzeća tradicionalno se smatraju legitimnim upraviteljima javnih dobara (šumskih resursa). Općeprihvatljivo je mišljenje da se njihov zadatak sastoji u kontinuiranom osiguranju proizvodnje uz očuvanje ekološke stabilnosti šumskih resursa. Međutim, na današnjem stupanju razvoja društveno-ekonomskih odnosa, glavni zadatak državne šumarske službe mnogo je složeniji i podrazumijeva osiguranje zadovoljavajuće interakcije između ograničenih mogućnosti prirodnih resursa i promjenjivih zahtjeva društva. Logično je da se sa promjenama u društvu mijenja i odnos društva prema prirodnim resursima što dovodi institucije koje njima gospodare u poziciju neminovnog prilagođavanja poslovne misije i organizacione strukture. Rezultati mnogobrojnih istraživanja nedvojbeno ukazuju na pojavu novih zahtjeva društva u odnosu na upravljanje i gospodarenje šumskim resursima. To implicira i značajne promjene u načinu implementacije tradicionalnih šumarskih aktivnosti ali i redefiniranje uloge javne šumarske službe kao medijatora u gospodarenju zajedničkim prirodnim nasljeđem – šumom.

Reinžinjering šumarskih poduzeća

Sve veći procent stanovništva doživljava šumu kao prostor za odmor, rekreaciju i aktivnosti na otvorenom. Porast relativne vrijednosti rekreacije na primjeru američkog društva u drugoj polovini XX vijeka, prikazane u narednoj tabeli, može se sagledati kroz procjene razvoja tri karakteristična proizvoda/usluge šume: drveta, vode i rekreacije.

Tablica 21. Procjena relativne vrijednosti karakterističnih proizvoda/usluga šume u američkom društvu u drugoj polovini XX vijeka

	1960	1980	2000
Drvo (milijun stopa ³)	11,5	18,7	32,3
Index	100	163	281
Voda (milijardi galona)	84,5	106,5	149,1
Index	100	126	176
Rekreacija (milijuna posjetilaca)	393	1.405	5.175
Index	100	357	1.315

Iz navedene tabele je vidljivo da su procjene porasta relativne vrijednosti pojedinih proizvoda/usluga u američkom društvu, u analiziranom periodu predviđale porast proizvodnje drveta za nešto manje od tri puta dok je procjena rekreacijskog korištenja šumskog prostora u istom periodu predviđala povećanje čak za 13 puta.

Prihvati li se shvaćanje po kojem su državna šumarska poduzeća, formirana sa ciljem zadovoljavanja interesa šire društvene zajednice i uvaži li se realnost dinamičnih promjena u obrascu zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse, nameće se pitanje: da li su šumarska poduzeća u BiH, na način kako su trenutno organizirana, u stanju da zadovolje sadašnja i buduća očekivanja društva? Imajući u vidu da su šumarska poduzeća kroz drugi niz godina svoju organizaciju i poslovanje uglavnom podređivala rješavanju problema proizvodnje drvene mase, teško je povjerovati da bez dramatičnih promjena u poslovnoj strategiji i organizacionoj strukturi ona mogu adekvatno odgovoriti na nove izazove kao što su: zaštita biodiverziteta, ponuda rekreacijskih sadržaja, razvoj turizma, korištenje ostalih proizvoda šumarstva i sl. Koji organizacioni oblik i poslovnu politiku trebaju primijeniti šumarska poduzeća da bi društvo bilo zadovoljno načinom upravljanja šumom kao jedinstvenom, fundamentalnom vrijednošću? Na koji način šumarska poduzeća trebaju provesti proces promjena da bi unaprijedila uspješnost poslovanja? Na ova i na mnoga druga pitanja, šumarska struka u BiH još uvijek traži odgovore.

Dinamične promjene u zahtjevima BiH društva u odnosu na šumske resurse, zahtijevaju brzu i korjenitu promjenu organizacione strukture šumarskih poduzeća u cilju zadovoljenja vanjskih i unutrašnjih faktora uspješnosti njihovog poslovanja. Uspješnost poslovanja predstavlja ključno pitanje postojanja bilo kojeg poslovnog sustava. Pod uspješnošću poslovanja se podrazumijeva uspješno obavljanje poslovnih aktivnosti u određenim okolnostima i u okviru odgovarajuće organizacione forme. Osnivačem koncepta, po kojem je uspješnost poslovanja zapravo neprekidna težnja za uspostavljanjem ravnoteže između efektivnosti i efikasnosti poslovanja, smatra se Peter Drucker. Po njemu, "biti efektivan znači raditi prave stvari, dok biti efikasan znači raditi stvari na pravi način".

Najizraženiji vanjski faktor uspješnosti poslovanja (efektivnost) šumarskih poduzeća nedvojbeno predstavlja zahtjev za kontinuiranim (održivim) zadovoljenjem potreba kupaca proizvoda šumarstva (tradicionalno je to drvena industrija) ali i svih ostalih korisnika polivalentnih funkcija šuma. Sa aspekta šumarskih poduzeća, biti efektivan znači nuditi takav proizvodno-poslovni portfolio koji će od strane klijenata (kupaca, korisnika) biti prepoznat kao "prava stvar". U tom kontekstu šumarska

poduzeća moraju biti u stanju prepoznati potrebe i zahtjeve svojih kupaca ali i cjelokupne javnosti, te razviti i unaprijediti čitav niz aktivnosti da te potrebe i zadovolje.

Efikasnost, kao iskaz uspješnosti poslovanja, ima sasvim drugačiji fokus – poslovanje treba biti obavljeno na “pravi način“, odnosno, uz što niže troškove angažiranih resursa. Iako šumarska poduzeća u BiH dosada nisu bila pod imperativom profitno orijentiranog poslovanja, najnovije zakonske promjene (registracija bivših javnih poduzeća šumarstva u skladu sa zakonom o privrednim društvima), sigurno će utjecati da najvažniji unutarnji faktor uspješnosti poslovanja (efikasnost), postane stvaranje profita uz minimiziranje troškova proizvodnje.

Očigledno je da efektivnost i efikasnost, kao pokazatelji uspješnosti poslovanja, predstavljaju suprotnosmjerno orijentirane koncepte. Dok je efektivnost usmjerena prema “vani“ tj. prema tržištu i klijentima, efikasnost je usmjerena prema “unutra“, tj. prema racionalnom korištenju resursa i smanjenju troškova. Prevedeno na logiku šumarskih poduzeća, pored kontinuiranog snabdijevanja tržišta proizvodima šumarstva, neophodno je zadovoljiti rastuće zahtjeve društva za sociološkim aspektima šume. Paralelno s tim, potrebno je osigurati financijske pretpostavke za efikasno zadovoljenje tih zahtjeva.

Šume BiH su u većinskom državnom posjedu a šumarska poduzeća predstavljaju javne institucije koje moraju poslovati u skladu sa zahtjevima javnosti, odnosno osnivača (državnih institucija na različitim nivoima). Pod pretpostavkom da društvo traži od šumarskih poduzeća da proizvode pretežno šumske drvene sortimente, takvim zahtjevima mora biti udovoljeno. Ista je stvar i sa zahtjevima za rekreacijom u šumi, turizmom i zaštitom biodiverziteta. Postavlja se pitanje, kako u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse, postići i održati efektivno i efikasno poslovanje, odnosno, kako oblikovati portfolio proizvoda i usluga koje kupci i društvo žele, a istovremeno koristiti resurse na održiv način, uz osiguravanje financiranja cijelog koncepta. Sigurno je da odgovor leži u uspostavi odgovarajuće ravnoteže između efektivnosti i efikasnosti, pri čemu profit kao kratkoročni efekt, uslijed sporog procesa obrta kapitala u šumarstvu, ne može biti isključivi pokazatelj uspješnosti poslovanja. Gledano u kontekstu integralnog šumarstva, kao dugoročnog procesa gospodarenja šumskim resursima, ključni pokazatelj uspješnosti poslovanja sadržan je u ostvarenju potrajnosti - kontinuiteta gospodarenja, ostvarenju trajnih prihoda i prinosa, te ispunjenju poslovne misije - održivom zadovoljenju sadašnjih i budućih zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse.

Reinženjering strateških i strukturalnih elemenata poslovnih sustava šumarstva predstavlja osnovu za redefiniranje uloge javne šumarske službe. Poslovni reinženjering (engl. Business Reengineering) se formalno može definirati kao "temeljno promišljanje poduzeća na novim osnovama, te radikalno redizajnirani poslovnih procesa kako bi se postiglo dramatično poboljšanje uspješnosti poslovanja, promatrano kroz suvremene mjere poslovnih performansi kao što su: veličina troškova, kvaliteta, stupanj usluge potrošača i brzina poslovnog ciklusa". Iako se za reinženjering može reći da se radi o logičnom nasljedniku ranijih inicijativa za unapređenje poslovanja, utemeljenih na procesnom pristupu organizaciji, on radikalno mijenja neke tradicionalno prihvaćene ideje procesnog unapređivanja. Umjesto polaganog i postupanjog provođenja organizacionih promjena (kontinuirano unapređenje), reinženjering zagovara brze i radikalne rezove u načinu rada, želeći postići konkurentsku prednost nedostižnu za druge. U strateškom smislu, reinženjering pokušava istodobno iskoristiti koncepte strateškog pozicioniranja (vezanog za traženje najboljeg strateškog položaja u postojećoj okolini) i proaktivnog djelovanja na poslovnu okolinu.

Najčešći razlozi za provođenje procesa reinženjeringa su određene krizne pojave u poduzeću (pad prihoda ili dobiti, gubitak tržišta, nezadovoljavajuća radna klima, velika fluktuacija zaposlenih i sl.).

Kriza poduzeća je neplanirani i neželjeni proces koji značajno umanjuje uspješnost poslovanja čak i do mjere da supstancijalno ugrožava ili u potpunosti onemogućava razvojne mogućnosti poduzeća. Kad se radi o poslovnim sustavima šumarstva u BiH, jedan od osnovnih razloga potrebe za reinženjeringom, leži u promjeni zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse. Za šumarska poduzeća su moguće različite posljedice ovako dinamične promjene poslovnog okruženja. One se mogu kretati od smanjenja resursne osnove, u slučaju proglašenja šumskih površina zaštićenim područjima, do oduzimanja prava gospodarenja, ukoliko se procijeni da šumarska poduzeća ne mogu adekvatno zadovoljiti zahtjeve društva u odnosu na šumu. Pošto su promjene u zahtjevima društva u odnosu na šumu, kao uzrok organizacione krize, vrlo intenzivne, neophodan je i brz zaokret u poslovanju poduzeća – reinženjering poslovnih procesa, segmenata i funkcija u cilju unapređenja uspješnosti poslovanja.

Iako je teško utvrditi generalna pravila za provođenje procesa reinženjeringa, postupak se može podijeliti na nekoliko faza:

- Uočavanje uzroka organizacijske krize i mogućih negativnih implikacija na uspješnost poslovanja šumarskih poduzeća koje ti uzroci izazivaju;
- Identifikacija i utvrđivanje ključnih pokazatelja efektivnosti i efikasnosti poslovanja, čije unapređenje podrazumijeva eliminaciju negativnih efekata organizacijske krize i uspješnije poslovanje šumarskih poduzeća;
- Izbor poslovnih funkcija i segmenata poslovnih sustava šumarstva čijim reinženjeringom bi se omogućilo unapređenje ključnih pokazatelja efektivnosti i efikasnosti poslovanja;
- Prijedlog reinženjeringa izabranih poslovnih funkcija i segmenata poslovnih sustava šumarstva na osnovu postojećih organizacionih rješenja i rezultata istraživanja socioloških zahtjeva.

Proces reinženjeringa, kako je zamišljen u ovom radu, ima za cilj unapređenje uspješnosti poslovanja (efektivnosti i efikasnosti) i usmjeren je na optimizaciju stvaranja vrijednosti analiziranih šumarskih poduzeća kao poslovnih sustava. Šumarska poduzeća mogu biti efektivna (nuditi takav portfolio proizvoda i usluga koji će zadovoljiti rastuće zahtjeve društva za sociološkim funkcijama šume) ali se postavlja pitanje načina financiranja takve poslovne orijentacije. Raspoloživost mogućih izvora financiranja, u smislu kompenzacije oportunitetnih prihoda koji bi se mogli ostvariti prodajom drvnih sortimenta, je u najmanju ruku upitna. Ovdje je neophodno naglasiti da su šumarska poduzeća u BiH, poslovni sustavi koji gospodare javnim dobrom (šumom), pa je teško vjerovati da bi ona koja ne uspiju na adekvatan način odgovoriti na navedene zahtjeve, doživjela klasičan poslovni krah. Njihova likvidacija bi vjerojatno proizvela više štete nego koristi pa je realno očekivati različite mjere intervencije državnih organa u smislu saniranja neželjenih posljedica. Međutim, to ni u kom slučaju ne umanjuje neophodnost strateških i strukturalnih promjena poslovnih sustava šumarstva, tim prije što je reinženjering prouzrokovan određenom kriznom situacijom, dobra prilika za preispitivanje strategije i definiranje nove poslovne politike.

Analogno tome, šumarska poduzeća mogu biti i efikasna (nastaviti sa tradicionalnim načinom gospodarenja u cilju snabdijevanja drvne industrije šumskim drvnim sortimentima), ali je pitanje da li bi to bila “prava stvar“ u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse. U cilju poboljšanja efektivnosti, posebnu pažnju treba usmjeriti na analizu trenutnog portfolija proizvoda i usluga šumarstva u promatranim šumarskim poduzećima, kao i na mogućnosti njegovog unapređenja.

Pošto se proces reinženjeringa odnosi na cjelokupno poduzeće kao poslovni sustav, bitno je naglasiti da poboljšanje performansi samo jednog procesa, segmenta ili funkcije ne garantira

značajan napredak u poslovnim rezultatima poduzeća kao cjeline. Željeni efekti se teško mogu postići ako je reinženjering sam sebi cilj (ako je orijentiran isključivo na jedan ili nekoliko elemenata poslovnog sustava) i ako nije vođen strateškom orijentacijom poduzeća – postizanjem konkurentne prednosti i stvaranjem dodatne vrijednosti za kupca (potrošača, korisnika). Značajna unapređenja u pogledu efektivnosti (promjene u portfoliju proizvoda i usluga) i efikasnosti (promjene u strukturi financijskih izvora) ne mogu se postići bez promjena ključnih elemenata poduzeća kao što su misija, vizija, organizaciona struktura i upravljanje ljudskim resursima. Reinženjering navedenih elemenata je pretpostavka za unapređenje uspješnosti poslovanja i performansi sveukupnog poslovnog sustava. Na taj način bi se analizirani poslovni sustavi šumarstva pozicionirali u “željeni položaj“, u skladu sa dugoročnim poslovnim ciljevima i željenom tržišnom pozicijom. Pomoću kritičke analize poslovnih procesa, funkcija i segmenata, utvrđen je “sadašnji položaj“, a na osnovu rezultata istraživanja socioloških zahtjeva posjetilaca, projektiran je “željeni položaj“ analiziranih poslovnih sustava, pri čemu su se nastojale minimizirati razlike između sadašnjeg i željenog stanja. Logično je da je intenzitet zahtijevanih korektivnih aktivnosti u procesu reinženjeringa veći što je izraženija razlika između “sadašnjeg“ i “željenog“ stanja, odnosno što je veći stupanj dinamičnosti vanjskih i unutrašnjih faktora poslovnog okruženja.

Proizvodno-poslovni portfolio kao pokazatelj uspješnosti poslovanja šumarskih poduzeća

Promatrano u širem kontekstu, portfolio proizvoda i usluga šumarskih poduzeća je vrlo širok, te će biti prikazan za KŠPD „Sarajevo-šume“ i D.D. „Šume TK“, na temelju njihovog poslovanja 2004. godine, kroz istraživanje provedeno od strane Avdibegovića (2006.). Zakon o šumama FBiH jasno definira šumske proizvode kao “sve proizvode šuma i šumskog zemljišta, uključujući, ali ne ograničavajući se na: šumsko drveće i žbunje i sve njihove dijelove, sjeme, šumsko voće, bobičaste plodove, koru drveta, korijen, češeri i plodove druge vegetacije unutar šume, mahovinu, paprat, travu, trsku, cvijeće, ljekovito, aromatsko i jestivo bilje i druge biljke, gljive, biljni sok, smolu, med, listinac, divljač i ostale životinje koje žive u šumi, travnati ili pašnjački prekrivač, treset, zemlju, pijesak, šljunak i kamen”. Nadalje, isti zakon definira funkcije šuma kao: *ekološke* (biodiverzitet – zaštita staništa, zaštita zemljišta, zaštita voda, klimatska – uključujući ulogu šuma kod vezivanja ugljika iz zraka), *ekonomske* (prihod od proizvodnje drveta i sekundarnih šumskih proizvoda) i *sociološke* (rekreacija, turizam, obrazovanje, istraživanje, odbrana, zaštita objekata i infrastrukture). Uslijed objektivnih ekonomsko – društvenih uvjeta u prethodnom periodu, poslovni sustavi šumarstva u BiH nisu razvili širok portfolio proizvoda i usluga. Međutim, promjene u zahtjevima društva u odnosu na šumske resurse neminovno nameću potrebu drugačijeg i naprednijeg programa proizvoda i usluga koje bi poduzeća šumarstva trebala ponuditi tržištu i javnosti. Danas se u svrhe portfolio analize koristi velik broj matrica (BCG, McKinsey/GE, Shell, ADL itd.). U ovoj studiji za potrebe utvrđivanja proizvodno-poslovnog portfolija šumarskih poduzeća korištena je BCG matrica, razvijena od strane “Boston Consulting Group“, a podaci dobiveni tom analizom su preuzeti iz studije urađene od strane Avdibegovića (2006.). Ova matrica prikazuje stratešku poziciju poduzeća u dvije dimenzije:

- Relativno tržišno učešće pojedinih proizvoda, poslova ili djelatnosti poduzeća;
- Stopa rasta tržišta pojedinih proizvoda, poslova ili djelatnosti poduzeća.

Relativno tržišno učešće se izražava odnosom tržišnog učešća pojedine strateške poslovne jedinice (proizvoda, posla, djelatnosti), prema njenom najjačem konkurentu na tržištu na kojem se poduzeće pojavljuje. Ovdje je potrebno napomenuti da je zbog niza objektivnih okolnosti određivanje relativnog tržišnog učešća analiziranih šumarskih poduzeća imalo značajna ograničenja. Po svojoj organizaciono-pravnoj formi, kantonalna šumarska poduzeća u FBiH su lideri na tržištu šumskih proizvoda i usluga na području jednog kantona. Značajan broj kupaca proizvoda jednog kantonalnog šumarskog poduzeća nalazi se na području drugog kantona.

Pomoću BCG matrice, analiziran je trenutni portfolio proizvoda i usluga šumarskih poduzeća KŠPD „Sarajevo-šume“ i D.D. „Šume TK“, a analizirane su i mogućnosti njegovog unapređenja. U tablicama je analizirana realizacija i vrijednost fizičkog obima proizvodnje po pojedinim sortimentima, te učešće promatranih šumarskih poduzeća u ukupnoj prodaji pojedinih šumskih sortimenta na nivou Federacije BiH (Tablica 14).

Tablica 22. Struktura prihoda u poduzećima K.Š.P.D. „Sarajevo-šume“ i D.D. „Šume TK“ u poslovnoj 2004. godini

Drvni sortimenti	Sarajevo Šume	%	Šume TK	%
<i>Trupci četinjača ("F", I/III klasa)</i>	7.265.612	46,6	3.709.655	27,2
<i>Trupci listača ("F", "L", I/III klasa)</i>	1.690.946	10,8	5.131.037	37,7
<i>Jamsko drvo (tanka oblovina)</i>	632.741	4,1	330.013	2,4
<i>Celulozno drvo</i>	327.280	2,1	107.823	0,8
<i>Ogrjevno drvo</i>	970.930	6,2	2.346.198	17,2
<i>Ostalo drvo</i>	21819	0,1	-	-
Ukupni prihodi od prodaje drvnih sortimenta	10.909.328	69,9	11.624.726	85,3
<i>Sporadni proizvodi (drveni ugljen, kamen, ljekovito bilje, lov)</i>	17.339	0,1	8.388	0,1
<i>Zakup prostorija</i>	43.456	0,3	5.580	-
<i>Usluge (utovar trupaca, prijevoz, izgradnja objekata)</i>	75.750	0,5	38.550	0,3
<i>Prihodi od drugih institucija po osnovu projekata</i>	1.666.151	10,7	-	-
<i>Prihodi od šumsko-uzgojnih radova</i>	1.825.071	11,7	1.506.641	11,1
<i>Ostali prihodi</i>	1.054.290	6,8	439.015	3,2
Ukupni prihodi	15.591.385	100	13.622.900	100

U ostvarenoj prodaji šumskih drvnih sortimenta, na koje otpada 70% ukupnih prihoda poduzeća, najviše zastupljen proizvod predstavljaju trupci četinjača (47% prihoda) i listača (11% prihoda). Relativno visoko tržišno učešće trupaca četinjača u odnosu na konkurente omogućava poduzeću da njihovom realizacijom ostvari pozitivan finansijski rezultat. S obzirom na relativno nisku stopu rasta tržišta četinarskih trupaca (zaoštavanje zakonskih odredbi poslovanja, smanjenje obima građevinskih radova kao posljedica ratnih razaranja itd.), ulaganja u povećanje te proizvodnje ne bi bila opravdana. Logičnije bi, sa aspekta portfolio mandžmenta, bilo ulagati u proizvodnju trupaca listača, koji trenutno nemaju visoko tržišno učešće ali sa porastom potražnje za kvalitetnim trupcima listača (posebno bukve) na domaćem i stranom tržištu postaju sve atraktivniji proizvod. Ulaganjima finansijskih sredstava dobivenih prodajom četinarskih trupaca u proizvodnju trupaca listača, njihovo bi se relativno tržišno učešće povećalo i prešli bi u najpovoljniju poziciju proizvodno-poslovnog portfolija.

Međutim, alokacija finansijskih sredstva unutar poslovnih sustava šumarstva, ne može se promatrati tako pojednostavljeno. Proizvodno-poslovni portfolio šumarskih poduzeća u najvećoj mjeri je opredijeljen prirodnim pretpostavkama i stanišnim potencijalom područja kojima poduzeća gospodare. Značajna i brza povećanja ili smanjenja proizvodnje pojedinih šumskih drvnih sortimenta, odnosno promjene njihovog relativnog tržišnog učešća, nisu u skladu sa osnovnim postulatima šumarske nauke. Dugoročno gledano, ni alokacija finansijskih sredstava unutar

postojećeg proizvodno-poslovnog portfolija šumarskih poduzeća ne može dati očekivane rezultate. U tom kontekstu bi bilo neopravdano da poduzeće KŠPD „Sarajevo-šume“, vođeno isključivo logikom portfolio koncepta, iz sredstava dobivenih prodajom četinjača, financira podizanje lišćarskih sastojina. Takav pristup podrazumijeva izuzetnu preciznost u predviđanju dugoročnih trendova na globalnom tržištu šumskih drvnih sortimenta, koju je, u današnjim promjenjivim uvjetima poslovanja i tehnološkog razvoja, skoro nemoguće postići. Proizvodi sa niskim relativnim tržišnim učešćem i niskom stopom rasta tržišta (jamsko drvo, ogrjev) trebali bi po istom principu, zbog negativnog novčanog toka biti u potpunosti eliminirani iz proizvodno-poslovnog portfolija, što zbog karaktera poslovanja u šumarstvu i principa šumarske struke jednostavno nije moguće.

Suprotnu krajnost u strateškom planiranju gospodarenja šumama predstavljala bi težnja da se zadovolje određeni, teoretski pretpostavljeni modeli strukture i zalihe pojedinih tipova šuma, uz zanemarivanje dugoročnih tržišnih zahtjeva. Na toj osnovi je u proteklim decenijama provedena kampanja tzv. očetinjavanja šuma u kojoj su bukove i ostale lišćarske šume masovno prevođene u kulture četinjača. Zagovornici ovog koncepta, u potpunosti su previdjeli nagli razvoj svjetskog tržišta kvalitetnih bukovih trupaca u zadnjih 20-ak godina. Očigledno da se dugoročno planiranje u šumarstvu mora bazirati na uspostavi ravnoteže između prirodnih stanišnih mogućnosti i pažljivog praćenja tržišnih trendova. U tom kontekstu planiranje gospodarenja šumskim resursima u BiH, trebalo bi doživjeti značajna unapređenja.

Može se zaključiti da su mogućnosti unapređenja relativnog tržišnog učešća šumskih drvnih sortimenta pojedinih poduzeća u njihovom proizvodno-poslovnom portfoliju vrlo ograničene. Analogno tome, slično je i sa veličinom prihoda ostvarenog prodajom pojedinih šumskih drvnih sortimenta. Šumarska poduzeća jednostavno proizvode i prodaju ono što mogu i u količini koja ne smije ugroziti kontinuitet gospodarenja, nadajući se da će se njihov proizvodni program podudariti sa zahtjevima tržišta. Određena poboljšanja u tom smislu moguće je napraviti uvođenjem inovacijskih tehnologija u iskorištavanju šuma, unapređenjem tehnika krojenja šumskih drvnih sortimenta, kvalitetnijom politikom cijena, bolje organiziranom komercijalno-marketinškom službom itd., no generalno se može reći da se na trenutnom stupanju razvoja šumarstva u FBiH radi o prilično ograničenim mogućnostima.

Odgovor se nameće sam po sebi - u razvoju novih, malo korištenih proizvoda i usluga šumarstva, prije svega prepoznavanju i zadovoljavanju socioloških zahtjeva stanovništva u odnosu na šume. Dobar primjer takvog inovativnog pristupa u građenju strateške pozicije šumarskih poduzeća, predstavlja "OBF" AG. Ovo austrijsko poduzeće, sa godišnjim obimom sječa od 2 milijuna m³ i godišnjim prometom od 150 milijuna eura, između ostalog upravlja i sa dva nacionalna parka, dobivajući finansijsku nadoknadu za eventualne gubitke u drvojoj masi i aktivnosti koje provodi u tim zaštićenim područjima. Imajući u vidu da ostvaruje 11% prihoda po osnovu projekata koji se odnose na osiguranje socioloških funkcija šume, te da se u BiH nijedno šumarsko poduzeće ne bavi ovom vrstom posla, relativno tržišno učešće KŠPD Sarajevo šume je vrlo visoko i ono je tržišni lider u upravljanju zaštićenim područjima i uređenju rekreacijskih sadržaja.

Promatrano kroz krivu životnog ciklusa proizvoda i usluga, ove aktivnosti se nalaze u usponu tako da mogu generirati dovoljno novca za održavanje povoljne pozicije relativnog tržišnog učešća i značajno unapređenje njihovog procentualnog udjela u ukupnom prihodu poduzeća. Naime, svi prihodi ostvareni kroz ove aktivnosti su financirane na osnovu projekata, od strane lokalnih društveno - političkih subjekata (vlada kantona Sarajevo, pojedine općine, uprava grada Sarajeva i sl.) a ne direktno od građana - posjetilaca. Kolike su mogućnosti ostvarenja prihoda samo od ulaznica u zaštićena područja, govori i podatak da je u prvih sedam mjeseci 2005. godine, Nacionalni park Plitvička jezera u Hrvatskoj posjetilo skoro pola milijuna gostiju. Cijena ulaznica je

daleko od simbolične i iznosi u prosjeku 80 kuna za odrasle i 45 kuna za djecu. Uzevši u obzir prihode ostvarene od smještaja, ishrane, prodaje suvenira i ostalih usluga koji se nude posjetiocima sigurno je da će Nacionalni park Plitvička jezera u 2005. poslovnoj godini ostvariti veći prihod od ukupnog prihoda KŠPD „Sarajevo-šume“, a da pri tome nije posjećeno ni jedno stablo u komercijalne svrhe.

Unapređenje uspješnosti poslovanja šumarskih poduzeća koje bi se baziralo na promjenama proizvodno-poslovnog portfolija u smislu zadovoljavanja socioloških zahtjeva posjetilaca ima i svoja ograničenja, prije svega u zahtjevima, platežnoj moći i brojnosti posjetilaca. Kao najčešće razloge dolaska u područja kojima gospodari KŠPD „Sarajevo-šume“, posjetioци su naveli različite vidove rekreacije, odmor i zabavu i turizam. Nadalje, područja u sastavu KŠPD „Sarajevo-šume“ su prilično ravnomjerno posjećena tokom cijele godine tako da je osigurano cjelogodišnje iskorištenje instaliranih kapaciteta i infrastrukture a time i uravnotežen priliv prihoda. Blizina olimpijskih planina i razvijenost zimskog turizma predstavljaju dodatno opravdanje za ovakvu poslovnu orijentaciju. Vjernost posjetilaca također može biti ograničavajući faktor za unapređenje proizvodno-poslovnog portfolija.

Relativno nizak procent „nezadovoljnih“ posjetilaca (24%) u velikoj mjeri ojačava stratešku poziciju KŠPD „Sarajevo-šume“ u nastojanjima da unaprijedi svoj proizvodno-poslovni portfolio. To znači da posjetioци smatraju da ovo poduzeće može gospodariti šumom i u okolnostima kad društvo od iste traži zadovoljenje rekreacijskih, estetskih i turističkih zahtjeva, a ne samo drvo. Dosadašnja podrška kantonalnih institucija i povjeravanje projekata zaštite i uređenja prirodnih vrijednosti samo potvrđuje prethodnu konstataciju. To naglašava potrebu promjene dosadašnje prakse i aktivnosti gazdovanja svih poslovnih subjekata u analiziranim područjima, ali i nužnost provođenja reinženjeringa KŠPD „Sarajevo-šume“. Provedena anketa je pokazala da najveći procent ispitanika zahtijeva prilagođavanja koja se ne odnose direktno na šumarski sektor (bolja ponuda sportskih i kulturno-zabavnih sadržaja, poboljšanje čistoće, bolja ponuda uslužno-ugostiteljskih i smještajnih kapaciteta itd.). Ovi zahtjevi u značajnoj mjeri ukazuju na nove poslovne mogućnosti za šumarska poduzeća kao što su: obavljanje određenih komunalnih usluga, cjenovno konkurentnija ponuda smještajnih i uslužnih sadržaja, mogućnost kupovine zdrave hrane, suvenira, itd.

Indikativno je da sporedni šumski proizvodi simbolično participiraju u strukturi prihoda ovog poduzeća. Imajući u vidu sve objektivne okolnosti (bogatstvo flore i faune, blizina tržišta, niski troškovi radne snage itd.), aktivnosti na prikupljanju, preradi i plasmanu sporednih šumskih proizvoda pružaju velike mogućnosti za uspješnije poslovanje. Naprijed navedeno se odnosi i na prihode od lovnog turizma, kojih također nema u strukturi prihoda poduzeća za 2004. godinu. S obzirom na planirane aktivnosti i već izvršena značajna ulaganja, isti se mogu realno očekivati u narednom periodu, što bi također doprinijelo poboljšanju proizvodno-poslovnog portfolija.

U cilju očuvanja visokog nivoa tržišnog učešća u zadovoljenju socioloških zahtjeva i povećanju procentualnog udjela prihoda od ovih aktivnosti u ukupnom prihodu poduzeća, KŠPD „Sarajevo-šume“ treba primijeniti sveobuhvatan sustav upravljanja, koji bi pored održivog gospodarenja šumskim resursima mogao zadovoljiti i zahtjeve posjetilaca u sferi komercijalno-turističkih i ugostiteljsko-zabavnih aktivnosti. Aktivnosti usmjerene na zadovoljenje socioloških zahtjeva društva trebaju postati visoko profitabilni vodeći poslovi u proizvodno-poslovnom portfoliju poduzeća.

Na temelju provedene analize se vidi da poduzeće D.D. „Šume TK“ ima povoljan proizvodno-poslovni portfolio šumskih drvnih sortimenta. Pored toga što su proizvodi zastupljeni u svim

pozicijama BCG matrice, što omogućava alociranje financijskih sredstava unutar poduzeća, visoko relativno tržišno učešće lišćarskih trupaca, osigurava najpovoljniju poziciju za ovu vrstu proizvoda. Učešće lišćarskih trupaca u ukupnom prihodu iznosi 38% od ukupnog prihoda. Činjenica da trupci četinjača participiraju sa 27% a ogrjevno drvo sa 17% u ostvarenoj prodaji šumskih drvnih sortimenta, ukazuje na postojanje relativno uravnoteženog proizvodno-poslovnog portfolija, odnosno na sposobnost ovog poduzeća da efikasno reagira na promjenjive zahtjeve tržišta šumskih drvnih sortimenta.

Na osnovu strukture prihoda može se zaključiti da se radi o klasičnom šumarskom poduzeću, koje od prodaje šumskih drvnih proizvoda ostvaruje preko 85% svojih ukupnih prihoda. Ako bi se iz strukture ukupnih prihoda izdvojili prihodi od šumsko-uzgojnih radova (interna realizacija) i ostali prihodi koji nisu direktno vezani za proizvodnju, može se reći da D.D. „Šume TK“, skoro 100% prihoda ostvaruje isključivo prodajom drveta. Prihodi od lova, sporednih proizvoda i usluga su simbolični i iznose manje od 0,5% ukupnog prihoda.

Jedina realna mogućnost za unapređenje uspješnosti poslovanja šumarskih poduzeća, leži u razvoju novih, malo korištenih proizvoda (npr. sporednih šumskih proizvoda) i usluga šumarstva, prije svega zadovoljavanju socioloških zahtjeva stanovništva u odnosu na šume. Odsustvo diversifikacije poslovnih aktivnosti, predstavlja slabu stranu proizvodno-poslovnog portfolija i strukture prihoda D.D. „Šume TK“. Orijentirano uglavnom na proizvodnju šumskih drvnih sortimenta, ovo poduzeće dosada nije poduzimalo značajnije aktivnosti na zadovoljavanju socioloških zahtjeva posjetilaca. Čak i prihodi od lovnih aktivnosti, za koje ovo poduzeće ima izuzetne razvojne potencijale, realizirani su sa samo 4%, od skromno planiranih 30.350 KM u 2004. godini.

Najveći broj posjetilaca (50%) području kojim gospodari D.D. „Šume TK“, dolazi iz drugih gradova u tuzlanskom kantonu, što pokazuje da stanovnici ovog kantona nemaju drugu alternativu za zadovoljavanje socioloških zahtjeva prema šumi. Imajući u vidu da se radi o najgušće naseljenom i industrijski najrazvijenijem dijelu BiH, perspektivno se može očekivati vrlo visoka posjećenost ovom području, usprkos relativno velikoj udaljenosti najvećih gradova (Tuzla, Gradačac, Srebrenik, Gračanica, Lukavac) od zaštićenog područja, a samim tim i visokim troškovima njihovog dolaska.

Nepostojanje infrastrukturnih preduvjeta za bavljenja zimskim sportovima je najvjerojatnije glavni razlog slabe posjećenosti u zimskom periodu. Na osnovu prethodnog se može zaključiti da najveći broj posjetilaca dolazi u ovo područje u dane vikenda i praznika, pretežno u ljetnom periodu, da se ne radi o posjetiocima visoke "vjernosti", ali da istovremeno (prije svega zbog značajnog procenta novih posjetilaca) ovo područje doživljava veliku ekspanziju socioloških zahtjeva posjetilaca. Tim prije što je čak 90% posjetilaca odgovorilo da prirodne ljepote veoma utiču na njihovo prijatno raspoloženje.

Poduzeće D.D. „Šume TK“ nije poduzelo značajnije strateške i strukturalne promjene kako bi se na vrijeme suočilo sa promjenjivim zahtjevima društva u odnosu na šumske resurse.

Kao i u svim drugim promatranim područjima, i u ovom je šuma u najširem smislu, ocijenjena kao najvažniji prirodni faktor za posjetioce. Za razliku od drugih područja, procent posjetilaca koji šumu smatraju najvažnijim prirodnim faktorom, daleko je veći u ovom nego u drugim područjima (57% u odnosu na područje kojim gazduje KŠPD „Sarajevo-šume“, gdje taj procent iznosi 39%). Jedina alternativa toj mogućnosti je da poduzeće izvrši krupne strateške i strukturalne promjene, koje bi bile usmjerene na zadovoljenje socioloških zahtjeva posjetilaca.

Evidentno je da postoji značajna razlika između onoga što posjetioци traže i onoga što poduzeće D.D. „Šume TK“ trenutno može ponuditi, u cilju zadovoljenja tih zahtjeva. Čak 99% posjetilaca

smatra da poduzeće (i drugi administrativni subjekti) trebaju prilagoditi svoje aktivnosti razlozima njihove posjete, što jasno ukazuje na potrebu reinženjeringa poduzeća.

Diversifikacija proizvodno-poslovnog portofolija

Uloga menadžmenta poduzeća je da kroz proces strateškog promišljanja artikulira misiju poduzeća, definira njegovu poslovnu viziju i osmisli poslovnu strategiju koja bi u konačnici dovela do ostvarenja poslovne misije i vizije. Institucionalizirani oblici organiziranja koji se bave upravljanjem javnim dobrima, imaju jasno definiran zadatak koji im je dodijelilo društvo.

Analizirajući suštinski smisao navedenog dolazi se do odgovora na pitanje o svrsi formiranja i postojanja poslovnih sustava šumarstva. Pogrešna su mišljenja po kojima se misija šumarskih poduzeća sastoji isključivo u osiguranju proizvoda šumarstva (najčešće drveta), uz poduzimanje mjera na očuvanju šumskih resursa. Isto tako, misija šumarskih poduzeća ne može se okarakterizirati samo kao stvaranje profita ili samo kao pružanje mogućnosti lokalnom stanovništvu za zapošljavanje. Već je spomenuto da uspješna implementacija modernog, demokratskog političkog sustava, u smislu jačanja njegovog multisektorskog karaktera, zahtijeva značajne promjene u javnim institucijama. U tom smislu i promjena misije javne šumarske službe podrazumijeva promjene od hijerarhijski organiziranog sustava ka organizacionim formama sa elementima javnog servisa.

Navedene promjene su posebno naglašene u zemljama u tranziciji u kojima je šumarski sektor do sada uglavnom bio pod kontrolom države. Isti je neophodno transformirati u tržišno orijentirane strukture, u kojim bi privatno vlasništvo i poduzetništvo, pogotovo u sferi tzv. ne strateških šumarskih aktivnosti imalo značajniju ulogu. Naravno, ovaj proces ne podrazumijeva isključenje državne uloge iz procesa upravljanja i gazdovanja šumskim resursima. Naprotiv, u zemljama poput BiH, državna šumarska administracija treba zadržati ključnu ulogu u kreiranju šumarske politike a osnažena privatna inicijativa u sektoru šumarstva omogućiti uspješnije poslovanje u okvirima tržišne ekonomije.

U razmišljanjima o promjeni misije šumarskih poduzeća, neophodno je naglasiti da šumarski stručnjaci, kao jasno definirana društvena grupa, kroz svoje aktivnosti izražavaju vrijednosti slične onima koje prevladavaju u njihovom društvenom okruženju.

Misija poduzeća definira razlog njegovog postojanja i potvrđuje izgrađenost organizacionog identiteta. U Statutu KŠPD „Sarajevo-šume“ je navedeno da je ovo poduzeće “pravno lice koje samostalno obavlja poslove upravljanja, uzgoja, zaštite i korištenja šuma i šumskog zemljišta (gospodarenje šumama pod uvjetima i na način utvrđen Zakonom o šumama) radi stjecanja dobiti“. Kao što je već naglašeno, ostvarenje dobiti je bitan razlog postojanja svakog organiziranog oblika udruživanja resursa, ali ne može biti jedini cilj, niti misija poslovnih sustava šumarstva.

S obzirom da se radi o djelatnosti sa izuzetno sporim obrtom kapitala, u šumarstvu se klasični ekonomski principi moraju promatrati kroz prizmu tzv. “ekonomije čekanja”. Stoga, potreba za donošenjem ispravnih dugoročnih odluka nije izražena ni u jednoj drugoj grani privrede kao što je to slučaj u šumarstvu.

U tom kontekstu je KŠPD „Sarajevo-šume“ izradilo dokument pod naslovom Prijedlog strategije razvoja KŠPD „Sarajevo-šume“ za period 2004-2024. godine. Dugoročni planovi razvoja šumarstva u BiH su postojali i ranije, ali je, zbog niza objektivnih okolnosti, njihova dosljedna realizacija izostala. Tako primjer poduzeća KŠPD „Sarajevo-šume“, iako skroman, predstavlja značajan pozitivan pomak u dugoročnom planiranju gospodarenja šumskim resursima u FBiH. Ovdje je bitno naglasiti da proces donošenja šumsko-privrednih osnova sa važnošću od deset godina, kako zbog svoje vremenske ograničenosti tako i zbog njihovog ograničenog sadržaja, ne može popuniti

prazninu u strateškom planiranju razvoja sektora šumarstva. Strategija razvoja KŠPD „Sarajevo-šume“, pored motiva i ciljeva izrade ovog dokumenta, analizira postojeće stanje u poduzeću: organizaciju, broj i strukturu uposlenih, površine, zalihu i strukturu drvne mase, obim sječa, stupanj devastacije šumskih resursa, otvorenost i ocjenu poslovanja u proteklom periodu. Također se projiciraju i 20-godišnji strateški ciljevi, koji pored planiranog povećanja površina pod šumom, dinamike izgradnje šumskih komunikacija i ostalih šumsko uzgojnih radova, sadrže i strategiju korištenja sekundarnih šumskih proizvoda, razvoja lovstva i unapređenje korištenja šumskih prostora za rekreaciju, turizam, sportske aktivnosti, edukaciju i sl. Uz navedene strateške ciljeve, planiraju se i strukturalne promjene, kao što su razvoj odgovarajuće organizacione strukture, razvoj informacionog sustava, unapređenje transparentnosti poslovanja i odnosa sa javnošću, pa čak i značajne strateške aktivnosti kao što je uvođenje novih metoda računanja vrijednosti općekorisnih funkcija šuma i certificiranje gospodarenja šumskim resursima. Opređeljenje ka jačanje odnosa sa javnošću i potencijalnim poslovnim partnerima, ukazuje na spremnost KŠPD „Sarajevo-šume“ da prihvati izazov profitno orijentiranog poslovanja. Imajući u vidu promjenjivost u obrascu zahtjeva društva prema šumi, mogućnost pojave specijaliziranih javnih ustanova za zaštitu prirode, globalizaciju tržišta i konkurenciju između različitih kantonalnih poduzeća, te narastajući značaj privatnog šumskog posjeda, otvaranje ka javnosti, građenje odnosa učesničkog planiranja i profitno orijentirana poslovna politika, u slučaju KŠPD „Sarajevo-šume“ ima puno opravdanje.

Širok spektar djelatnosti za koje je registrirano poduzeće KŠPD „Sarajevo-šume“, koje ne spadaju u tradicionalne šumarske aktivnosti pružaju velike mogućnosti za diverzifikaciju i unapređenje uspješnosti poslovanja.

Već je spomenuto da poslovna politika KŠPD „Sarajevo-šume“, podrazumijeva razvoj i primjenu sveobuhvatnog sustava upravljanja prirodnim resursima koji bi, pored održivog gospodarenja šumom, mogli zadovoljiti i sociološke zahtjeve posjetilaca u najširem smislu. U tom kontekstu se i misija ovog poduzeća može definirati kao održivo (ujednačeno, neprekidno i dugotrajno) zadovoljavanje promjenjivih zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse. Pri tome se pod održivošću podrazumijeva princip zadovoljavanja sadašnjih zahtjeva društva bez ugrožavanja interesa budućih generacija. Kao što je već rečeno, vizija predstavlja projektiranu sliku željenog stanja poduzeća u određenom vremenskom periodu. Polazeći od naprijed definirane poslovne misije, vizija KŠPD „Sarajevo-šume“ u periodu od 2004. do 2009. godine bi mogla sadržavati slijedeće komponente:

- Zadržavanje prava legitimnog gospodarenja svim šumskim resursima na području kantona Sarajevo bez obzira na namjenu šume i zahtjeve društva prema šumi;
- Unapređenje stanja šumskog fonda (povećanje površina pod visokim šumama, obima pošumljavanja i ostalih šumsko-uzgojnih radova, provođenje konverzije izdanačkih šuma) i osiguranje potrajnosti općekorisnih funkcija šuma;
- Prepoznatljivost po primjeni koncepta učesničkog planiranja u gospodarenju šumskim resursima i zadovoljenju socioloških zahtjeva društva prema šumi;
- Zauzimanje vodeće pozicije u šumarstvu BiH po učešću ostalih proizvoda i usluga šumarstva u proizvodno-poslovnom portfoliju, uz povećanje ukupnog prihoda i bruto dobiti poduzeća;
- Unapređenje atraktivnosti poduzeća, u smislu spremnosti za zapošljavanje visoko motiviranih i kvalitetnih kadrova svih stručnih profila;
- Provođenje certificiranja gospodarenja šumskim resursima na cijelom području kojim poduzeće gospodari.

Ovako definirana poslovna vizija ima slijedeće asocijativne pojmove: odgovornost prema društvu, partnerstvo i dijalog sa građanima, diversifikacija aktivnosti, učesničko upravljanje, rekreacija i turizam kao prepoznatljive usluge, zadovoljstvo uposlenika i gospodarenje šumom u skladu sa svjetskim standardima.

Turizam i rekreacija kao sociološka funkcija šuma.

a. Socijalni i okolišni utjecaji turizma i rekreacije

U Bosni i Hercegovini nemamo nekog velikog iskustva u razvoju ekoturizma, dok od zemalja u regiji imamo pozitivna iskustva Slovenije i Srbije s seoskim turizmom, što može predstavljati osnovu za razvoj vlastite strategije razvoja i unapređenja turističkih potencijala u ruralnim šumsko planinskim područjima. Cilj nam je da ekoturizam kao specifična grana opće turističke ponude dosegla mnogo višu razinu zrelosti u usporedbi s zemljama okruženja, jer postoje brojne komparativne prednosti, od očuvane prirode, čiste vode, do pravih gastronomskih specijaliteta koji se mogu dobiti i naći u ruralnom području. Zato je postoji veliki interes za razvoj ekoturizma u šumskim i planinskim područjima FBiH, te da ova grana donosi značajan prihod. Zato je potrebno da se pri planiranju razvoja ekoturizma u ruralnim šumsko planinskim područjima FBiH razvijemo metodologiju za evaluaciju istog, kroz konkretnu ocjenu mogućih prednosti i nedostataka ekoturizama. Zato će pravilno planiranje i provedba svih aktivnosti unaprijediti ekoturizma uz očuvanje prirodnih resursa.

Prema brojnim svjetskim studijama i istraživanjima procjene pokazuju da postoji na turističkom tržištu stalna je potražnja za ekoturizmom i da ona raste po stopi od 10 do 30 posto godišnje. S obzirom na svoj potencijal tu se javlja i ogroman utjecaj na okoliš, socio-kulturni i ekonomski aspekt, a važno je ocijeniti učinkovitost i njegovu financijsku samo održivost.

Ekoturizam u FBiH treba da tržištu ponudi prisutnu biološku raznolikost koja je specifična, i veoma dobro očuvana, za razliku od drugih dijelova Europe. Odnosno pristup u ekosustave koji se sastoje od 4 različite klimatske i fitocenološke zone. Procjenjuje se da u FBiH raspoložemo sa oko 250 endemskih vrsta bilja, tu je i drveće i grmlje, brojni insekti i sl.. Tu su i prašume (8 prašuma), brojni potoci sa autohtonim vrstama riba, planinska jezera, te brojni kanjoni koji su poseban izazov za ekstremne penjače, što FBiH čini idealnom za razvoj ekoturizma.

b. Gospodarski utjecaji

Uloga ekonomije u ekoturizam ne može biti baš potpuno razumljiva. To je prije svega razlog i za pokretanje ekoturizma. Sam razvoj ekoturizma je baziran na ideji o otvaranju novih tržišta, a ne kao način da spasi priroda i sl..

Ipak najveće očekivanje od ekoturizma je njegova sposobnost da se uz ekonomsku dobit osigura i zaštita prirode. Kretanjem turista iz razvijenih u zemlje u razvoju je bitno da ostvarenje zarade koja je prijeko potrebna u vidu deviznih priliva za poticanje lokalnog gospodarstva. Međutim, to ne treba da bude slučaj u FBiH.

Prihodi od dotoka sredstava na taj način se definira kao novac koji ostvaruje lokalno gospodarstvo i koji se često vraća natrag u razvijenim zemljama. Razlog tome je što može da dođe do toga da strani ulagači dovode svoje turiste a sjedište njihovih turističkih kompanija je u njihovim matičnim

zemljama. Tako postoje brojni primjeri, naročito u nerazvijenim zemljama gdje samo mali dio prihoda ostaje lokalnoj zajednici, tako samo 20% ostvarenog prihoda odlazi u lokalnu ekonomiju.

U ovakvom scenariju, to će biti teško za FBiH da se okoristi od ekoturizma. Priljev novca se mora promatrati kroz različite aspekte poslovanja ekoturizma. Na primjer, uplatom novca na organizatora ekoturizma a koji se u mnogim zemljama u razvoju sastoji se uglavnom od stranaca, dio sredstava je odmah preusmjeren na plaćanje avionskih karata, a to su strane aviokompanije. Tu su i brojni proizvodi koji se uvoze, uvozni suveniri jer ne postoji lokalna radinost ili nije potpuno razvijena.

Ekonomski poticaj koji pak proizlazi iz ekoturizma je neupitna. No, kako osigurati da ekoturizam ostane samoodrživ, a to se može očekivati samo ako velike količine ostvarenih dobiti ostaju lokalnim zajednicama koje ih pak mogu investirati u proširenje ponude, infrastrukturu i podizanje kvalitete svih usluga. Prema stranim procjenama, a što je vidljivo iz brojne literature, 90% prihoda se osigurava u lokalnoj društvenoj zajednicama od prirodnih atrakcije (kanjon Neretve – rafting). Ipak zbog neplanskog rada od ukupnih prihoda samo mali dio odlazi u lokalnu zajednicu, te ona nema financijske snage da investira u razvoj infrastrukture.

Da bi se povećala ekonomska dobit od ekoturizma u FBiH, mora postojati i adekvatno zakonodavstvo koje će osigurati lokalnom stanovništvu ogroman postotak dobiti. Također, treba nastojati do lokalna turistička poduzeća koristeći autohtone materijale i koristeći lokalnu radnu snagu ostvaruju prihod, da se izbjegne odlaženje prihoda u razvijene zemlje.

Druga negativna posljedica je ta što ekoturizam može uzrokovati povećanje troškova života za lokalno stanovništvo. Istraživanje provedeno u nekim nerazvijenim zemljama su pokazala da je ekoturizam neke lokalne zajednice više osiromašio nego obogatio kako se predviđalo. Pretvaranje određenih prostora u turističko odredište značit će i veće troškove života za lokalno stanovništvo, ali prihod ostaje isti jer će dobit koja se ostvari često odlaziti iz lokalne zajednice, ostavljajući lokalnoj zajednici da dijele tek male mrvice.

Također, je lokalni poduzetnici dobivaju prijeko potrebnu financijsku pomoć (subvencije) od vlade kako bi što konkurentniji na tržištu. Bilo bi veoma teško da lokalni poduzetnici bez financijske potpore države budu konkurentni stranim investitorima. Stoga je važno poticati lokalne investitore i lokalno stanovništvo na razvoj ekoturizma, mnogo prije nego strane investitore.

Vrlo često, a praksa iz nekih nerazvijenih zemalja je to pokazala, da korištenje marketinga u ekoturizmu može da predstavlja još jedan od bitnih ekonomski problem. To je nazvano "zeleno pranje" novca. Posljedica toga je što neke od turističkih agencija žele da kapitaliziraju situaciju na rastućem ekoturističkom tržištu marketinških proizvoda i samog ekoturizma, iako oni nemaju nikakve veze s ekološkom odgovornošću. Tako se stvara iluzija za turiste koji koriste njihove usluge, zapravo doprinose zaštiti okoliša, što je lažna iluzija.

Drugi ekonomski problem koji može da se javi u FBiH, jest raste ovisnost o turizmu za pridobivanje prihoda. Tako kada turizam postane broj jedan za stvaranje prihoda države može se desiti da padne proizvodnja u drugim važnim sektorima što pak implicira druge socio-ekonomske probleme. To se može desiti s šumsko proizvodnim sektorom, koji je jako bitan u cjelokupnoj ekonomiji. Ono što čini da se ovakva ovisnosti umanjuje je to da je turizam sezonskog karaktera i podložan je stalnim promjenama. Previše oslanjanja na njega može pak može da ugrozi brojna radna mjesta u drugim sektorima proizvodnje, ali i u samom turizmu.

Problem također može nastati i uvođenjem u ekoturizam stranih investicija, što može dovesti do većih socioekonomskih problema, jer to znatno utječe na osjećaj vlasništva nad šumama od strane lokalnih mještanima. Na primjer, cijene nekretnina mogu rasti iako im je realna cijena prilično niska, te si lokalno stanovništvo ne može priuštiti da kupi dio svoje vlastite zemlje. Sa sličnim problemima se lokalno stanovništvo susreće i u sadašnjoj situaciji gdje se razvijaju potencijalna

turistička središta oko skijališta (Bjelašnica, Vlašić, Igman, Vranica, Risovac i sl.). U takvim situacijama se može pojaviti i inflacija, koja može uzrokovati povećanje troškova života lokalnog stanovništva.

Ovdje ipak treba naglasiti i glavnu prednost ekoturizma, a ona leži u tome da su smještajni kapaciteti mali i u privatnom vlasništvu, što je velika prednost u usporedbi s velikim hotelima i restoranima, jer oni mogu pružiti bolju uslugu za turiste. Ti manjih hoteli zauzvrat zapošljavaju veći broj lokalnih stanovnika i znatno pomažu lokalnom gospodarstvu.

Plan razvoja i načine uključivanja lovno-turizma u ponudu turističkih agencija uz razvoj alternativnih ponuda (npr. foto-safari i sl.)

Lovni turizam, kao specifična grana turizma, osobit je po tome, što je za stvaranje motiva za ovu vrstu turizma potrebna divljač kao predmet lova. Divljač je prirodni resurs i društveno(državno) dobro koje je obnovljivo ali ne i neiscrpno. Pošto kroz realizaciju lovno-turizma divljač „trošimo“ (odstreljujemo), lovno-turistička ponuda je limitirana količinom i kvalitetom pojedinih vrsta divljači. Neophodno je zato, da lovno-turistička ponuda bude bazirana na realnim planovima korištenja divljači, makrogeografski (za cijelu zemlju, po entitetima i regijama) i mikrogeografski (po lovištima i revirima).

Kvalifikacija naše i bilo koje turističke ponude riječima „neiscrpna“, „neograničena“ i sl., ne samo da je vrlo pogrešna i neozbiljna, već vrlo štetna, posebno kada su u pitanju autohtone vrste, koje se ne proizvode vještački ili uzgajaju u ograđenim lovištima.

Turizam je svakako najosjetljivija grana privrede, a lovni turizam koji podrazumijeva kretanje naoružanih lica u prostoru, te iznošenje lovine (trofeja, cijelih primjeraka, mesa ili preradevina divljači), kao dva neophodna uvjeta za realizaciju ove specifične grane turizma, još i više od toga.

Zbog ovoga, lovni turizam, odnosno lovno-turistički promet, treba smatrati prodajom divljači franko lovište, odnosno franko mjesto proizvodnje, bez troškova pakovanja, transporta, mogućih rizika, itd. Mušteriji koja preuzima (lovi) ove specifične proizvode, naplaćujemo ulazak u lovište i sve troškove preuzimanja (organizacija lova, uređenje lovine, osiguranje prateće dokumentacije trofeja, itd.), a uz ove i sve ostale troškove (troškovi boravka). Ovako definiran, lovni turizam je najprobitačniji način valoriziranja divljači.

Inostrani lovni turizam (tj. Lovno-turistički promet sa inostranstvom) zahtijeva kompletnost ponude za realizaciju u većem obimu, odnosno biološku, infrastrukturnu, organizacionu i kadrovsku pripremu lovišta u BiH, za adekvatno zadovoljenje lovnih (i svih ostalih) potreba većeg broja stranih turista.

Domaći lovni turizam, odnosno lovno-turistički promet u zemlji, u ranijem periodu ekspanzije lovno-turizma, uglavnom se svodio na pojedinačne slučajeve, ukoliko izuzmemo organizirane lovove za političke i privredne rukovodioce, koji najčešće nisu bili plaćani od strane učesnika. Eventualno plaćanje svodilo se na donacije od privrednih organizacija u vidu ustupanja roba i materijala.

Danas, uzevši u obzir veliko socijalno raslojavanje u BiH, te postojanje grupacije stanovništva (istina male) koja je u mogućnosti da plati lov bez problema, čak i po cijenama za inostrane goste, domaći lovni turizam bi mogao da ima mnogo veći značaj nego dosada. Ovome u prilog idu i činjenice, da realizacija domaćeg lovno-turizma nije otežana brojnim okolnostima i zabranama (komunikacija, prenošenje oružja i lovine, itd.) kao što je to slučaj sa inostranim lovnim turizmom.

Ispunjenje ovih pretpostavki, zahtijeva duži vremenski period, posebno kada se radi o unapređenju stanja populacija divljači i obrazovanju kadrova. Također, korisnici lovišta trebalo bi da ostvare suradnju sa kantonalnim turističkim agencijama u svrhu osiguranja kakve-takve stalne ponude.

Intenzivno lovno gazdovanje a posebno lovno – turistička orijentacija danas teško može egzistirati na isključivo prirodnom uzgoju divljači (uzgoju u otvorenim lovištima. Naime, lovni turizam traži određeni odstrelni kontingent u što kraćem vremenu, što je moguće jedino ako divljač imamo „pod kontrolom“, i možemo je u danom momentu ponuditi za odstrel.

Takvi primjeri su poznati diljem Evrope, a i u našem neposrednom okruženju, gdje se posebno za te namjene uzgaja pernata divljač a posljednjih godina vrlo intenzivno i divlja svinja, te jelenska divljač radi trofejnog odstrela. Primjera uzgoja fazana, divljih svinja ili trofejnih grla jelena, jelena lopatara, muflona ili veprova u ograđenom prostoru imamo u gotovo svim poznatijim evropskim lovištima (Židlohotvice, Zelendvor, Gjulaj, Velčice, Topli Vrh, Baranja, Spačva, Ristovača, Karakuša, Kumovac, Jasen, itd). U posljednje vrijeme kontrolirano se uzgaja i zec, no njegova cijena iz uzgoja premašuje prodajnu cijenu u odstrelu pa je uzgoj zeca za ispuštanje pred lov ekonomski upitno.

U odnosu na period do 1992, kontrolirani uzgoj divljači danas je sporadično zastupljen u Bosni i Hercegovini. Od vrsta krupne divljači na nekoliko lokaliteta, uzgaja se jelen lopatar, te muflon. Uzgoj divljih svinja prakticira se uglavnom u manjim ograđenim prostorima-gaterima i za potrebe obuke lovačkih pasa.

Uzgajanje sitne divljači zastupljeno je putem nekoliko manjih fazaneriya koje ni kvalitetom ni kvantitetom proizvedene divljači ne mogu da odgovore zahtjevima i potrebama tržišta, pa se potražnja u pogledu ove divljači u Bosni i Hercegovini, uglavnom podmiruje iz Fazaneriye „Ristovača“- Bač u Srbiji, koja je i najveći uvoznik fazana u BiH. Također je pojedinačno i u manjem obimu zastupljen kavezni uzgoj zeca.

Na osnovu stanja i razvijenosti ovih kapaciteta ne može se reći da je kontrolirani uzgoj divljači u BiH na odgovarajućem nivou. Mnogo promovirane i hvaljene farme-uzgajališta jelena lopatara zasada nisu donijele očekivane rezultate ni u plasmanu trofejnih primjeraka ni u proizvodnji i plasmanu mesa, što je navođeno kao jedan od primarnih razloga njihovog osnivanja. Uzgajanje muflona je tek u začetku pa se ne mogu ni dati odgovarajući komentari.

Što se tiče intenzivnog uzgoja u BIH, u početku bi najisplativije bilo pokrenuti uzgoj pernate divljači (fazan, jarebica kamenjarka, jarebica poljska), obzirom na kratki period uzgoja, postojanje određene tradicije i brzog plasmana „proizvoda“ putem lovnog turizma na tržište, sve je moguće unutar jedne godine. S druge strane znatan dio gostiju, posebno talijanskih lovaca, je specijaliziran za lov pernate divljači (osobito im je omiljena za lov prepelica i jarebica kamenjarka).

Uzgoj pernate divljači može se organizirati i sa kooperantima, primjer obiteljska gospodarstva koja bi mogla uzgojiti nekoliko stotina do nekoliko hiljada jedinki u fazama od jednodnevnih pilića do odraslih jedinki za lov. Sa poljoprivrednim ili veterinarskim stanicama može se organizirati inkubiranja, odnosno proizvodnja jednodnevnih pilića.

Po sličnom principu, obiteljskih gospodarstava, se u Hrvatskoj primjerice vrši kavezni uzgoj zeca, što bi se moglo primijeniti i u BIH, jer je i zec vrlo tražena lovna divljač, a u prirodi su vrlo skromni fondovi, no treba pri tome uskladiti proizvodnu i prodajnu cijenu (ne bi uzgoj smio biti više od odstrelne cijene na tržištu).

Uzgoj krupne divljači zahtijeva veća ulaganja i dugotrajni uzgoj, no obzirom na stanišne uvjete i lovnoturističku potražnju trebalo bi sagledati mogućnosti uzgoja divlje svinje i muflona, što bi znatno obogatilo ukupnu lovno turističku ponudu BiH.

Identifikacija problema

- *Nepostojanje zakonske regulative korištenja brojnih sporednih šumskih proizvoda*
- *Stare metode organizacije šumarstva,*
- *Oslanjanje na drvo kao izvor prihoda uz zanemarivanje drugih djelatnosti,*
- *Slaba prilagodba izmijenjenim uvjetima poslovanja,*
- *Slaba kadrovska struktura, neprilagođena izmijenjenim uvjetima,*
- *Postupak ustanovljenja i dodjele lovišta na gazdovanje u FBiH nije dovršen, što direktno onemogućava planski pristup lovnom gazdovanju i lovnom turizmu kao njegovom sastavnom dijelu.*
- *Ne postoji nikakva strategija razvoja lovnog turizma na nivou BiH pa ni u FBiH.*
- *Ne provedena certifikacija.*

Prijedlog mjera

- *Nova legislativa koja detaljno tretira problematiku nedrvnih šumskih proizvoda.*
- *Plansko i potrajno korištenje nedrvnih proizvoda.*
- *Kontinuirano unapređenje stanja šumskog fonda uz osiguranje stabilnosti i potrajnosti općekorisnih funkcija šuma.*
- *Kontinuirano povećanje ukupnog prihoda poduzeća i bruto dobiti.*
- *Stvaranje pretpostavki i izrada planova diversifikacije poduzeća.*
- *Unapređenje imidža šumarskih poduzeća i šumarske struke kao medijatora između zahtjeva društva i šumskih resursa.*
- *Unapređenje atraktivnosti poduzeća u smislu zapošljavanja kvalitetnih visokoobrazovanih stručnjaka šumarske i drugih struka.*
- *Provođenje koncepta certificiranja gospodarenja u skladu sa međunarodno priznatim standardima održivog gospodarenja šumskim resursima.*
- *Provesti postupak ustanovljenja i dodjele lovišta na gazdovanje na duži period (10 godina).*
- *Stvaranje i edukacija potrebnih kadrova za rad u ovoj oblasti (kursovi, seminari, lovačke škole, fakulteti).*
- *Osiguranje potrebne infrastrukture u lovištima te pratećih sadržaja (adekvatni kapaciteti i odgovarajući smještaj).*
- *Promovirati i dodatne načine korištenja lovišta kao što su fotografiranje i snimanje divljači.*
- *Provođenje svih vidova certifikacije.*

E. Šumarstvo, ruralni razvoj i mogućnost korištenja podsticajnih mjera EU

1. Na podlozi postavki navedenih u uvodnom dijelu, potrebno je utvrditi smjernice i prijedloge načina i mogućnosti korištenja poticajnih mjera od strane drugih pravnih lica, kao i poticajnih mjera EU, usmjerenih na podršku očuvanju i unapređenju društveno-korisnih funkcija šuma i podršku ruralnom razvoju.

Prema rezultatima studije "*Planiranje, ekonomika i marketing šumarskog poslovanja*" u zemljama u razvoju je prisutna rastuća svijest o potencijalom doprinosu i važnosti investiranja u sektor šumarstva u cilju komercijalnog i socijalnog razvoja. Dok su neke zemlje donijele odluku da povećaju financiranje sektora šumarstva, mnoge zemlje ili nemaju dovoljno investicionih resursa ili nisu našle najbolji način da promoviraju odnosni sektor. Iako su međunarodne financijske institucije povećale nivo financiranja u sektor šumarstva u proteklom periodu, obim financiranja je još uvijek nedovoljan u odnosu na zahtjeve za financiranje.

Naime, financijski resursi usmjeravani u sektor šumarstva su sporadični, uglavnom na bazi dostupnosti individualnih projekata i izuzetnih ekspanzija nacionalnih programa, prije nego na bazi konkretnih nastojanja kreatora nacionalnih politika i financijskih institucija. Posljedično, u sporo rastućoj ekonomiji, zemlje u cilju prebrođivanja krize nastoje da balansiraju između vanjskog duga, inflacije, nezaposlenosti, nedostatka hrane, sa, uslijed toga, limitiranim perspektivama rasta smanjujući kapitalne budžete. Također, investicije u sektor šumarstva su primorane da konkuriraju investicijama u druge nešumarske industrije, poljoprivredu i druge sektore.

U proteklim godinama pitanje kako proširiti i diversificirati financijsku osnovu za održivo gospodarenje šumama je zadobilo sve veću pažnju u politikama, istraživanjima i razvoju. Pristup novim i većim nivoima financiranja se sve više smatra neophodnom komponentom politika i regulatornih pristupa u promovisanju koncepta održivog upravljanja šumama. Jedan od glavnih izazova sa kojim se suočavaju mnoge zemlje je smanjenje degradacije šuma i deforestacija, odnosno povećanje napora na razvoju šuma u cilju povećanja konkurentnosti i atraktivnosti održivog upravljanja šumama u uspoređivanju sa ostalim korisnicima prirodnih resursa. U cilju postizanja naprijed navedenog, neophodno je dodatno financiranje, kao i povećanje prihoda u sektoru šumarstva. Mobilizacija resursa od strane šumarskih agencija je također rastući izazov, obzirom na sve veći jaz između ambicija i stabilne ili umanjene alokacije iz državnih budžeta. Pojedine razvojne agencije su pomogle u adresiranju ovog financijskog jaza olakšavanjem bolje komunikacije između predstavnika šumarstva i financijskog sektora (*Ministarstvo financija, penzioni fondovi, mikrofinancijske institucije, razvojne i komercijalne banke*) oko potencijala koji bi mogao biti realiziran obzirom na okvir nacionalnih strategija šumarstva i po mjeri potreba pojedinačne zemlje. Naime, razvojne agencije se sve više fokusiraju na stvaranje kapaciteta na promovisanju boljeg razumijevanja raznovrsnosti i efektivnosti financijskih opcija i pomažu ključnim interesnim grupama da razviju strategiju financiranja šumarstva.

Također, sve više rastući trend u razvijenim zemljama je formiranje *Forest Finance Intelligence Unit*-a (Jedinica za podršku financiranja šumarstva) unutar nacionalnih agencija za šumarstvo, čija je svrha razvijanje financijskih instrumenata, sakupljanje informacija o financiranju sektora šumarstva, te pružanje podrške za razvoj inicijativa za financiranje.

Koncept održivog gospodarenja šumama naglašava razvoj vrijednosti dugoročnih sredstava nad kratkoročnim prihodom od drveta (*razvoj novih izvora prihoda od prirodnih šuma kao što je*

karbon, plaćanje za održavanje i ekoturizam). Proces naglašava kvalitetu i raznovrsnost vrijednosti sredstava i razvoj dugoročnih gotovinskih tokova. Promatrajući vrijednost sredstava na ovakav način umanjuje se sveobuhvatni rizik investiranja tokom vremena. Razvoj i održavanje komplementarnih gotovinskih tokova povezanih sa održivim gospodarenjem šumama će doprinijeti radnom kapitalu poduzeća šumarstva, dok takve kompanije zahtijevaju viši nivo inicijalnih kapitalnih investicija. Ukratko, financiranje kapitala primjenjivo na održivo gospodarenje šumama teži ka diktiranju potreba za opsežne operacije, koje sa sobom nose dodatni set rizika i troškova.

Vezano za koncept održivog gospodarenja šumama, postoji veliki raspon novih i dodatnih oblika međunarodnog financiranja usmjerenih na sektor šumarstva zemalja u razvoju, a koji se prevashodno odnose na financiranje trgovine karbonom, šumske biomase kao izvora energije, zaštitu biodiverziteta, itd. Jedna od najaktualnijih pitanja je trgovina karbonom koja može pružiti visok obim financiranja koji ipak nije dovoljno visok da zadovolji ambiciozne ciljeve redukcije emisije CO₂ u sektoru šumarstva. Naprijed navedeno implicira na potrebu za dodatnim financiranjem iz drugih izvora. Trenutni tipovi financijskih izvora i dostupnih mehanizama financiranja mogu dovesti do toga da ključne potrebe zemalja budu zanemarene, obzirom na nepostojanje odgovarajućih izvora i mehanizama za zadovoljavanje takvih potreba. Naime, ukoliko fondovi ne budu upravljani u smjeru takvih potreba, navedeno može dovesti do neefikasnog REDD sistema.

Pored navedenih nastojanja, na globalnom nivou, institucionalne investicije u šumarstvo trenutno ostaju fokusirane na zasade.

Financiranje od strane međunarodnih institucija

Sektor šumarstva je uvijek imao poteškoća u konkuriranju za limitirane resurse sa drugima hitnijim potrebama kao što je poljoprivreda i proizvodnja hrane kod međunarodnih institucija. Jedan od razloga za naprijed navedeno je prisutno generalno nepoznavanje investicija u šumarstvu i određene neosnovane predrasude prema istima. Također, problem je predstavljalo i to što projektni kreditni službenici u dovoljnoj mjeri ne poznaju dizajn, poslovanje i upravljanje investicijama u šumarstvu. Dodatno, postoji odsustvo podrške za formulaciju projekata u šumarstvu, a naročito nedostaje obuka za djelatnike sektora šumarstva za identificiranje i pripremu projekata koji bi se mogli kandidirati za međunarodno financiranje.

U proteklom periodu, većina nacionalnih vlada i agencija za pružanje pomoći su bile preokupirane enormnim pokušajima da nahrane ekspanziju populacije trećeg svijeta, tako da je više od 95% sveukupnih poljoprivrednih investicija agencija za pružanje pomoći kanaliranim u projekte kratkoročne proizvodnje hrane kao njihovih osnovnih ciljeva. Investiranje u poljoprivredu, edukaciju, zdravstvo i slično je imalo primat nad potrebom zaštite osnovne zemlje i prirodnih resursa o kojem ovisi ljudski opstanak. Npr., investiranje u očuvanje šuma od strane razvojnih banaka u posljednjoj deceniji je iznosilo oko 1% ukupnih investicija (prema podacima Svjetske banke navedeno iznosi 2%).

Smanjenja produktivnosti u poljoprivredi, nedostatak hrane i okolinske štete zemalja u razvoju kojima se danas susrećemo su mogle biti izbjegnute kroz veće političko obavezivanje u prošlosti u smislu investiranja u očuvanje prirodnih resursa. Kako bi se navedene poteškoće uklonile, pitanje financiranja šumarstva na nacionalnom nivou potrebno je tretirati od strane šumarskih agencija u smislu dva problema. Prvo, predočiti kreatorima nacionalnih politika doprinos i utjecaj investicija u šumarstvo na sveukupan nacionalni razvoj. Dodatno, prezentirati kreatorima nacionalnih politika

višestruka koristi šumarstva za nacionalnu ekonomiju i socijalni razvoj, u smislu devizne razmjene, energetske ponude, hrane i prihoda.

Ipak, u proteklom periodu zabilježen je određeni napredak od strane međunarodnih financijskih institucija u smislu podrške razvoja sektora šumarstva. Kao odgovor na brzo mijenjajući okolnosti, čak i uslijed ozbiljnih prepreka koje se javljaju u ekspanziji međunarodnog financiranja, međunarodne institucije su u novije vrijeme sve više stavile na raspolaganje svoje resurse za financiranje investicija u sektor šumarstva. Prije jednog desetljeća, projekti u šumarstvu nisu uzimani ozbiljno od strane financijskih agencija, dok je sada šumarstvo postalo legitimna aktivnosti u svim institucijama. Problem na međunarodnoj razini je da li će financiranje šumarstva ostati na relativno niskom nivou uslijed "sumnjivog" prioriteta u uspoređenju sa ostalim sektorima i da li će siguran tok međunarodnih resursa biti dostupan kako bi promovirao početne nacionalne šumarske programe.

Prethodna Strategija šumarstva Svjetske banke (iz 1991.godine) je uslijed niza uzroka implementirana samo djelomično. Iako je ista slala snažne signale o promjeni ciljeva u sektoru šumarstva i za novi fokus postavila konzervaciju, efektivnost odnosno Strategije je bila skromna. Iako je financiranje sektora šumarstva poraslo za 78%, isto je ostalo na nivou o 2% ukupnog financiranja od strane Svjetske banke. Povećanje financiranja se uglavnom odnosilo na komponente šumarstva u okviru poljoprivrednih i okolinskih projekata, dok se nije davalo mnogo značaja problemima upravljanja šumama, kao i eksternim prijetnjama sektoru šumarstva.

Identificirano je sedam elemenata kojim se revidirana strategija Svjetske banke (iz 2000.godine) nastojala uskladiti sa trenutnim uvjetima i jačati sposobnost Svjetske banke u postizanju strateških ciljeva u sektoru šumarstva, a isti se mogu sažeti u sljedećem:

- Slijediti mjere kao što su Prototype Carbon Fund i ostalih financijskih mehanizama za kompenziranje zemalja koje proizvode međunarodna javna dobra temeljene na šumi kao što su očuvanje biodiverziteta i konfiskacija karbona.
- Uspostaviti partnerstva sa svim relevantnim stekholderima u ispunjenju državne i globalne uloge. Istovremeno, prepoznavanje implikacija resursa u postizanju globalnih ciljeva i korištenje participativnih pristupa.
- Proširiti fokus na primarne tropske šume kako bi se obuhvatili svi tipovi prirodnih šuma, uključujući umjerene i hladne šume sjevera i ostale visoko ugrožene, biološki bogate šume u tropskim područjima.
- Uzimati u obzir probleme šumarstva u svim relevantnim sektorskim aktivnostima i makroekonomskom radu i podržavati aktivnosti koje će pomoći u zaštiti prirodnih šuma nacionalne i globalne vrijednosti.
- Reducirati ilegalne sječe aktivnim promoviranjem upravljanja i primjene zakonske regulative, što podrazumijeva pružanje pomoći korisnicima kredita u poboljšanju i implementaciji postojeće zakonske regulative.
- Odgovoriti na potrebe za stanovanjem i zapošljavanjem svih siromašnih ljudi nastavljajući očuvanje prava domicilnog stanovništva.

Karakteristike uvjeta međunarodnog financiranja

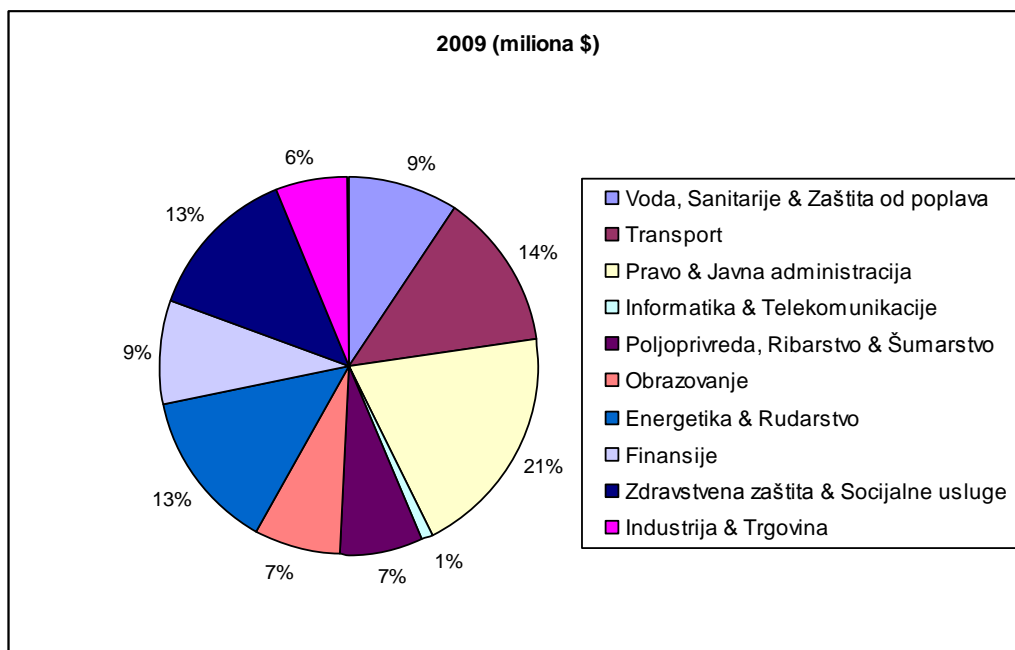
Uvjeti kredita Postojeća regulativa za pozajmljivanje međunarodnih i regionalnih multilateralnih banaka nije u potpunosti prilagođena za razvoj financiranja šumarstva, naročito u odsustvu nacionalnog javnog financiranja i potpora u iznosima i prema uvjetima koji su konzistentni sa karakteristikama projekata u sektoru šumarstva. Uvjeti posuđivanja međunarodnih agencija koji potencijalno utiču na investiranje u šumarstvo su kamatna stopa, grace period, period isplate, devizni sadržaj i period vraćanja plasmana.

Instrumenti Drugo važno pitanje je da li međunarodne institucije mogu uvesti nove financijske instrumente za sektor šumarstva (*neke od mogućnosti su združene sheme financiranja, uspostavljanje garantnih fondova kako bi se reducirao rizik, sheme osiguranja sponzorirane od strane nacionalnih vlada, sektorski i globalni kreditni programi, financiranje integrirane industrije i resursa*).

Koordinacija Treće važno pitanje međunarodnog financiranja se odnosi na potrebu za boljim kombiniranjem uvjeta međunarodnih kredita sa potporama nacionalnog financiranja investicija u šumarstvo. To je jasno demonstrirano u nekoliko zemalja gdje je korištena financijska potpora za značajnu ekspanziju nacionalnih programa zasada i pružanje osnove za konkurentnu i diversificiranu nacionalnu industriju šumarstva za osiguravanje nacionalne ponude energetskog drveta. Naime, potpore (subvencije) sektoru šumarstva su veoma važne obzirom na specijalnu prirodu šumarskih investicija. Međunarodno financiranje, čak i sa poželjnim stopama povrata na projekt, najvjerojatnije neće uspjeti bez ili nacionalnih financijskih potpora kao nadomjestak za neodgovarajuće uvjete međunarodnih kredita ili ukoliko se uvjeti međunarodnih kredita ne promijene tako da odgovaraju financijskoj strukturi projekta. Uslijed naprijed navedenog, međunarodne i regionalne financijske institucije trebaju pružati daleko veću potporu zemljama u dizajniranju efikasnih financijskih potpora, posebno za zasade i ostale projekte u šumarstvu koji imaju dugačak period otplate i visoki stupanj rizika i neizvjesnosti koji utiču na njihove povrate.

Na osnovu godišnjeg izvještaja Svjetske banke (World Bank Annual Report 2009), sektorska struktura financiranja u 2009.godini je bila kako slijedi (*na osnovu usporednih podataka za period 2004/2009 relativno učešće pojedinačnih sektora u ukupnom financiranju je bilo u sličnim omjerima*):

	2009 (mil \$)
Voda, Sanitarije & Zaštita od poplava	4,364.9
Transport	6,260.6
Pravo & Javna administracija	9,491.6
Informatika & Telekomunikacije	329.2
Poljoprivreda, Ribarstvo & Šumarstvo	3,400.0
Obrazovanje	3,444.8
Energetika & Rudarstvo	6,267.4
Finansije	4,235.6
Zdravstvena zaštita & Socijalne usluge	6,305.5
Industrija & Trgovina	2,806.5
UKUPNO	46,906.1

Grafikon 4. Struktura financiranja pojedinih sektora u 2009

Prema odnosnim podacima, ukupno financiranje sektora *Poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo* je iznosilo 7% sveukupnog financiranja od strane Svjetske, dok su dominantni sektori u koje se financiralo *Pravo & Javna administracija* (20%), *Transport, Energetika & Rudarstvo* i *Zdravstvena zaštita & Socijalne usluge* (13%).

Kada je u pitanju sektor šumarstva u BiH, dosadašnja ulaganja od strane Svjetske banke su se odnosila na slijedeće:

- Financiranje zasada novih kultura (oko 550 ha);
- Rekonstrukciju postojećih i izgradnja novih šumskih putova (u dužini oko 210 km);
- Financiranje kompletne konstrukcije državne inventure šuma;
- Uvođenje standarda održivog gospodarenja šumama.

Financiranje od strane komercijalnih banaka

Za razliku od Svjetske banke i ostalih međunarodnih razvojnih institucija koje uglavnom financiraju razvojne projekte u sektoru šumarstva, komercijalne banke su usmjerene ka financiranju isključivo poduzeća šumarstva kao privrednih subjekata.

Kao input za analizu kreditnog zahtjeva koriste se financijski izvještaji poduzeća. Prilikom analize kreditnog zahtjeva, komercijalne banke ocjenjuju kako kvantitativne, tako i kvalitativne pokazatelje poduzeća.

Kvantitativna analiza

Odluka o financiranju se donosi na osnovu ocjene kreditne sposobnosti poduzeća (procjena mogućnosti neizmirenja kreditnih obaveza od strane poduzeća), koja se provodi na osnovu analize

financijskih pokazatelja poduzeća zasnovanih na financijskim izvještajima (na osnovu odnosa koji pokazuju sposobnost kompanije da generira buduće profite za period otplate kredita, a koji će generirati gotovinske tokove dovoljne za otplatu kreditnih obaveza).

Kvalitativna analiza

Pored analize kvantitativnih pokazatelja koji pružaju sliku o mogućnosti subjekta da proizvodi dovoljne gotovinske tokove koji će biti korišteni za otplatu kreditnih obaveza, financijske institucije prilikom donošenja odluke o financiranju također provode analizu kvalitativnih pokazatelja poduzeća, u koje između ostalog spadaju: *vlasnička struktura, kvaliteta upravljačke funkcije, kvaliteta računovodstvene funkcije, transparentnost klijenta, nivo diversifikacije kupaca i dobavljača, raspon proizvoda/tehnologija, historija u osnovnom poslu, intenzitet konkurencije, razvoj industrije i ovisnost o poslovanju/ciklusu industrije u kojoj konkretno poduzeće djeluje, rizici uvoza/izvoza, itd.*

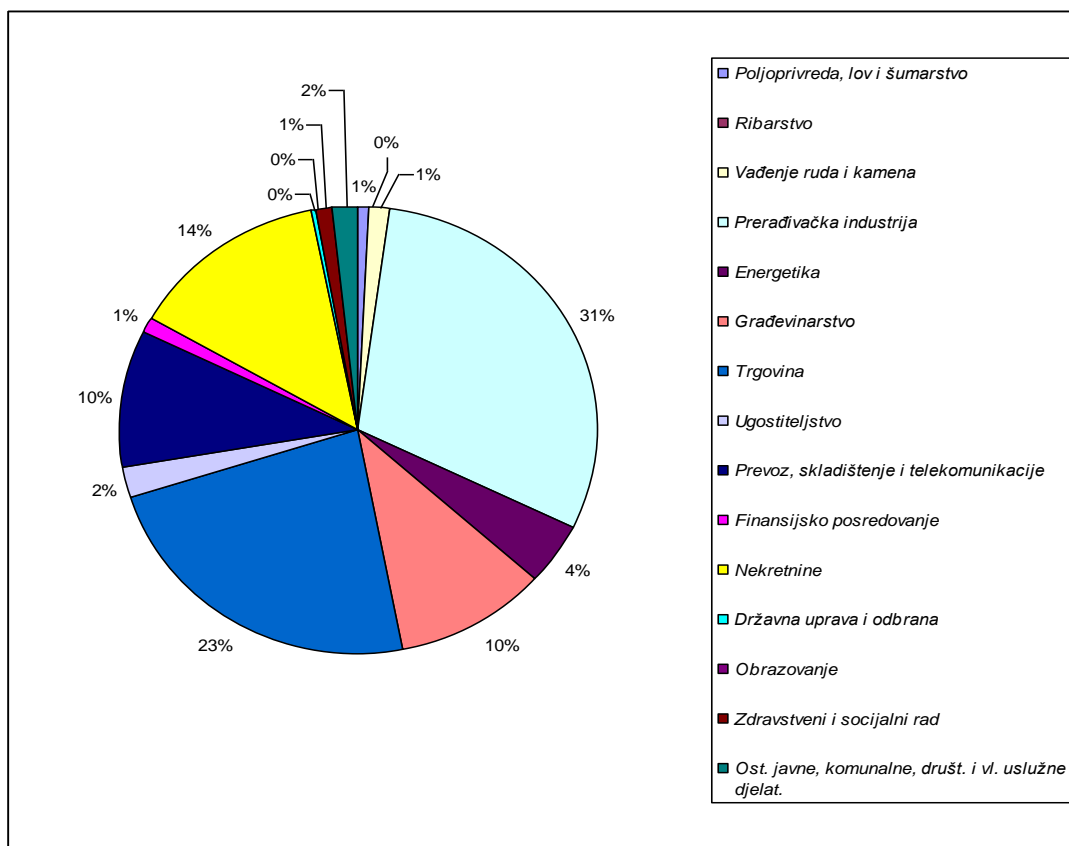
Diversifikacija kreditnog portfolia

U okviru svojih kreditnih aktivnosti, komercijalne banke nastoje da diverzificiraju svoj kreditni portfolio na način da financiraju poduzeća iz različitih sektora, a u cilju minimiziranja kreditnog rizika (izbjegavanja sektorskih koncentracija).

Prema podacima iz *Statističkog godišnjaka/ljetopisa Federacije BiH za 2009.godinu*, financiranje sektora iz financijskih kredita i financijskog leasinga u 2008.godini je iznosilo kako slijedi.

U vrijeme pogoršane financijske situacije na tržištu, komercijalne banke su sklonije da primjenjuju restriktivne kreditne politike prema primarnom sektoru u koji spada i sektor šumarstva, odnosno odnosnom segmentu se odobravaju plasmani samo u slučaju povoljnog rejtinga sa dobrom tržišnom pozicijom, subjektima sa diversificiranim aktivnostima u cilju minimiziranja kreditnog rizika, odnosno prema kriterijima koji su puno strožiji u odnosu na atraktivnije grane kao što su necikličke potrošačke industrije (proizvodnja hrane i kućnih potrepština), trgovina, energetika, informacijska tehnologija, telekomunikacije itd.

	2008
	<i>('000 KM)</i>
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	9,696
Ribarstvo	1,087
Vađenje ruda i kamena	15,038
Prerađivačka industrija	369,926
Energetika	54,115
Građevinarstvo	125,062
Trgovina	283,015
Ugostiteljstvo	24,200
Prevoz, skladištenje i telekomunikacije	123,882
Finansijsko posredovanje	13,479
Nekretnine	165,650
Državna uprava i odbrana	5,275
Obrazovanje	185
Zdravstveni i socijalni rad	12,542
Ost. javne, komunalne, društ. i vl. uslužne djelat.	20,174
PRAVNA LICA UKUPNO	1,223,326

Grafikon 5. Procentualni udio pojedinih sektora u financiranju od strane komercijalnih banaka

Prema odnosnim podacima, ukupno financiranje sektora *Poljoprivreda, lov i šumarstvo* je iznosilo 0,79% sveukupnog financiranja iz kredita i leasinga komercijalnih banaka i leasing društava pravnih lica u FBiH, dok su dominantni sektori u koje je izvršeno financiranje bili: *Prerađivačka industrija* (31%), *Trgovina* (23%), *Nekretnine* (14%) i *Prijevoz, skladištenje i telekomunikacije* (10%). Nivo financiranja primarnog sektora od strane komercijalnih banaka također ukazuje na njegovu neatraktivnost za financiranje, a što je povezano sa niskom profitabilnošću odnosno sektora, odnosno visine kreditnog rizika koji se odnosi na neizvjesnost generiranja gotovinskog toka za podmirenje kreditnih obaveza.

Strana ulaganja u sektor šumarstva

Direktne strane investicije su se značajno povećale u šumskoj industriji od 1990-tih. U zemljama u razvoju je ustanovljena povezanost između direktnih stranih investicija (FDI) i bruto društvenog dohotka (GDP), sugeriraju da politike koje podržavaju otvorenost (barem sektorsku) mogu imati pozitivan ekonomski utjecaj na zemlju domaćina. Kako bi se ohrabrilu održivo gospodarenje šumskim resursima, neophodno je kreirati šumarske politike koje će imati za cilj održivo korištenje šumskih resursa, kao i sredstva za primjenu takvih politika.

Glavni rizici identificirani od strane stranih investitora su politički rizik (*loša vlada, nestabilna valuta, siromašna ekonomija*), nesigurna prava iz vlasništva (*nejasno ili konfliktno vlasništvo ili korištenje prava*), gubitak imovine (*npr. uslijed prirodnih katastrofa*), gubitak prihoda (*promjenjivost tržišnih cijena, gubitak značajnog klijenta ili destrukcija šume*), operativni rizik (*obzirom da šumarstvo nije egzaktna nauka, uspjeh individualnih projekata ovisi o vještinama menadžera*), likvidnost investicija (*nesposobnost za nesmetanu kupovinu i prodaju šumarskih proizvoda povećava troškove financiranja*).

Karakteristike sektora šumarstva sa stanovišta financiranja

Iz provedenih analiza načina i nivoa financiranja sektora šumarstva proističe da isti nije atraktivan za financiranje i strana ulaganja iz sljedećih razloga:

- Investicije u sektor šumarstva imaju dosta dugotrajan period povrata kapitala, što negativno utiče na odluku o financiranju (*sa izuzetkom projekata investiranja u finalnu proizvodnju drveta, u segmentima koji imaju osigurana nacionalna i međunarodna tržišta*).
- Postoje velike neizvjesnosti oko budućih prihoda od investicija u šumarstvo, što ga čini neatraktivnim za financiranje u odnosu na neke druge sektore, prvenstveno od strane komercijalnih banaka, čije se odluke o financiranju baziraju prvenstveno na procjeni budućih profita poduzeća koji mogu generirati dovoljan gotovinski tok za otplatu kreditnih obaveza.
- Gotovinski tok investicija u šumarstvo karakterizira relativno produženi inicijalni periodi gotovinskih deficita (*negativni gotovinski tok*), što zahtijeva specijalno dugoročno financiranje, čak i ako su stope ekonomskih i financijskih povrata u konačnici na zadovoljavajućem nivou.
- Iako niti zasadi niti prirodne šume nisu naročito kapitalno intenzivne u odnosu na primarne i sekundarne procesne aktivnosti koje opslužuju, operacije u šumarstvu uključuju dugotrajne periode otplate (*uslijed dugotrajnog povrata kapitala*).
- Nepoznavanje investicija u šumarstvo od strane međunarodnih financijskih institucija, kao i odsustvo podrške za formulaciju projekata u šumarstvu, identificiranje i pripremu projekata koji bi mogli kandidirati za međunarodno financiranje.

Uslijed naprijed navedenog, potrebno je stvoriti okvir za mogućnost specijalnog dugoročnog financiranja sektora šumarstva i potpore u vidu subvencija od strane Vlade kao nadomjestak za neadekvatnu strukturu financiranja operacija u šumarstvu od strane međunarodnih financijskih institucija.

Identifikacija problema

- *Nepostojanje zakonske regulative za sustavno korištenje EU fondova*
- *Nepostojanje međusektorskog djelovanja*
- *Razvoj ruralnog područja samo kroz djelovanje jednog vida razvoja uz zanemarivanje drugih*

Prijedlog mjera

- *Nova legislativa koja detaljno tretira problematiku ruralnog razvoja*

- *Plansko i međusektorsko djelovanje*
- *Kontinuirano unapređenje stanja šumskog fonda uz osiguranje stabilnosti i potrajnosti općekorisnih funkcija šuma, uz oslonac na ruralni razvoj*

7. KLJUČNI PRINCIPI (NAČELA) SOCIJALNOG ASPEKTA GOSPODARENJA ŠUMSKIM RESURSIMA

Vlada FBiH se obavezala na pridržavanje sljedećih ključnih principa u pogledu obaveza koje proističu iz utjecaja klimatskih promjena na šumske ekosustave:

1. Stabilnost šumskih ekosustava

Stabilni šumski ekosustavi su garancija da će šuma ispuniti svoju sociološku ulogu. Ovdje se prije svega treba naglasiti stabilnost prirodnih šuma.

2. Legislativu koja tretira sociološki aspekt šuma u FBiH, uvažavajući znanstvena dostignuća u ovoj oblasti.

Potrebno je izraditi posebnu legislativu koja će tretirati problematiku sociološkog aspekta šumarstva na razini države, te entiteta, uvažavajući specifičnu situaciju u kojoj se nalazi BiH, jer se na taj način može zaposliti veliki broj radnika iz ruralnih područja, uz obavezno tretiranje urbanog i periurbanog šumarstva.

3. Međusektorski dijalog u ruralnom razvoju – urbanom i periurbanom šumarstvu

Veoma često smo svjedoci da se uopće ne provode nikakve koordinirane aktivnosti između sektora koji su zainteresirani za ruralni razvoj (šumarstvo – poljoprivreda). Tako svaki od sektora radi za sebe i provodi svoje inicijative, često preklapajući se sa drugima.

4. Zaštićena područja kao temelj razvoja ruralnih područja i poboljšanja sociološkog djelovanja šume

Postoje brojni primjeri u svijetu (Tirol u Austriji, Julijske alpe u Sloveniji) gdje su zaštićena područja glavna poluga razvoja ruralnih krajeva. To se prije svega ogleda u razvoju ekoturizma, seoskog turizma, proizvodnji organske hrane i drugim uslugama u koje je uključeno lokalno stanovništvo.

5. Čvrsta osnovu za financiranje istraživanja na razini svih vladinih ministarstava, kao i kantonalnih/županijskih.

Osigurati stalne fondove za financiranje istraživačkih projekata vezanih za sociološki aspekt šuma, zaštitu šuma i povećanje proizvodnosti nedrvnih proizvoda na razinama državnih, entitetskih i kantonalnih ministarstava, kao i zainteresiranih privrednih subjekata.

6. Osigurana podrška DPZ (kroz fondove, takse i sl.)

Bez podrške lokalne i šire društveno političke zajednice ne može se razvijati sociološka uloga šuma, jer se mogu stalno javljati određeni administrativni problemi, kao i problemi materijalne podrške. DPZ treba da osigura sustavno financiranje, kao i određene interventne fondove, te da osigura određena davanja kroz određene takse ili subvencije za razvoj ove oblasti, posebno za korištenje nedrvnih šumskih proizvoda.

7. Participatorni pristup u planiranju i realizaciji koncepata cjeloživotnog učenja i razvoja šumarskog sektora.

Izraženi i dinamični zahtjevi za promjenom po svim pitanjima vezanim za funkcioniranje šumarstva kao privredne grane i njene sociološke uloge, uz sinergiju ruralnog razvoja, doveli su do izraženog interesa svih učesnika u tom procesu za aktivnijom ulogom i integriranjem u sve procese planiranja i odlučivanja kada je u pitanju razvoj sektora.

8. Konstantna medijska kampanja

Aktivno provoditi medijsku kampanju o značaju borbe sociološke uloge šuma i ruralnog razvoja, uz korištenje svih medija.

8. FINALIZACIJA CILJEVA, STRATEGIJA I AKCIONOG PLANA (NA TEMELJU POVRATNIH INFORMACIJA DOBIVENIH SA JAVNIH KONSULTACIJA I KOMENTARA OD STRANE RELEVANTNIH INSTITUCIJA, ORGANIZACIJA I POJEDINACA FINALIZIRATI CILJEVE, STRATEGIJE I AKCIONI PLAN)

1. Nova legislativa

- Utvrditi principe i kriterije trajno održivog gazdovanja šumama u FBiH, i predložiti uvjete za osiguranje većeg utjecaja sociološke komponente.
- Definirati smjernice (općih i tehničkih ciljeva) gospodarenja šumama i šumskim zemljištima u FBiH, te njihovog utjecaja na sociološko stanje tog područja
- Izraditi Pravilnik o elementima izrade ŠGO, uključujući i kriterije koje moraju ispunjavati institucije koje ih izrađuju po pitanju sociološke važnosti šuma
- Nastaviti usuglašavati legislativu s EU.
- Raditi na međusektorskoj suradnji svih zainteresiranih strana vezanih za sociološku ulogu šuma (ruralni razvoj)

2. Postizanje potrajnosti u gospodarenju šumama

- Raditi na stvaranju optimalnih sustava gospodarenja šumama.
- Izraditi nacionalne standarde za potrajno gospodarenje šumama.
- Osigurati stručni kadar.
- Certificirati šume prema FSC proceduri.
- Promocija i razvoj HC VF koncepta i alata

3. Optimizacija sociološkog utjecaja u planiranju i gazdovanju šumama

- Raditi na sustavnom praćenju sociološkog utjecaja na šume.
- Razviti optimalne metode upravljanja, uz zadovoljenje svih socioloških potreba.
- Razviti sustav integralne zaštite šuma.
- Zaštititi prirodno naslijeđe kroz odgovarajuće sustave zaštite (HC VF).
- Definirati kriterije klasifikacije šuma prema namjeni.

4. Poslovanje šumarskih poduzeća u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva prema šumi

- Očuvanje prava legitimnog gospodarenja svim šumskim resursima, kako na zaštićenim, tako i na ostalim područjima, bez obzira na namjenu šume,
- Primjena suvremenih dostignuća šumarske nauke i implementacija koncepta multifunkcionalnog šumarstva kao elemenata prepoznatljivosti poslovanja,
- Povećanje udjela ostalih proizvoda i usluga šumarstva u proizvodno-poslovnom portfoliju,
- Stvaranje pretpostavki i izrada planova diversifikacije poduzeća,
- Provođenje koncepta certificiranja gospodarenja u skladu sa međunarodno priznatim standardima održivog gospodarenja šumskim resursima.

5. Razvoj i integracija ruralnih područja u sociološkim okvirima korištenja šumskih resursa

- Razvoj seoskog turizma
- Razvoj ruralnog turizma
- Proizvodnja organske hrane
- Uzgoj divljači u kontroliranim uvjetima
- Izrada autentičnih suvenira

6. Optimizirati i regulirati korištenje šumskih nedrvenih proizvoda

- Razvoj korištenja sporednih proizvoda od drva (smola, sokovi, paste, eterična ulja).
- Razviti plan korištenja ljekovitog bilja na principima potrajnosti.
- Razviti plan korištenja gljiva na principima potrajnosti.
- Razvijati lovni turizam s pratećom ponudom.
- Uzgoj divljači u zatvorenom prostoru.

7. Razvoj suvremenog cjelo životnog obrazovanja vezanog uz ruralni razvoj.

- Aktivno učešće šumarskih stručnjaka iz prakse u procesima planiranja nastavnih programa na svim razinama i realizacije nastavnih sadržaja,
- Razmjena najnovijih naučnih i stručnih znanja i iskustava u oblasti šumarstva i hortikulture
- Razvoj nevladinih organizacija za afirmaciju šumarstva, kroz seminare, skupove i sl. u formi cjelo životnog učenja.

8. Sustavni kontakt s medijima uz stalni razvoj PR ruralnog područja

- Stalni kontakt sa medijima
- Izdavanje propagandnog materijala vezanog za ruralni razvoj
- Održavanje predavanja i panel diskusija
- Osiguravanje promotivnih izleta i obilazak ruralnih područja u kojima se implementiraju projekti

9. Međunarodna suradnja, usuglašenost legislative, osiguranje transparentnosti u donošenju zakona i procedura koje se odnose na finansiranje socijalnog aspekta gospodarenja šumom.

- Međunarodna suradnja i uključivanje u razne forume koji se bave problemom socialnog aspekta u gospodarenju šumom,
- Usklađivanje zakona s Europskim uputama,
- Donošenje novog Zakona o šumama,
- Usklađivanje sa Zakonom o zaštiti prirode,
- Zakonsko osiguranje finansijskih sredstava od vlade i međunarodnih institucija.

Na temelju ciljeva predlažu se akcioni planovi, indikatori, verifikatori, finansijski izvori i odgovorne institucije:

Tablica 23. Ciljevi i akcioni plan

Cilj 1. Nova legislativa								
Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Financijski plan	Izvori financiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Utvrđiti principe i kriterije trajno održivog gazdovanja šumama u FBiH, i predložiti uvjete za osiguranje istog	Izmjena Zakona o šumama i usklađivanje sa suvremenim principima gazdovanja šumama	Prijedlog Zakona o šumama	Zakon šumama (donesen sa odgovarajućom izmjenom)	0 KM	Budžet FBiH	2012	FMPVŠ	I
Definiranje smjernica (općih i tehničkih ciljeva) gospodarenja šumama i šumskim zemljištima u FBiH	Rad na dugoročnim smjericama gazdovanja šumama i šumskim zemljištima	Raspisivanje tendera za izradu dugoročnih smjernica. Nacrt planova - dugoročnih smjernica. Izrađeni planovi - dugoročne smjernice	Izrada uređajnog plana – dugoročnih smjernica gazdovanja šumama i šumskim zemljištima u FBiH (državne šume i privatne šume)	80.000 KM	Fond za unapređenje šuma FBiH pri budžetu FBiH	2012	FMPVŠ	I
Utvrđiti principe ustanovljavanja ŠGP radi jedinstvenog i održivog gospodarenja šumama u FBiH	Rad na principima održivog gazdovanja šumama i šumskim zemljištima	Prijedlog Zakona o šumama. Zakon o šumama (donesen sa odgovarajućom izmjenom)	Dopuna Zakona o šumama sa unesenim principima ustanovljavanja ŠGP	0 KM	Budžet FBiH	2012	FMPVŠ	I
Izrada Pravilnika o elementima izrade ŠGO, uključujući i kriterije koje moraju ispunjavati institucije koje ih izrađuju	Rad na pravilniku (-cima)	Prijedlog pravilnika za javnu raspravu.	Donesen pravilnik (-ici)	0 KM	Budžet FBiH	2012	FMPVŠ	I
Nastaviti usuglašavati šumarsku legislativu s EU	Usuglašavanje nacionalne legislative s onom u EU	Izvršena usklađivanja	Prihvaćena usklađenja zakonskoj legislativi	0 KM	Budžet FBiH	2016	FMPVŠ FUŠ	I
Raditi na međusektorskoj suradnji svih zainteresiranih	Zajednički rad na legislativi kroz panel diskusije	Urađena usklađivanja	Donesena nova legislativa	0 KM	FMPVŠ FMTO FMPU FMRI	2016	FMPVŠ FMTO FMPU FMRI	I

strana za "Očuvanje stabilnosti i unapređenje šumskih ekosustava".								
2. Postizanje potrajnosti u gospodarenju šumama								
Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Financijski plan	Izvori financiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Stvaranje optimalnih sustava gospodarenja šumama	Analiza dosadašnjeg stanja u gospodarenju i propisivanje novih metoda	Provedena analiza	Prihvaćen završni izvještaj o obavljenom istraživanju	150.000 KM/godišnje	Budžet FBiH Budžet Kantona ŠGD	2016	FMPVŠ	I
Izraditi nacionalne standarde za potrajno gospodarenje šumama	Kroz analizu dosadašnjeg gospodarenja šumama te iskustvima iz prethodnog perioda u upravljanju šuma, uraditi standarde za potrajno gospodarenje šumama	Urađeni standardi	Prihvaćeni standardi za potrajno gospodarenje šumama	100.000 KM	Budžet FBiH	2013	FMPVŠ	I
Osigurati stalni kadrovski potencijal.	Suradnja sa fakultetima i srednjim školama	Kadrovi koji se brzo prilagode novim izmijenjenim uvjetima gospodarenja šumama	Kvalitetno obrazovanje	0 KM	FMON KMON	2016	FMON KMON	II
Certificirati šume prema FSC proceduri (za 5 godina certificirati 250 000 ha)	Rad na certifikaciji	Provedena certifikacija	Prihvaćena certifikacija ŠGD i dodjela akreditiva o certifikaciji	2 KM/ha	ŠGD	2016	ŠGD	I
Promocija i razvoj HCVF koncepta i alata	Rad ekspertnih timova na uvođenju koncepta HCVF u zakone o šumama i zaštiti prirode	Rad ekspertnih timova	Novi zakon ili usklađeni stari	0	Budžet FBiH	2013.	FMPVŠ, FMOT, FUŠ,	I

3. Osiguranje socioloških utjecaja u planiranju i gazdovanju šumama								
Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Financijski plan	Izvori financiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Raditi na sustavnom praćenju sociološkog utjecaja na šume	Razviti metodologiju	Poboljšanje sociološkog pristupa šumama	Bolje vrjednovanje šuma	0 KM	FUŠ, KUŠ, ŠGD	2016	KUŠ, ŠGD	I
Razviti optimalne metode upravljanja, uz zadovoljenje svih socioloških potreba	Rad na novim metodama upravljanja šumama	Bolje zadovoljenje socioloških potreba	Prihvaćene nove metode na temelju postignutih rezultata u zadovoljavanju socioloških potreba	0 KM	FUŠ, KUŠ, ŠGD	2016	KUŠ, ŠGD	I
Razviti protupožarni sustav i sustav za rano upozorenje	Provesti aktivnosti na nivou ministarstava	Uspostava sustava dojava požara	Izgrađen sustav dojava požara prema planu	0 KM (mogućnost donacije)	Vijeće ministara FMPVŠ FUS KUS	2014	Vijeće ministara FMPVŠ FUS KUS	I
Zaštita šuma i prirodnog naslijeđa kroz odgovarajuće sustave zaštite (HCVF)	Prihvaćanje HCVF metodologije kroz legislativu i izdvajanje šuma prema kategorijama	Novo izdvojene površine svih kategorija	Veća zaštita šuma i prirodnog naslijeđa	0 KM	FUŠ, KUŠ, ŠGD	2016	KUŠ, ŠGD	I
Definirati kriterije klasifikacije šuma prema namjeni	Razraditi kriterije klasifikacije šuma	Prihvaćena klasifikacije kroz legislativu i rad na klasifikaciji šuma	Izvršena klasifikacija šuma	55.000 KM	FUŠ, KUŠ, ŠGD	2016	KUŠ, ŠGD	II
4. Poslovanje šumarskih poduzeća u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva prema šumi								
Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Financijski plan	Izvori financiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Očuvanje prava legitimnog gospodarenja svim šumskim resursima, kako na zaštićenim, tako i na ostalim područjima, bez obzira na namjenu šume	Izrada nove legislativne	Rad na novoj legislativi	Usvojena nova legislativa	0 KM	Budžet FBiH, Budžet kantona Fond za ZP	2012.	FMPVŠ, FŠU, KMŠ ili KMP	I
Primjena suvremenih	Raditi na planovima	Novi planovi razvoja poduzeća	Veoma brza prilagodba poduzeća izmijenjenim ekonomskim uvjetima u	30.000 KM/po poduzeću	Budžet kantona	2015.	KMŠ ili KMP	II

dostignuća šumarske nauke i implementacija koncepta multifunkcionalnog šumarstva kao elemenata prepoznatljivosti poslovanja	reinženjeringa poduzeća		okruženju	(9 poduzeća)	Fond za ZP			
Povećanje udjela ostalih proizvoda i usluga šumarstva u proizvodno-poslovnom portfoliju	Izrada nove strategije razvoja poduzeća	Bolji finansijski efekti	Bolje korištenje ostalih šumskih proizvoda	30.000 KM/po poduzeću (9 poduzeća)	Budžet kantona	2015.	KMŠ ili KMP	I
Stvaranje pretpostavki i izrada planova diversifikacije poduzeća	Praćenje ekonomske situacije u zemlji i zahtjeva građana	Rad na diversifikaciji poduzeća	Brza prilagodba na promjene tržišta	30.000 KM/po poduzeću (9 poduzeća)	ŠGD	2015.	ŠGD	II
Provođenje koncepta certificiranja gospodarenja u skladu sa međunarodno priznatim standardima održivog gospodarenja šumskim resursima	Certifikacija šumarskih poduzeća	Postupak certificacije	Certificirana poduzeća, i bolji plasman proizvoda na svjetskom tržištu gdje se traže certificirani proizvodi	150.000 KM/po poduzeću (9 poduzeća)	Budžet kantona, ŠGD	2015.	KMŠ ili KMP, ŠGD	I
5. Razvoj i integracija ruralnih područja u sociološkim okvirima korištenja šumskih resursa								
Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Finansijski plan	Izvori financiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Razvoj seoskog turizma	Izrada plana za razvoj seoskog turizma Razvoj seoskog turizma	Radovi na planovima razvoja seoskog turizma Pokrenut seoski turizama	Prihvaćeni planovi Rast potražnje za seoskim turizmom – zadovoljni gosti	150.000 KM	Budžet FBiH, Budžet kantona Fond za ZP	2015.	FMPVŠ, FŠU, KMŠ ili KMP	I
Razvoj ruralnog turizma	Izrada plana za razvoj ruralnog turizma Razvoj ruralnog	Radovi na planovima razvoja ruralnog turizma Pokrenut ruralni turizama	Prihvaćeni planovi Rast potražnje za ruralnim turizmom – zadovoljni posjetitelji	150.000 KM	Budžet FBiH, Budžet kantona Fond za ZP	2015.	FMPVŠ, FŠU, KMŠ ili KMP	I

	turizma i pratećih aktivnosti							
Proizvodnja organske hrane	Izrada plana proizvodnje organske hrane Proizvodnja organske hrane	Radovi na planovima za organsku proizvodnju Pokrenuta organska proizvodnja	Prihvaćeni planovi za organsku proizvodnju Rast potražnje za organskim proizvodima	50.000 KM	Budžet FBiH, Budžet kantona Fond za ZP	2015	FMPVŠ, FŠU, KMŠ ili KMP	I
Uzgoj divljači u kontroliranim uvjetima	Izrada plana uzgoja divljači u kontroliranim uvjetima Uzgoj divljači	Radovi na planovima uzgoja divljači Pokrenut proizvodnja	Prihvaćeni planovi uzgoja divljači Rast potražnje za mesom divljači	150.000 KM	Budžet FBiH, Budžet kantona Fond za ZP	2015.	FMPVŠ, FŠU, KMŠ ili KMP	I
Izrada autentičnih suvenirira	Izrada autentičnim suvenirima	Proizvedeni suvenirira	Rast potražnje za suvenirima	10.000 KM	Budžet FBiH, Budžet kantona Fond za ZP	2015.	FMPVŠ, FŠU, KMŠ ili KMP	II

6. Optimizirati i regulirati korištenje šumskih nedrvnih proizvoda

Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Finansijski plan	Izvori financiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Razvoj korištenja sporednih proizvoda od drva (smola, sokovi, paste, eterična ulja)	Izrada plana za korištenje smola, sokova, paste, eterična ulja	Rada na planu	Ostvarena dobit u radu s smolama, sokovima, pastama, eteričnim uljima uz zapošljavanje ruralnog stanovništva	150.000 KM/po poduzeću (9 poduzeća)	Budžet FBiH, udžet kantona	2016	KMŠ ili KMP, ŠGD	I
Razviti plan korištenja ljekovitog bilja na principima potrajnosti	Izrada plana za korištenje ljekovitog bilja	Rada na planu	Ostvarena dobit u radu s ljekovitim biljem uz zapošljavanje ruralnog stanovništva	50.000 KM/po poduzeću (9 poduzeća)	Budžet FBiH, udžet kantona	2016	KMŠ ili KMP, ŠGD	I
Razviti plan korištenja gljiva na principima potrajnosti	Izrada plana za korištenje gljiva	Rada na planu	Ostvarena dobit u radu s gljivama uz zapošljavanje ruralnog stanovništva	50.000 KM/po poduzeću (9 poduzeća)	Budžet FBiH, udžet kantona	2016	KMŠ ili KMP, ŠGD	I
Razvijati lovni turizam s pratećom ponudom	Izrada plana za razvoj lovnog turizma	Rada na planu	Ostvarena dobit lovnog turizma uz zapošljavanje ruralnog stanovništva	100.000 KM/po poduzeću (9 poduzeća)	Budžet FBiH, udžet kantona	2016	KMŠ ili KMP, ŠGD	I
Uzgoj divljači u zatvorenom prostoru	Izrada plana za uzgoj divljači	Rada na planu	Ostvarena dobit od uzgoja divljači uz zapošljavanje ruralnog stanovništva	300.000 KM/po poduzeću (9 poduzeća)	Budžet FBiH, udžet kantona	2016	KMŠ ili KMP, ŠGD	I

7. Razvoj suvremenog cjeloživotnog obrazovanja vezanog uz ruralni razvoj.

Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Financijski plan	Izvori financiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Aktivno učešće šumarskih stručnjaka iz prakse u procesima planiranja nastavnih programa na svim razinama i realizacije nastavnih sadržaja	Plan za razvoj cjelo životnog učenja šumarskih stručnjaka	Rad na cjelo životnom učenje	Dobro obrazovani šumarski stručnjaci sposobni da doprinesu razvoju ruralnog područja	50 000 KM	Budžet FBiH, Budžet kantona	2014	FMVPŠ, udruženja, ŠF	I
Razmjena najnovijih naučnih i stručnih znanja i iskustava u oblasti šumarstva i hortikulture	Organiziranje edukacija za stručnjake	Kursovi, predavanja, workshopovi, i sl.	% plan: ostvarenje	10.000 KM	Budžet FBiH/ Fond za ZP	2016.	FMPVŠ	II
Razvoj nevladinih organizacija za afirmaciju šumarstva, kroz seminare, skupove i sl. u formi cjelo životnog učenja	Suradnja sa fakultetima i srednjim školama	Kadrovi koji se brzo prilagode novim uvjetima tržišta	% povećanje po godinama	0 KM	FMPVŠ	2016.	FMPVŠ	I
8. Sustavni kontakt s medijima uz stalni razvoj PR ruralnog područja								
Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Financijski plan	Izvori financiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Stalni kontakt sa medijima	Stvaranje nove slike o ruralnim područjima	Emisije uz učešću šumarske struke	Bolji imidž šumara	50.000 KM	Budžet FBiH Fond za ZP	2016.	FMPVŠ	II
Izdavanje propagandnog materijala vezanog za ruralni razvoj	Stalna medijska kampanja, Organiziranje predavanja okruglih stolova i radionica. Ustrojavanje web stranica koje tretiraju problematiku klimatskih promjena. Publicirati	Brošure, knjige, web strane, i druge publikacije	Javno mnijenje	175 000 KM	FMPVŠ FUS KUS	2015	FMPVŠ FUS KUS	II

	knjige i periodične publikacije s problematikom klimatskih promjena. Tiskanje propagandnog materijala.							
Održavanje predavanja i panel diskusija	Veće angažiranje šumara u društvenom radu i ekološkim organizacijama, kursovima iz zaštiti prirode.	Veće angažiranje na terenu i bolji kontakt sa stanovništvom.	Promjena stava javnog mnijenja	0	FMPVŠ FUS KUS	2015	FMPVŠ FUS KUS	II
Osiguravanje promotivnih izleta i obilazak ruralnih područja u kojima se implementiraju projekti	Organizirati promotivne posjete određenim područjima, kroz prezentacije socioloških aktivnosti	Organizirani izleti za medije i potencijalne investitore	Bolji imidž ruralnih područja, te veće investicije u razvoj ruralnog područja uz korištenje nedrvenih i sporednih šumskih proizvoda	20 000 KM/po poduzeću (9 poduzeća)	FMPVŠ FUS KUS	2015	FMPVŠ FUS KUS	II
9. Međunarodna suradnja, usuglašenost legislativne, osiguranje transparentnosti u donošenju zakona i procedura koje se odnose na finansiranje socijalnog aspekta gospodarenja šumom.								
Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Finansijski plan	Izvori financiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Međunarodna suradnja i uključivanje u razne forume koji se bave problemom zaštićenih područja i zaštitom biodiverziteta	Aktivno uključivanje u aktivnosti različitih međunarodnih asocijacija i foruma, koji se bave problematikom sociološkog upravljanja šumama; Osiguranje međunarodne	Potpisani pristupni dokumenti; Rad na međunarodnim projektima; Međunarodni projekti ciljano usmjereni ka našim ZP	Aktivno učešće u radu stranih organizacija; Realizacija međunarodne pomoći; Aktivno učešće u međunarodnim projektima koji su ciljano usmjereni ka našim ZP	15.000 KM/godišnje	Budžet FBiH	2015.	FMPVŠ FUŠ	II

	stručne pomoći; Učešće na međunarodnim projektima							
Usklađivanje zakona s Europskim uputama	Usaglašavanje nacionalne legislativne s onom u EU	Usklađena legislativa	Prihvaćene izmjene u legislativi zakon	0	Budžet FBiH	2013.	FMPVŠ FUŠ	I
Donošenje novog Zakona o šumama	Rad ekspertnih timova	Novi zakon	Prihvaćen novi zakon	0	Budžet FBiH	2013.	FMPVŠ FUŠ	I
Usklađivanje Zakona o zaštiti prirode	Rad ekspertnih timova	Izvršeno usklađivanje	Prihvaćen novi zakon	0	Budžet FBiH	2013.	FMPVŠ FMOT FUŠ	I
Zakonsko osiguranje trajnog izvora finansiranja	Formiranje budžeta na razini federacije i kantona	Osigurano finansiranje	Rad ZP bez problema u finansiranju osnovnih djelatnosti	0	Budžet FBiH	2013.	FMPVŠ	I

Tablica 24. Pregled okvirnih troškova po godinama realizacije za planski period 2012. – 2016. godina

AKTIVNOST	Troškovi po godinama (KM)					
	2012. g.	2013. g.	2014. g.	2015. g.	2016. g.	UKUPNO
Specifični ciljevi	Cilj 1. Nova legislativa					
Utvrđiti principe i kriterije trajno održivog gazdovanja šumama u FBiH, i predložiti uvjete za osiguranje istog	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Definiranje smjernica (općih i tehničkih ciljeva) gospodarenja šumama i šumskim zemljištima u FBiH	80.000 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	80.000 KM
Utvrđiti principe ustanovljavanja ŠGP radi jedinstvenog i održivog gospodarenja šumama u FBiH	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Izrada Pravilnika o elementima izrade ŠGO, uključujući i kriterije koje moraju ispunjavati institucije koje ih izrađuju	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Nastaviti usaglašavati šumarsku legislativu s EU	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Raditi na međusektorskoj suradnji svih zainteresiranih strana za "Očuvanje stabilnosti i unapređenje šumskih ekosustava".	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Ukupno	80.000 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	80.000 KM
Specifični ciljevi	2. Postizanje potrajnosti u gospodarenju šumama					
Stvaranje optimalnih sustava gospodarenja šumama	150.000 KM	150.000 KM	150.000 KM	150.000 KM	150.000 KM	750.000 KM
Izraditi nacionalne standarde za potrajno gospodarenje	0 KM	100.000 KM	0 KM	0 KM	0 KM	100.000 KM

šumama						
Osigurati stalni kadrovski potencijal.	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Certificirati šume prema FSC proceduri (za 5 godina certificirati 250 000 ha)	100.000 KM	100.000 KM	100.000 KM	100.000 KM	100.000 KM	500.000 KM
Promocija i razvoj HCVF koncepta i alata	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0
Ukupno	250.000 KM	350.000 KM	250.000 KM	250.000 KM	250.000 KM	1.350.000.KM
Specifični ciljevi	3. Osiguranje socioloških utjecaja u planiranju i gazdovanju šumama					
Raditi na sustavnom praćenju sociološkog utjecaja na šume	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Razviti optimalne metode upravljanja, uz zadovoljenje svih socioloških potreba	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Razviti protu-požarni sustav i sustav za rano upozorenje	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Zaštita šuma i prirodnog nasljedstva kroz odgovarajuće sustave zaštite (HCVF)	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Definirati kriterije klasifikacije šuma prema namjeni	11.000 KM	11.000 KM	11.000 KM	11.000 KM	11.000 KM	55.000 KM
Ukupno	11.000 KM	11.000 KM	11.000 KM	11.000 KM	11.000 KM	55.000 KM
Specifični ciljevi	4. Poslovanje šumarskih poduzeća u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva prema šumi					
Očuvanje prava legitimnog gospodarenja svim šumskim resursima, kako na zaštićenim, tako i na ostalim područjima, bez obzira na namjenu šume	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Primjena suvremenih dostignuća šumarske nauke i implementacija koncepta multifunkcionalnog šumarstva kao elemenata prepoznatljivosti poslovanja	54.000 KM	54.000 KM	54.000 KM	54.000 KM	54.000 KM	270.000 KM
Povećanje udjela ostalih proizvoda i usluga šumarstva u proizvodno-poslovnom portfoliju	54.000 KM	54.000 KM	54.000 KM	54.000 KM	54.000 KM	270.000 KM
Stvaranje pretpostavki i izrada planova diversifikacije poduzeća	54.000 KM	54.000 KM	54.000 KM	54.000 KM	54.000 KM	270.000 KM
Provođenje koncepta certificiranja gospodarenja u skladu sa međunarodno priznatim standardima održivog gospodarenja šumskim resursima	270.000 KM	270.000 KM	270.000 KM	270.000 KM	270.000 KM	1.350.000 KM/
Ukupno	432.000 KM	432.000 KM	432.000 KM	432.000 KM	432.000 KM	2.160.000 KM
Specifični ciljevi	5. Razvoj i integracija ruralnih područja u sociološkim okvirima korištenja šumskih resursa					
Razvoj seoskog turizma	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	150.000 KM
Razvoj ruralnog turizma	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	150.000 KM
Proizvodnja organske hrane	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	50.000 KM
Uzgoj divljači u kontroliranim uvjetima	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	150.000 KM
Izrada autentičnih suvenirna	2.000 KM	2.000 KM	2.000 KM	2.000 KM	2.000 KM	10.000 KM
Ukupno	82.000 KM	82.000 KM	82.000 KM	82.000 KM	82.000 KM	410.000 KM
Specifični ciljevi	6. Optimizirati i regulirati korištenje šumskih nedravnih proizvoda					

Razvoj korištenja sporednih proizvoda od drva (smola, sokovi, paste, eterična ulja)	270.000 KM	270.000 KM	270.000 KM	270.000 KM	270.000 KM	1.350.000 KM
Razviti plan korištenja ljekovitog bilja na principima potrajnosti	90.000 KM	90.000 KM	90.000 KM	90.000 KM	90.000 KM	450.000 KM
Razviti plan korištenja gljiva na principima potrajnosti	90.000 KM	90.000 KM	90.000 KM	90.000 KM	90.000 KM	450.000 KM
Razvijati lovni turizam s pratećom ponudom	180.000 KM	180.000 KM	180.000 KM	180.000 KM	180.000 KM	900.000 KM
Uzgoj divljači u zatvorenom prostoru	540.000.KM	540.000.KM	540.000.KM	540.000.KM	540.000.KM	2.700.000 KM
Ukupno	1.140.000 KM	1.140.000 KM	1.140.000 KM	1.140.000 KM	1.140.000 KM	5.700.000 KM
Specifični ciljevi	7. Razvoj suvremenog cjelo životnog obrazovanja vezanog uz ruralni razvoj					
Plan za razvoj cjeloživotnog učenja šumarskih stručnjaka	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	50 000 KM
Organiziranje edukacija za stručnjake	0 KM	0 KM	0 KM	10.000 KM	0 KM	10.000 KM
Suradnja sa fakultetima i srednjim školama	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Ukupno	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	20.000 KM	10.000 KM	60 000 KM
Specifični ciljevi	8. Sustavni kontakt s medijima uz stalni razvoj PR ruralnog područja					
Stalni kontakt sa medijima	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	50.000 KM
Izdavanje propagandnog materijala vezanog za ruralni razvoj	35.000 KM	35.000 KM	35.000 KM	35.000 KM	35.000 KM	175 000 KM
Održavanje predavanja i panel diskusija	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Osiguravanje promotivnih izleta i obilazak ruralnih područja u kojima se implementiraju projekti	36.000 KM	36.000 KM	36.000 KM	36.000 KM	36.000 KM	180.000 KM
Ukupno	81.000 KM	81.000 KM	81.000 KM	81.000 KM	81.000 KM	405.000 KM
Specifični ciljevi	9. Međunarodna suradnja, usuglašenost legislative, osiguranje transparentnosti u donošenju zakona i procedura koje se odnose na finansiranje socijalnog aspekta gospodarenja šumom					
Međunarodna suradnja i uključivanje u razne forume koji se bave problemom zaštićenih područja i zaštitom biodiverziteta	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	75.000 KM
Usklađivanje zakona s Europskim uputama	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Donošenje novog Zakona o šumama	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Usklađivanje Zakona o zaštiti prirode	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Zakonsko osiguranje trajnog izvora finansiranja	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Ukupno	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	75.000 KM
UKUPNO	2.101.000 KM	2.121.000 KM	2.021.000 KM	2.031.000 KM	2.021.000 KM	10.305.000 KM

9. RAVNOPRAVNOST SPOLOVA - SOCIJALNI ASPEKTI GOSPODARENJA ŠUMOM

Svijet je danas suočen s problemom postupnog propadanja pojedinih ekosistema. U stalnoj trci za ostvarivanjem materijalnih dobara i visokih zarada, ljudski faktor iscrpljuje prirodna bogatstva dovodeći u pitanje svoj opstanak i opstanak života uopće. Posljednjih godina, svjetska javnost je zaokupljena sve prisutnijim problemom zaštite okoliša o od čega zavisi i kvalitet ljudskog života. Jedan od najšire proklamiranih pristupa kojim se nastoji u što većoj mjeri zaštititi okoliš je princip «održivog razvoja». Najčešće korištena definicija održivog razvoja je ona prema kojoj održivi razvoj predstavlja zadovoljavanje sadašnjih potreba bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da i one zadovolje vlastite potrebe.

Bogatstvom šuma i pripadajućom zemljom treba upravljati na način da se poštuju sociološke, ekonomske, ekološke, kulturne i duhovne potrebe sadašnjih i budućih generacija. Održivi razvoj trebao bi omogućiti zadovoljenje potreba sadašnje generacije, ali ne na račun generacija koje dolaze, podrazumijeva nekoliko grupa podpristupa.

Ekonomski pristup održivom razvoju je maksimiranje neto dobiti iz gospodarskih aktivnosti uz održavanje ili povećanje ekoloških i socijalnih vrijednosti te osiguranje dovoljno novca za zaštitu siromašnih i zadovoljenje njihovih osnovnih potreba. Ekonomski ciljevi su rast i uspjeh upravljanja šumskim resursima, a socijalni aspekti su usmjereni na rješavanje pitanja nejednakosti i smanjenja siromaštva. Ekonomski ciljevi (produktivnost, konkurentnost, gospodarski rast) se optimiziraju uz uvažavanje ekoloških ciljeva (integritet ekosistema, globalna pitanja, biološku raznolikost) i socijalnih zahtjeva (humanizacija rada, motiviranje, zajedničko upravljanje, kulturni identitet, socijalna pokretljivost, društveno staranje itd.), koji su u stalnoj međusobnoj (isprepletenoj) interakciji.

Integriranje principa ravnopravnosti spolova u ovoj oblasti nalaže konzistentan pristup, što uključuje sljedeće:

- Organiziranje i podizanje svijesti, uspostava strukturalne i kulturalne baze za jednake mogućnosti;
- Podizanje svijesti o ravnopravnosti spolova, što nalaže identificiranje ključnih pitanja s aspekta ravnopravnosti spolova u cilju provođenja specifičnih istraživanja (analize dostupnosti, pokrivenosti, korištenja, isplativosti i priuštivosti sa aspekta domaćinstva i korisnika/ca, te sa aspekta novih mogućnosti za uključivanje žena i drugih isključenih grupa);
- Prikupljanje međunarodnih i domaćih istraživanja na temu gender mainstreaming u šumarstvu;
- Prikupljanje međunarodnih i domaćih praksi na temu gender mainstreaming i socijalna inkluzija u šumarstvu i pokretanje istraživanja po specifičnim pitanjima u tom segmentu u sektoru šumarstva.
- Podsticanje uspostave ženskih mreža u oblasti šumarstva

Ključni izazovi:

- Usklađivanje zakona, propisa i podzakonskih akata sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini;

- Izrada programa za promoviranje ravnopravnosti spolova u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini i Gender akcionim planom Bosne i Hercegovine i osiguravanje finansija za njegovu implementaciju;
- Primjena gender mainstreaminga kao strategije, sa svim instrumentima koje ova strategija podrazumijeva;
- Osiguravanje ravnomjerne zastupljenosti oba spola u procesima planiranja i donošenja odluka
- Razvoj adekvatne gender senzitivne statistike i kvalitativnih podataka;
- Pružanje podrške javnim kampanjama za podizanje svijesti o socijalnim, ekonomskim i okolinskim vrijednostima šume i gender/rodnima ulogama u očuvanju tih vrijednosti.
- Razvijanje mjera za obezbjeđivanje sigurnosti uključenih grupa;
- Razvijanje mjera za podsticanje javnog i privatnog sektora iz oblasti šumarstva da razviju kvotni sistem u izgradnji kritične mase žena na upravljačkim pozicijama, upravnim i drugim odborima, tijelima, komisijama, radnim grupama u sektoru šumarstva;

IZVJEŠTAJ SA JAVNE RASPRAVE

Studija: “Socijalni aspekt gospodarenja šumskim resursima“

Na Javnoj raspravi za Studiju „Socijalni aspekt gospodarenja šumskim resursima“ nije bilo primjedbi po pitanju sadržaja studije, učesnici u Javnoj raspravi su uglavnom raspravljali uopšteno o odnosu Šumskih resursa naspram Socijalnih zahtjeva prema istima, kao i trenutnoj i budućoj ulozi šumarskih preduzeća u po pitanju Socijalnog aspekta gospodarenja šumskim resursima.

Radi jasnijeg uvida u tok Javne rasprave u donjem dijelu teksta je prenesena cjelokupna diskusija.

Doc. dr. Ahmet Lojo, Šumarski fakultet Sarajevo,

Trebamo konstatovati šta su glavni problemi za pokretanje jačeg razvoja odnosno razvoja sociološke funkcije šuma a u cilju privrednog razvoja zemlje kao cijeline. Sociološki aspekt šumarstva ima dvije dimenzije: jedna ide u prilog očuvanja i zaštite šuma kao ekosistema s jedne strane a s druge strane podstiče privredni razvoj tako što omogućuje otvaranje novih radnih mjesta.

U suštini nam je to cilj da što je moguće više iskoristimo funkcije koje šuma kao ekosistem ima s jedne strane a s druge strane da podstičemo razvoj finansijske dobiti. Svi znamo kakava je korist funkcija od šuma u cijelini kao što znamo za proizvodne funkcije koja se danas nažalost najviše koristi ali to je s razlogom, prvo stepen razvoja neke države diktira to.

Mi ne možemo samo kao sektor šumarstva neovisno razvijati sve te funkcije neovisno o razvoju drugih sektora, znači „žito se žanje kad je zrelo“ nemožemo planirati neki razvoj prije nego što su zrele situacije.

Promovisana je jedna tvrdnja da su sve funkcije šuma jednako značajne ali nisu jednako vrijedne. Značajne su sa stanovišta njihovog postojanja ali kada ih želimo vrijednovati onda možemo samo vrijednovati ono što možemo novčano iskazati. To znači da na određenom području se mogu vrijednovati i koristiti samo one funkcije za kojima se ukaže potreba.

Ako ta potreba ne postoji odnosno ako ne postoji jak interes za korištenje socioloških funkcija šuma onda od toga koristi neće biti.

Ako imamo stanovništvo koje u tom smislu ne osjeća potrebu da koristi te funkcije šume i da je spremno od svog prihoda nešto uložiti, da vraća u taj ruralni razvoj. Mnogo je problema, odnosno mrtva tačka odakle treba krenuti, mora postojati određena sinergija sa dvije strane. Prvo mora postojati aktivnost od strane onih koji gospodare šumskim resursima na promociji socioloških funkcija i nuđenju tih funkcija narodu. S druge strane narod mora biti sa dovoljnom količinom prihoda da bi opšte iskazali potrebu za korištenje tih funkcija odnosno da je spreman da za njih plati.

Najveći dio problema ovde nije u rješavanju podzakonskih i zakonskih akata, mogu se donositi zakoni ali ako oni nisu realno primijenljivi od njih neće biti nikakvih koristi.

Bila je jedna ideja da se na osnovu ŠPO to trebalo procijeniti, nije nikada bilo, niti je pravilnik predviđao da se tako nešto radi. Netreba „bacati pare“ u inventuru da bi se prikupljali podaci ako se ti podaci ne mogu valorizirati i na kraju isplatiti. Transport se nije razvijao tako što su dodavali „vozovima krila“ nego se razvio poseban novi vid transporta a to je avionski transport. Ne može

se razvijati korištenje prostora tako što ćemo komplicirati određene zakonske dokumente. Ideja je da se razvije više različitih planskih dokumenata ali najveći problem kod korištenja prostora jeste preklapanje nadležnosti i prava korištenja, to je najvažnije da se riješi ko ima pravo i na koji način da koristi koji resurs i na kom području odnosno osnova za početak razvoja šuma i razvitak sociološke funkcije jeste u jasnom prostornom definisanju namjene korištenja šumskih resursa to je ono što nikada nije riješeno kako treba.

Npr. ovaj prostor će biti privredna funkcija, i stim treba da upravlja taj i taj.

Prvo treba riješiti prostorno korištenje šuma, s obzirom na namjenu njihovog korištenja i jasno pravo raspolaganja. Nemože šumarstvo praviti plan sakupljanja sporednih šumskih proizvoda kada mu nije dato pravo da na određenom prostoru isključivo ono sakuplja sporedne šumske proizvode već to mogu raditi razne druge firme. Ne možete Vi razvijati lovnoprivrednu osnovu kad razna udruženja imaju pravo i opštine određuju gdje će biti granice lovnog područja.

U svemu ovome jeste najveći problem jasno definisanje namjene korištenja zemljišta, i da u ovom definisanju trebaju da imaju glavnu ulogu šumari kad se radi o šumarskim ekosistemima a ne neko iz ministarstva okoliša da određuje gdje će biti granica. Generalno u svijetu posebno kod države koja je vlasnik šume, ne mislim samo na ljude koji gospodare, već na Vladu, Skupštinu odnosno, u građanstvu treba da sazrije svijest da je šuma ustvari infrastrukturni objekat a ne resurs.

Šuma je najvažniji infrastrukturni objekt za život čovjeka, ona obezbjeđuje ambijent u kome čovjek može da razvija veliki broj različitih djelatnosti. Šuma je izuzetno značajna ne samo sa privredne funkcije i drveta već i sa infrastrukturnog aspekta.

Sugeriram da se svi problemi ne mogu riješavati jednom vrstom dokumenata, treba razmišljati o novim planovima i uređajnim elaboratima. Ono što nije razjašnjeno jeste za klasifikacione jedinice kako sa njima upravljati to je ono što treba riješiti. Kako gazdovati šumama posebne namjene, koje šume dolaze u šume posebne namjene, šta su zaštitne šume, kao i šume loših privrednih uslova i kako s njima gazdovati.

Šumarska preduzeća nisu zainteresirana da razviju druge funkcije, znači društvo mora da preuzme vodeću ulogu, naravno prvo sektor šumarstva a i društvo u cjelini mora uložiti napor a to ulaganje jeste stvaranje infrastrukturnih objekata u prostoru i ta mreža omogućava korištenje socioloških funkcija.

Ante Begić, ŠGD ŽZH;

U osnovi svega leži problem neriješenog vlasničkog pitanja. U klasifikaciji nemamo pojam privatnog, državnog vlasništva. Ni u jednom dokumentu nisam našao riješeno pitanje vlasništva. Mi smo imali u Zakonu o šumama iz 2002 godine da su šume i šumska zemljišta u državnom ili privatnom vlasništvu i onda je stavljeno da šumama u državnom vlasništvu upravlja Federacija.

Šta je problem, ne znamo titulara vlasništva a to je: čega je vlasnik odnosno šuma ili šumskih zemljišta kad govorimo o šumarstvu, kojih je vlasnik općina, kojih Županija, kojih Federacija a kojih možda i država BiH.

Imamo zakon o javnim nabavkama koji kaže poduzeća u državnom vlasništvu su poduzeća u vlasništvu općine, Županije (Kantona), Federacije i Države BiH. A sve su državne i po meni su zbirni pojam.

Moramo imati po katastarskoj čestici svog titulara a titular je onaj ko se upisuje u grunt, ne u katastru, katastar nije vlasništvo. Na taj način bi cijeli niz stvari koje nam prave probleme riješili. Npr. u Austriji imate pokrajinske, gradske šume, šume države Austrije ali ima krovni zakon koji

se odnosi i na privatne i na državne. Ima riješeno vlasništvo svaka katastarska čestica. Posjednik nema prava ona koja ima vlasnik.

Doc. dr Ahmet Lojo, Šumarski fakultet Sarajevo;
Nemogu se svi problemi rješavati kroz šumarski program koje će uraditi šumari ako ugrađujemo neke planove koji bi trebali uraditi drugi onda od toga nema ništa.

Omer Pašalić, FMPVŠ;
Iz studije se vidi da se išlo po onim studijama koja su naša ponuda i uočeni su problemi i iz tih problema i mjera izašli su ciljevi odnosno dugoročni dio i operativni dio.
Smatram da po ovom operativnom planu šumari imaju mali dio svog dijela i treba tačno razdvojiti kome koji dio pripada. ŠPO ne može podnijeti sve i zaštićena područja, vodozaštitne zone, korištenje sporednih šumskih proizvoda to je masa stvari koje se koriste i dobro je da se koristi ali treba te stvari razdvojiti.

Ševal Konjalić, KU SBK;
U uvodnom dijelu ove studije jedna činjenica je iznesena a to je da se potreba i zahtjevi društva za šumom dinamički mijenjaju i mi živimo u tom vremenu u kojem je teško predvidjeti u kom će pravcu te potrebe i zahtjevi društva dalje ići.
Strategije se inače rade da se predvide neke aktivnosti u kom će pravcu dalje ići i mi se u šumarstvu susrećemo sa tom činjenicom. U prenesenom smislu mi se nalazimo u situaciji kad je „trgovac kojem je godinama išao dobro posao sa jednom te istom robom i da je previdio da će jednog dana stati posao sa tom robom a nije se opšte unosio u razmišljanja šta će biti alternativa, i kad je taj posao stao ne znajući u kom pravcu ići, pojavljuju se trgovački putnici i oni zaista donose robu koja ima prođu u njegovoj radnji ali gdje mu kaže nećeš je prodavati ti već ja, sad je otprilike to naša pozicija“.
U ovoj studiji je naglašeno da svako od nas idući u susret rješavanju ovog problema ima podobro da poradi u instituciji i na svom radnom mjestu. Ko je u akademskoj zajednici ima velikog prostora za istraživanje i to istraživanja koja neće biti sama sebi svrha jer praksa će od tih istraživanja imati velike koristi.
Oni koji se nalaze u obrazovnim institucijama naglašeno je da tu imaju podosta posla i da te planove obrazovanja i nastavni kadar podobro koristi na podlozi onih ljudi koji imaju široko iskustvo.

Za nas koji radimo u privrednom šumarskom sektoru bude naglašeno dosta naše uloge i potrebe da pod broj jedan radimo na reinženjeringu svojih poslovnih sustava da moramo ići u izmjenu organizacije naših preduzeća kao i u profilisanje naših kadrova koji su stalno radili i sticali znanja u jednom ambijentu i na jednom profilisanju kadrova za takva određena radna mjesta a kroz koncept koji je naglašen kroz čitav šumarski program federacije a to je ta oblast cijeloživotnog učenja.

Mi koji smo u institucijama državne uprave kroz ove naglašene aktivnosti evo nam puno zadaće oko koje se stalno vrtimo a to je predlaganje zakonske regulative i ne samo zakonske regulative i svega toga a posebno je dinamična ova oblast korištenja tih fondova i poticajnih određenih mjera koje se za takve mogućnosti pružaju.

Danas su neki drugi sektori u inicijativi, očito da smo se mi šumari „uspavali“ računajući da će to „Bogom dato“ biti to smo mi upravljači i gospodari šumom pa koliko kome treba nek od nje i uzme. Gdje se god pojavila inicijativa za nekom drugom funkcijom šume gdje to nije sječa

stabala ta inicijativa je i zadovoljena na račun onoga koje tu inicijativu i pokrenuo. Hoćemo zaštićeno područje ali osnivamo i upravu za upravljanje zaštićenim područjem i onda imamo i upravu osnovanu ali zajednica preuzima obavezu da mora pratiti signale u kom pravcu idu zahtjevi društva spram onog što mi još uvijek u ovom momentu imamo titular i gospodarenja i upravljanja ali iz dana u dan se nama dijapazon sužava.

Zato cijenim da ova studija ona je nastojala iz više ovih završenih studija da na jednom mjestu kaže gdje je taj problem da šuma može odgovoriti i širokim zahtjevima društva a da to nije samo prostor da imamo samo pilanu takvog i takvog tipa i da mi ponudimo tržištu i tanje i deblje sortimente. Očito da društvo ima potrebu kad je u pitanju šuma da zbog ambijenta zbog situacije koja jeste ima potrebu za dodatnim upošljavanjem u oblasti šumarstva ali nema potreba da mi upošljavamo, da svi sijeku šumu.

Ova studija je veliki izazov. Pozdravljam konsultante ove studije i imali smo dosta korektivnih korelacija u izradi ove studije da u ovoj prvoj fazi oslikamo genezu problema i da ukažemo koliko je problem aktuelan i studija je u tome uspjela.

Kroz relevantni dinamički plan mi govorimo o prvoj fazi. U prvih 5 godina imamo 10 miliona maraka, da li su dobro osmišljeni sa aspekta prioriteta ili ne, zato što će ići rasprava i kroz sublimirani dokument šumarskog programa gdje će se i ova materija pojavljivati i pozivam Vas da budete sudionici svih verzija ovog spojenog šumarskog programa i da vidimo da li u ovom šumarskom programu kad ga savjet složi u jednu verziju, da li je upravo ovih raspoloživih 10 miliona odredio dobro ili je u spajanju svega toga ovo sve zanemario.

Doc. dr Ahmet Lojo, Šumarski fakultet Sarajevo;

Ovde me je zadivila ljepota ali ražalostilo me je siromaštvo i kvalitet šume i teškoća pristupa.

Šuma je toliko lijepa da be se novac mogao zaraditi pravljenjem koliba, razvoj turističke ponude. Ali bi se reklo ne možemo mi to raditi, jer ne bih se narušavao ambijent iznajmljivanjem stranim turistima. Da li šumari imaju pravo da to razvijaju po zakonu, nemaju.

Mi moramo dijelovati u zakonu šta su naše ovlasti, čime se možemo baviti ako je samo u pitanju sječa i izrada nemamo šta pričati. To je ta izgradnja infrastrukturnih objekata, bez struje, samo cisterna vode, izvrsno mjesto za odmaranje ljudi pod stresom jedva bi to čekali.

Ako tako nešto ne možemo realizovati šta onda možemo, pretvorili smo se u čistače, čuvare od požara, treba ojačati poziciju sektora šumarstva.

Prof.Dalibor Ballian, Šumarski fakultet Sarajevo;

Nemožemo optuživati druge za naš nerad;

Doc. dr Ahmet Lojo,Šumarski fakultet Sarajevo;

Ne mora biti to šumarstvo, da gazduje već da društvo to racionalno koristi, da nemamo primjer Vlašića.

Prof.Dalibor Ballian, Šumarski fakultet Sarajevo;

Sve nam drugi rješavaju, nema nas, moramo medijski sve propratiti, niko ništa nepiše o šumama, šumarskim časopisima, ne radimo ništa.

Ljubo Rezo, Šume HB;

Apsolutno mi se sviđijela diskusija prof.Loje.

Zašto zakon ne reguliše turizam,ribolov u šumarstvu.

Ministarstvo okoliša ne bi trebalo biti „agresivno“, jer je ministarstvo šuma nastalo prije, također se slažem i ovim što je prof. Ballian rekao da smo inertni.

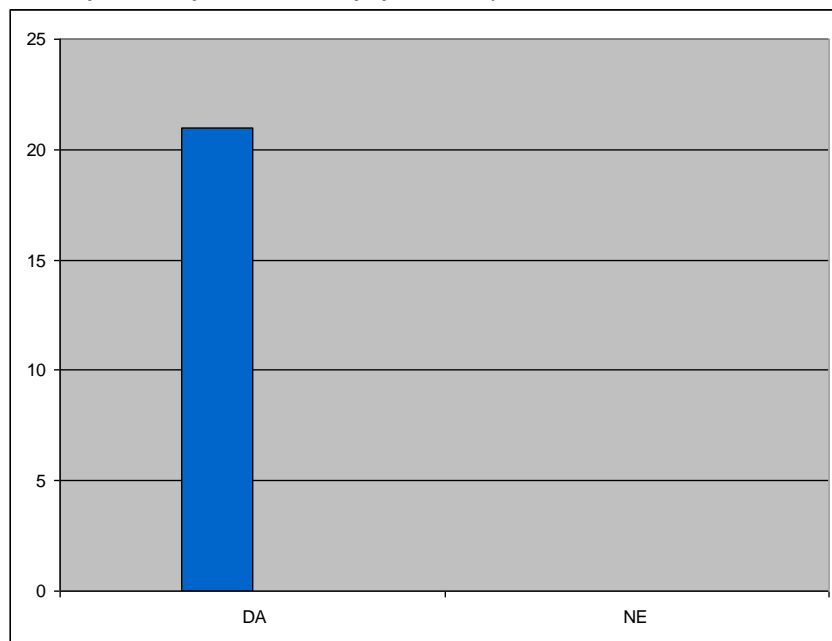
Prof. Dalibor Ballian, Šumarski fakultet Sarajevo;
Kad je bila Javna rasprava o okolišu nijedan se šumar nije pojavio.

Doc. dr Ahmet Lojo, Šumarski fakultet Sarajevo;
Kao što sam rekao nije bitno ko će gazdovati ako se radi kvalitetno ali su šumari najkompetentniji da gazduju šumskim ekosistemima, šumari moraju biti inicijatori za izdvajanje područja, nama treba posebno ministarstvo za šumarstvo.

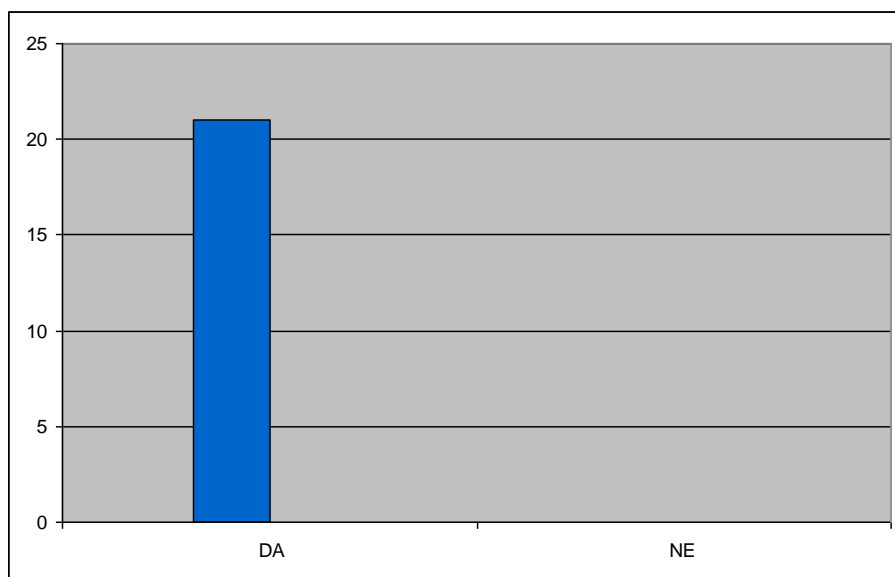
Gurda Nisveta
Kad se očekuje okončanje programa, donošenje Zakona o šumama, jer ovo je rekla struka i hoće li se ovo koristiti u donošenju zakona?

Omer Pašalić, FMPVŠ;
Šumarski programi su pri kraju, čim dobijemo sve studije, institucionalni okvir koristi sve ove studije.

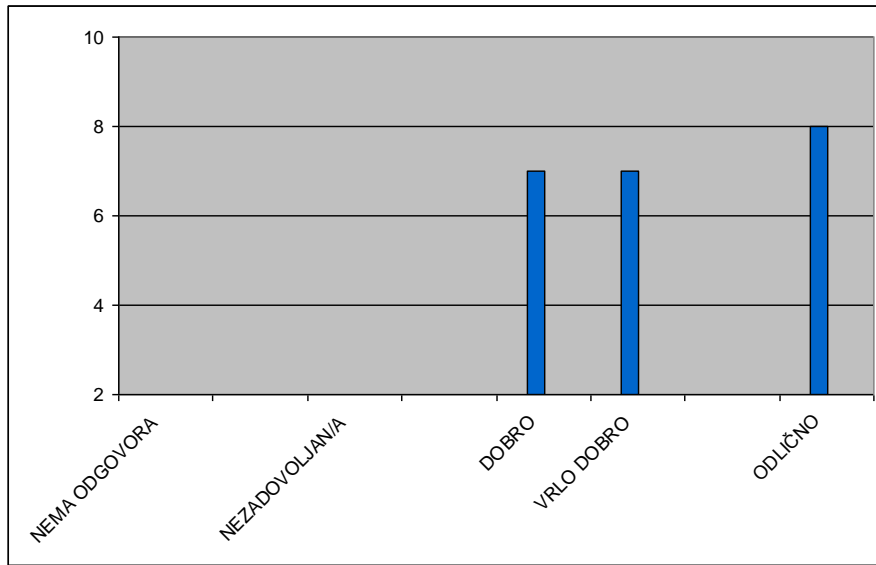
1. Da li ste zadovoljni lokacijom održavanja javne rasprave?

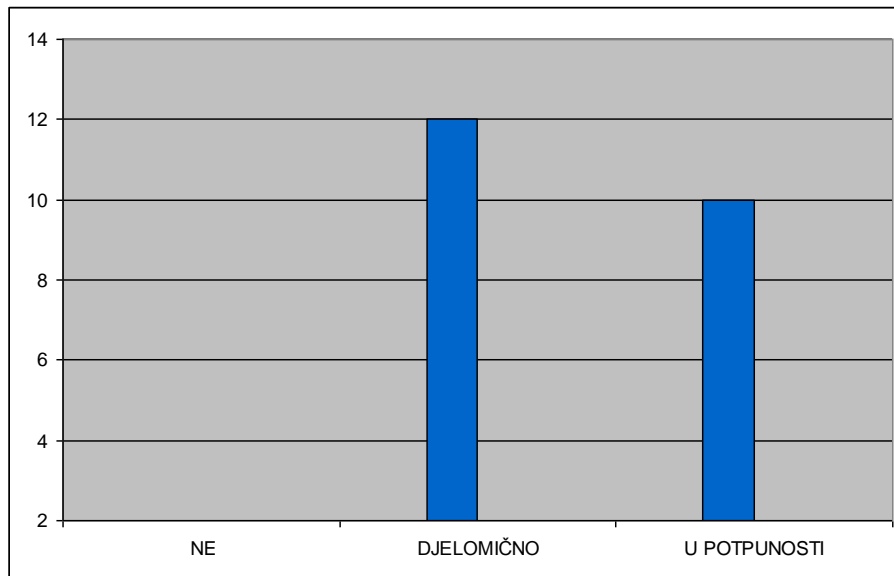
2. Da li ste zadovoljni terminom održavanja Javne rasprave?

3. Da li ste zadovoljni načinom prezentacije Studije?

4. Da li su rezultati u Studiji u skladu sa Vašim očekivanjem?

Prilog:

➤ Spisak učesnika na Javnoj raspravi

➤

Sarajevo, 12.07.2013. godine

Transkript:

Deni Terzić

10. LITERATURA

- ÅKERLUND, U., KNUTH, L., RANDRU, T.B., SCHIPPERIJN, J. 2006: Urban and peri-urban forestry and greening in west and Central Asia. LSP Working Paper 36. FAO
- ANKO, B. 1995: Funkcije in vloge gozda, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, oddelek za gozdarstvo, Biografika BORI, Ljubljana, pp1-179.
- AVDIBEGOVIĆ, M. 2006: Reinženjering poslovnih sistema šumarstva u funkciji zadovoljavanja socioloških aspekata gospdarenja šumskim resursima u Bosni i Hercegovini, doktorska disertacija, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- AVDIBEGOVIĆ, M., VULETIĆ, D., KRILAŠEVIĆ, E. 2006: Karakteristike posjetitelja i razlozi posjete šumskim područjima u kantonu Sarajevo, Radovi Šumarskog Instituta Jastrebarsko, Vol. 41, br. 1-2. (str. 65-71.)
- AVDIBEGOVIĆ, M., VULETIĆ, D., KRILAŠEVIĆ, E., SELMANAGIĆ, A. 2006: Šumska rekreacija u BiH sa osvrtom na stanje u Hrvatskoj, Zbornik radova sa konferencije: Gazdovanje šumskim ekosistemima nacionalnih parkova i drugih zaštićenih područja, Jahorina. (str. 451-459.)
- AVDIBEGOVIĆ, M., FAZLIĆ, S., MARIĆ, B., DELIĆ, S., MUSLIMOVIĆ, Đ., SALIĆ, R. 2010: Social demands of the population towards forest as an element of forest ecotourism development (case study Canton Sarajevo – Bosnia-Herzegovina), Zbornik radova sa II međunarodnog workshop-a: Ecological Tourism: Trends and Perspectives of Development in the Global World, Petrograd. (str. 9-14.)
- BALLIAN, D. 2010: Što je agroforestri – perspektive u Bosni i Hercegovini, Naše šume 18/19: 30-32
- BALLIAN, D. i sur. 2011: Studija - Uloga šumskih resursa u turizmu i rekreaciji
- BALLIAN, D. i sur. 2011: Studija – Diverzitet i upravljanje zaštićenim područjima
- BALLIAN, D. i sur. 2011: Studija – Šuma i klimatske promjene
- ČABARAVDIĆ, A. i sur. 2011: Studija - Obrazovanje, istraživanje i razvoj u šumarstvu
- DELIĆ, S. i sur. 2011. Studija - Odnosi šumarstva i drvno-preprađivačke industrije
- FAZLIĆ, S. 2010: Utvrđivanje zahtjeva stanovništva prema šumi kao osnova za kreiranje smjernica šumarske politike u Kantonu Sarajevo, Magistarski rad, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- GRUPA AUTORA (2003): Akcioni plan za zaštitu okoliša BiH - NEAP, Sarajevo, str. 49.
- KOSOVIC M. 2006: Modeliranje upravljanja zaštićenim područjima na primjeru upravljanja “Park-šume Marjan”, Magistarski rad, Ekonomski fakultet Univerziteta u Splitu.
- KUNOVAC, S. i sur. 2011: Studija - Razvoj lovstva
- PINTARIĆ, K. 2004: Značaj šume za čovjeka i životnu sredinu, Udruženje šumarskih inženjera i tehničara F BiH, Sarajevo, str. 92.
- Pregled biodiverziteta, geodiverziteta i prirodnog naslijeđa Federacije BiH, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, Sarajevo.
- RUDEŽ, M. 2006: Okolinsko zakonodavstvo u Federaciji BIH Provedbeni propisi – Pravilnici. seta okolišnih zakona Federalno ministarstvo okoliša i turizma
- SAEFL, 2000: Social Demands on the Swiss Forest, Environmental series No. 309, Swiss Agency for the Environment, Forests and Landscape, Berne, str. 47, 50.
- TANOVIĆ, N. i sur. 2011: Studija - Ostali proizvodi šuma i šumskog zemljišta
- VIŠNJIĆ, Č. I sur. 2011: Studija - Očuvanje stabilnosti i unapređenje šumskih ekosistema
- NN. (1974): Šuma kao činilac zaštite i unapređenja čovekove sredine; Savet za šumarstvo i industriju za preradu drveta Privredne komore Jugoslavije; Savezni komitet za poljoprivredu, Beograd.

www.mvteo.gov.ba: Osnovni podaci o Bosni i Hercegovini
Zakon o zaštiti prirode FBiH.
Zakon o šumama FBiH (van snage).